

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Pavel Dohnal

Okres Sokolov v letech 1918-1938

Sokolov county in the years 1918-1938

Obor: Historie

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Robert Kvaček, CSc.

2010

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu své diplomové práce Prof. PhDr. Robertu Kvačkovi, CSc. za pomoc při vypracování této práce a také PhDr. Vladimíru Vlasákovi, Evě Vlasákové a dalším zaměstnancům Státního okresního archivu Sokolov, Státního okresního archivu Cheb a Státního okresního archivu Karlovy Vary za jejich velmi ochotný přístup.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a že jsem uvedl všechny použité prameny a literaturu.

Anotace

DOHNAL, Pavel, Okres Sokolov v letech 1918-1938 : Sokolov county in the years 1918-1938, Diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha, 2010, 174 s.

Regionální dějiny – Československo – 1918-1938 – západní Čechy – Sokolovsko – Sokolov – Falknov – samospráva – hospodářství – hospodářská krize – školství – národnostní vztahy – Češi – Němci – slavnosti.

Diplomová práce se věnuje okresu Falknov nad Ohří v letech 1918-1938. Sleduje jeho politický, hospodářský i sociální vývoj se zřetelem na vzájemné vztahy mezi zdejším multietnickým obyvatelstvem.

Anotace.....	4
Seznam tabulek.....	6
Seznam zkratk.....	6
Úvod	8
Jazyková poznámka.....	12
Autorův pohled na „První republiku“, aneb cesta ideologickým podsvětím	12
Okres Falknov nad Ohří – krátké představení.....	16
1. První poválečná léta	19
1.1 „Jen jedna věc je jistá, nový stát bude republika“	19
1.2 Hospodářská a sociální situace (1919/1920)	26
1.3 Začlenění Falknovska do československého státu, spory reálné i symbolické	29
1.4 Rozpad sociální demokracie a jeho následky na Falknovsku	35
1.5 Politická a národnostní „mapa“ falknovského okresu.....	40
1.6 Hospodářská krize roku 1922 a její následky na Falknovsku	44
2. Stabilizace hospodářské i politické situace republiky ve 20. letech.....	48
2.1 Simon Starck v čele Falknova – zenit freisociálního hnutí	48
2.2 Okres Falknov v časech „vlády panské koalice“	53
2.3 Falknovsko na sklonku 20. let	60
2.4 Falknovské školství	64
2.5 Česká menšina pod drobnohledem.....	68
3. 30. léta – doba krize nejen hospodářské.....	72
3.1 Působení světové hospodářské krize v Československu	72
3.2 Průmyslová a sociální struktura okresu ve spojitosti s krizovými projevy ..	72
3.3 Sociální dopady krize a snahy o jejich zmírnění na lokální úrovni.....	78
3.4 Okres na začátku 30. let	86
4. Falknovsko v Henleinově stínu	91
4.1 1933 - rok nové naděje?	91
4.2 Vzestup Henleinova hnutí do voleb 1935	93
4.3 Volby roku 1935 a jejich následky.....	99
4.4 Boj o pohraničí 1935-1938.....	105
5. 1938.....	114
Epilog	134
Ještě před závěrem – lokální elity, jejich struktura a personální kontinuita....	136
Závěr.....	139
Prameny a literatura.....	142
Abstrakt	151
Abstract	151
Přílohy	152
Příloha č. 1 Okres Falknov nad Ohří v roce 1930 na základě statistických údajů	153
Příloha č. 1A Povolání obyvatelstva okresu Falknov nad Ohří v roce 1921..	156
Příloha č. 2 Jména obcí – srovnání 1930 a 1948/1950.....	158
Příloha č. 3 Vybrané volební výsledky z let 1919-1938	161
Příloha č. 4 Národní školy na sklonku 20. let	165
Příloha č. 5 Oslavy 700 let od založení Kynšperku nad Ohří, povolení od okresního úřadu – dopis přednosta okresního úřadu starostovi Kynšperku nad Ohří z 18. července 1932.....	166
Příloha č. 6. Obrazová příloha.....	167

Seznam tabulek

Tabulka č. 1 Stávka v březnu 1927.....	56
Tabulka č. 2 Registrované počty nezaměstnaných v letech 1928-1937.....	74
Tabulka č. 3 Nezaměstnaní podporovaní odborovými organizacemi.....	75
Tabulka č. 4 Povolání obyvatelstva.....	78
Tabulka č. 5 Těžba uhlí (v tunách) v letech 1918-1938.....	80
Tabulka č. 6 Vývoj nezaměstnanosti v Kynšperku nad Ohří (1930: 5517 obyvatel).....	80

Seznam zkratek

atd. – a tak dále

AM – Archiv města

ATUS – Arbeiter Turn- und Sportverein

BdL – Bund der Landwirte

cca – přibližně

c. d. – citované dílo

č. kar. – číslo kartonu

č. knihy – číslo knihy

Č – česká volební skupina

ČSNS – Československá strana národně socialistická

ČSSD – Československá sociálně demokratická strana dělnická

DCVP – Deutsche Christlichsoziale Volkspartei

DFSP – Deutsche Freisoziale Partei

DNP – Deutsche Nationalpartei

DNSAP – Deutsche Nationalsozialistische Arbeiterpartei

Dr. – doktor

DSAP – Deutsche Sozialdemokratische Arbeiterpartei

Falknov n. O. – Falknov nad Ohří

JUDr. – Juris Utrisque Doctor

jun. – junior

KSČ – Komunistická strana Československa

MUDr. – Medicinae Universae Doctor

např. – například

NJSC – Národní jednota severočeská

NSDAP – Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei

OMŠČ – obecná a měšťanská škola

OSK – okresní správní komise

OSP – okresní správa politická

OÚ – okresní úřad

p. – pan

RM – Reichsmark

s. – strana

SdP – Sudetendeutsche Partei

SHF – Sudetendeutsche Heimatsfront

SOkA – Státní okresní archiv

sv. – svatý

tj. – tedy jinak

tzv. – tak zvaný

ZSP – zemská správa politická

VŘSR – Velká říjnová socialistická revoluce

Úvod

Krvavá katastrofa války dnes označované jako první světová přetvořila do základů obraz střední i východní Evropy. Staré mocnosti této části světa buď zůstaly dočasně ochromeny (Německo a Rusko), nebo zcela pozbyly mocenského potenciálu (Rakousko, Maďarsko). Otevřel se tak prostor pro menší národy, jejichž elity neváhaly vydat se cestou budování svých vlastních silných, nezávislých a zejména „národních“ států. Nad všemi těmito tužbami však visely mraky, jejichž temnotu si dokázali v počáteční euforii uvědomit jen nemnozí: síla nových států zcela závisela na slabosti poražených mocností, jejich nezávislost garantovala stále vzdálenější Francie a tolik proklamovaný národní charakter výrazně rozrušovaly početné komunity dalších národů, které si zachovaly vlastní státoprávní ambice často neslučitelné s existencí státu, jehož obyvateli se staly. Za určitý symbol této „Nové Evropy“¹ lze beze sporu označit Československou republiku (ČSR). Toto nejobdivovanější i nejnenáviděnější dítko tzv. versailleského mírového systému snad nejlépe ze všech ostatních mladých států odráželo ideály poválečného světa: republika uchovávalíci si stabilní formálně demokratickou strukturu, stát, jenž jako základ rovnosti svých obyvatel zvolil občanský princip, pevný garant poválečného uspořádání a jeden z nejaktivnějších členů Společnosti národů. Československo si však již od svého počátku neslo těžké dědictví – přestože představovalo naplnění národních a státoprávních tužeb především českého národa, zůstalo fakticky obdobným národnostním státem jako staré Rakousko. Mnozí Němci a Maďaři by nejraději viděli svou budoucnost v úplně jiném státě a také ve Slovácích se začínalo probouzet potlačované národní uvědomnění, upřednostňující někdy výraz slovenský před československým.

Osou vnitrostátního vývoje a, jak se později ukázalo, základním předpokladem přežití Československa v jeho původní podobě zůstával vzájemný vztah hospodářsky i politicky nejvýznamnějších národů tohoto státu – Čechů a Němců. Právě tento vztah by měl představovat základní linii předkládané práce, jež se pokouší postihnout dvacet let česko-německého soužití v malém příhraničním okrese Falknov nad Ohří. Ve středu zájmu stojí kromě hospodářského, sociálního a politického vývoje také spolková aktivita, kolem níž se soustředil život obou národních společností – české i německé. Časově

¹ MASARYK, Tomáš Garrigue, *Nová Evropa : stanovisko slovanské*, Praha, Gustav Dubský, 1920.

relativně krátké období první Československé republiky nezůstalo statické – zvláštní dynamiku mu dodávaly příznivé či nepříznivé vlivy, jejichž působení poznamenalo značnou část tehdejšího světa – poválečná hospodářská labilita spojená s masovými vystoupeními nespokojeného obyvatelstva, která představovala živnou půdu pro nejrůznější extremistická hnutí, posléze velká hospodářská krize přelomu 20. a 30. let doléhající na vzrůstající zástupy nezaměstnaných a samozřejmě i její nejstrašlivější dítě, nacistický režim sílící v nejmocnějším z československých sousedů – Německu. Okres Falknov nad Ohří samozřejmě nemohl zůstat od těchto vlivů izolován, staly se pozadím pro zdejší události – od pádu monarchie až po zářijové dny roku 1938.

Literatura věnovaná období první Československé republiky oplývá jak stránkovým rozsahem, tak tematickým bohatstvím. Jako určité syntézy dějin tohoto období lze označit práce Zdeňka Kárníka² a Antonína Klimka³ snažící se o komplexní pojetí politického, hospodářského i kulturního života československé společnosti. Zpracování se dočkala také dílčí témata, ať už se jedná o velkou hospodářskou krizi⁴, česko-německé vztahy⁵ či politické strany⁶. Pozornost zasluhují rovněž některé dobové práce – mnohdy z pera novinářů – zabývající se vznikem státu i aktuálními problémy⁷.

² KÁRNÍK, Zdeněk, *České země v éře první republiky (1918 - 1938) I. : Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918 - 1929)*, Praha, Libri, 2000.

KÁRNÍK, Zdeněk, *České země v éře první republiky (1918 - 1938) II. : Československo a České země v krizi a v ohrožení (1930–1936)*, Praha, Libri, 2002.

KÁRNÍK, Zdeněk, *České země v éře první republiky (1918 - 1938) III. : O přežití a o život*, Praha, Libri, 2003.

³ KLIMEK, Antonín, *Velké dějiny zemí Koruny české XIII.*, Praha, Paseka, 2000.

KLIMEK, Antonín - HOFMAN, Petr, *Velké dějiny zemí Koruny české XIV. 1929 - 1938*, Praha, Paseka, 2002.

⁴ Např. SEKANINA, Milan, *Kdy nám bylo nejhůře? Hospodářská krize 30. let 20. století v Československu a některá její východiska*, Praha, Libri, 2004.

PRŮCHA, Václav a kolektiv, *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918 - 1992, I. díl : Období 1918 - 1945*, Brno, Doplněk, 2004.

K hospodářské pozici Československa na sklonku 30. let pak např.

TEICHOVÁ, Alice, *An economic background to Munich : International business and Czechoslovakia 1918-1938*, Cambridge, Cambridge University Press, 2008.

⁵ Např. KURAL, Václav, *Konflikt místo společenství : Češi a Němci v Československém státě (1918-1938)*, Praha, R, 1993.

⁶ MALÍŘ, Jiří - MAREK, Pavel a kolektiv, *Politické strany : Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004, I. díl: období 1861-1938*, Brno, Doplněk, 2005.

⁷ Např. PEROUTKA, Ferdinand, *Budování státu, I.*, 3. vydání Praha, Lidové noviny, 1991.

PEROUTKA, F., *Budování státu, II.*, 3. vydání Praha, Lidové noviny, 1991.

FOUSTKA, Dr. R. N., *Konrád Henlein : Neoficiální historie jeho strany*, Praha, nakladatelství Volné myšlenky, 1937.

STRAUSS, Emil, *Die Entstehung der Tschechoslowakischen Republik*, Zweite unveränderte Auflage Praha, Orbis, 1935.

Z literatury věnované samotné oblasti Sokolovska či blízkého okolí stojí za zmínku především práce Jiřího Matějčka⁸ soustředící se na vývoj místních odborových organizací a jednotlivých částí dělnického hnutí.⁹ Problematice sokolovských antifašistů a jejich osudů se věnoval Václav Němec¹⁰, téma místního školství (zejména českého) se pokusil zpracovat Vladimír Prokop¹¹ a národnostní otázka stála v oblasti zájmu diplomové práce Jany Miklové¹². Kvantitativně menší pozornost si vysloužila také některá další témata¹³.

Bohatý materiál nabízejí prameny místní provenience. Pomineme-li relativně torzovitý fond okresního úřadu, lze vyzdvihnout hodnotu zápisů z jednání orgánů samosprávných korporací – především obcí, ale také okresního zastupitelstva, jehož protokoly dosud čekaly na badatelské využití.

⁸ MATĚJČEK, Jiří, Boje mezinárodního odborového svazu za získání sokolovských horníků ve druhé polovině 20. let, *Minulostí Západočeského kraje*, 1980, XVI, s. 93-112.

MATĚJČEK, J., K dějinám freisociální strany Simona Starcka : K vývoji hornického hnutí na Sokolovsku a k dějinám sociálně demokratických frakcí 1891-1938, *Minulostí Západočeského kraje*, 1972, IX, s. 57-77.

MATĚJČEK, J., Odborové organizace a třídní boje falknovských horníků v letech 1918-1929, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, diplomová práce, 1962.

MATĚJČEK, J., Třídní boje sokolovských horníků v letech 1918-1923 a diferenciacie v jejich odborových organizacích, *Minulostí Západočeského kraje*, 1975, XII, s. 51-68.

MATĚJČEK, J., O životě horníků na Sokolovsku před a po první světové válce, *Český lid*, 1978, r. 65, s. 40-41.

⁹ Obdobné zaměření s dobově odpovídající silnou ideologickou nadstavbou sledují také JAKŠ, Alfred, *Karlovarsko na předělu dvou epoch 1917-1921*, Plzeň, Krajské nakladatelství, 1962.

FALTYS, Antonín, *Z dějin dělnického hnutí na Karlovarsku*, KNV 1955.

¹⁰ NĚMEC, Václav, Němečtí antifašisté : Příspěvek k dějinám KSČ na Sokolovsku, *Minulostí Západočeského kraje*, 1981, XVII, s. 49-68.

Od téhož rovněž

NĚMEC, V., *Sklářská bouře : Kapitoly z historie stávky sklářského dělnictva na Sokolovsku v roce 1930*, Vyšlo nákladem Západočeských skláren, n. p. Dolní Rychnov 1960.

A také román s autobiografickými prvky

NĚMEC, V., *Čas jeřabín*, Praha, Naše vojsko - Český svaz protifašistických bojovníků, 1988.

¹¹ PROKOP, Vladimír, *Sokolov – z dějin města a jeho škol*, Sokolov, Město Sokolov, 1994.

K falknovskému školství dále (uvedené diplomové práce se ovšem autorovi tohoto textu nepodařilo dohledat - na katedře historie Pedagogické fakulty Západočeské univerzity v Plzni nejsou dostupné):

BENEŠOVÁ, H., *Vývoj školství na Sokolovsku*, Pedagogická fakulta Plzeň, diplomová práce 1989.

KALIVODOVÁ, Ludmila, *České menšinové školy na Falknovsku 1918 – 1939*, Pedagogická fakulta Plzeň, diplomová práce, 1980.

SMOLOVÁ, Marcela, *Vývoj českého školství na Sokolovsku*, Pedagogická fakulta Plzeň, diplomová práce, 1989.

¹² MIKLOVÁ, Jana, *Národnostní otázka na Sokolovsku v období první republiky*, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, diplomová práce, 1968.

¹³ BERAN, Petr, Rekultivační práce v sokolovském revíru před rokem 1945, *Západočeský sborník historický* 6, 2000, (státní oblastní archiv v Plzni), s. 299-310.

HOFFMAN, Gustav, První pozemková reforma v západních Čechách, *Minulostí Západočeského kraje*, 1984, XX, s. 35-44.

Další významnou skupinu pramenů představují kroniky nejrozličnějších původců, ať už se jednalo o školy (české i německé), obce, či četnické stanice¹⁴. V této souvislosti je nutné zdůraznit především význam kronik českých menšinových škol, nabízejících mimo jiné i pohled do společenského života české komunity.

Nepominutelný zdroj informací představuje samozřejmě místní tisk vyznačující se do začátku 30. let i jistou názorovou pluralitou. Vedle karlovarské Volkswille (list německých sociálních demokratů) se okresu Falknov nad Ohří věnovaly též liberální Falkenauer Tagblatt (do poloviny 20. let) či „nacionální“¹⁵ Falkenauer Wochenblatt (týdenní periodika, do roku 1937) a Bote aus dem Egertal. Ve 20. letech si stále udržoval značný vliv list freisociálního hnutí Simona Starcka – Der deutsche Freisoziale, ustupující ale ve 30. letech do pozadí (spolu s marginalizací freisociální strany jako takové), co do významu i změny periodicity (týdeník). Vlastní pohled předkládali na stránkách místních novin či časopisů i příslušníci české komunity, ať už se jednalo o týdeník Karlovarské listy (původně Severozápad), či měsíčník Výspa.

Pro období první Československé republiky máme k dispozici rovněž základní statistické údaje¹⁶, bez užitku není ani využití sbírky zákonů a nařízení.

¹⁴ Informace v kronice četnické stanice ve Svatavě lze za autentické považovat zápisy do začátku 30. let. Události roku 1938 byly do obou kronik četnických stanic (Svatava, Krajčová) zařazeny až po válce, pravděpodobně bývalým četníkem, možná na základě dochovaných dokumentů a vzpomínek.

VLASÁKOVÁ, Eva, Četnictvo mezi dvěma světovými válkami v archiváliích SOKA Sokolov, *Ročenka Státního oblastního archivu v Plzni*, 2005 [vyd. 2006], s. 81-86.

¹⁵ V jistém ohledu lze za nacionální listy označit většinu (jistě nejen německých) periodik nejen na Falknovsku, autor této práce zvolil označení nacionální pro ty listy, jež otevřeně strnily německým nacionálům (DNP) a (či) nacionálním socialistům (DNSAP). Ve druhé polovině 30. let pak téměř všechny regionální listy otevřeně sympatizovaly s SdP.

¹⁶ 15.2.1921 a 1.12.1930 proběhla sčítání lidu.

Československá statistika – svazek 20, Řada VI. (Sčítání lidu, sešit 2.), Sčítání lidu v Republice Československé ze dne 15. února 1921 (II. Díl, 1. část Čechy), Praha, Státní úřad statistický, 1925.

Československá statistika – svazek 31, Řada I. (Volby, sešit 2.), Volby do poslanecké sněmovny v listopadu 1925, Praha, Státní úřad statistický, 1926.

Československá statistika – svazek 60, Řada I. (Volby, sešit 3.), Volby do zemských zastupitelstev roku 1928, Praha, Státní úřad statistický, 1929.

Československá statistika – svazek 70, Řada I. (Volby, sešit 4.), Volby do poslanecké sněmovny v říjnu 1929, Praha, Státní úřad statistický, 1930.

Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850 - 1970. (Počet obyvatel a domů podle obcí a částí obcí podle správního členění k 1. lednu 1972 a abecední přehled obcí a částí obcí v letech 1850 - 1970), Praha, FÚS, 1978, s. 486 – 499.

Statistický lexikon obcí v Republice Československé, 2. nezměněné vydání Praha, Ministerstvo vnitra a Státní úřad statistický, 1924.

Statistický lexikon obcí v Republice Československé, Praha, Ministerstvo vnitra a Státní úřad statistický, Orbis, 1934.

atd.

Jazyková poznámka

Před rokem 1948 nesla řada obcí německá pojmenování, k nimž jen v některých případech existovaly dobové české ekvivalenty. Autor předkládané práce se proto rozhodl užívat pro potřeby tohoto textu dobové úřední názvy¹⁷. Současná jména obcí jsou uvedena v závorce, případně v příloze č. 2. V některých případech (zejména počátkem 20. let) docházelo k určitému kolísání stále ještě nekodifikovaných českých pojmenování (např. Bukva – Bukovany, Cítice – Citice, atd.¹⁸), text práce reflektuje přibližně stav v této oblasti ve 30. letech 20. století. Při přímých citacích – v textu obvykle graficky zvýrazněných kursivou – se snažil autor této práce překládat z německého, případně anglického, znění do českého jazyka, originální text je samozřejmě uveden v poznámce pod čarou.

Autorův pohled na „První republiku“, aneb cesta ideologickým podsvětím

O tom, jak významný fenomén v českých dějinách představovalo meziválečné období československého státu, svědčí i druhý život této „První republiky“. Jednotlivci, mluvčí společenských, politických i národnostních skupin, ba i členové vlád jej po celá desetiletí oživovali a přizpůsobovali vlastním potřebám. Nejrozličnější pohledy ovlivněné životními zkušenostmi i (v neposlední řadě...) ideovým a ideologickým přesvědčením nabízejí čtenáři vskutku přebohaté spektrum názorů – od neskrývané adorace až po nejhlubší zášť. Pojem „První republiky“ je tedy bezesporu naplněn silnými emocemi, jejichž působení unikl jen nemnohý autor píšící či hovořící o meziválečném Československu – ať už se jednalo o pamětníky, novináře, politiky či (a to je pro autora předkládané práce nejvýznamnější) historiky. Třebaže se my, oddaní ctitelé múzy Clio, ze všech sil

¹⁷ Např. dle *Statistický lexikon obcí v Republice Československé*, Praha, Ministerstvo vnitra a Státní ústav statistický, Orbis, 1934.

¹⁸ Např. v roce 1923 se ve stejném čísle týdeníku Severozápad vyskytovaly dokonce i rozdílné názvy pro stejnou obec: současná Svatava tak byla pojmenovávána Svodava i Zvodava. Rozličné pojetí počesťovaných názvů obcí (z pera různých autorů) prostupovalo celý ročník: např. Kačerov (dnes Kaceřov), Kynžberk/Kinšperk (Kynšperk nad Ohří), Cidice (Cítice) atd.

Haselbach u Falknova n. O. Severozápad, r. 1, č. 1, 12.5.1923, s. 4.

Z Kačerova u Kynžberku. Severozápad, r. 1, č. 1, 12.5.1923, s. 5.

Z Falknova n. O. Severozápad, r. 1, č. 11, 21.7.1923, s. 7.

našeho intelektu pokoušíme alespoň o čestné zpracování naší látky (když už ne o nestrannost...), nedokážeme se mnohdy ani s pomocí nejrafinovanějších „řemeslných nástrojů“ ubránit emocím dřímajícím v nás samotných. Autor této práce nepředstavuje výjimku – proto se, aby snížil riziko vlastní ideové předpojatosti, rozhodl seznámit s často extrémními názory ke studovanému tématu. Než tedy představí stanovisko, s nímž sám přistupuje k dějinám „První republiky“, pokusí se ukázat postoje (nejen ideologicky) často zcela nepřátelských táborů. Základní kritérium zde nebude tvořit historická spolehlivost daných textů, ale jejich působení ve veřejném prostoru (uváděné úryvky mnohdy překračují pojetí jednotlivce, a dají se dokonce v některých případech označit za názor poměrně významných společenských/politických/národnostních skupin).¹⁹

První (poměrně naivní...) úvaha, již se autor této práce zabýval, hledala pojetí ČSR ve výstupech někdejších československých občanů německé národnosti odsunutých/vyhnaných po druhé světové válce z republiky. Odmyslíme-li si jejich (mnohdy) silně nepřátelský postoj československému státu²⁰ či některým jeho představitelům²¹, shodují se v zásadě na jednotném pohledu: ČSR byla založena revolučně, bez historické tradice, nemá tedy jakéhokoli historický nárok na německá území, obsazení těchto oblastí Československem odporuje právu národů na sebeurčení.

Neméně zdrcující kritiku předválečné republiky a jejího vztahu k menšinám lze nalézt také na straně politicky zcela opačné - u Václava Kopeckého, ministra a čelného ideologa KSČ. Negativní pojetí „První republiky“ se v jeho podání stávalo prostředkem k legitimizaci politiky KSČ. Kopecký dokonce používá řadu prvků obvyklých v „revanšistické“ argumentaci, jež mu slouží k co nejhlubšímu odsouzení nenáviděného protivníka – buržoazie: „*Versailleská konference roku*

¹⁹ Dále zmíněné práce ideologického charakteru samozřejmě představují jen zlomek literatury věnované tomuto tématu.

²⁰ Např. skutečně často vydávaný FRANZEL, Emil, *Sudetendeutsche Geschichte*, 9. Auflage Würzburg, Adam Kraft Verlag, 1990.

²¹ Ideální příklad zde představuje Wenzel Jaksch, v roce 1938 neúnavný obránce ČSR (i na Falknovsku), po válce jeden z jejích nejprominentnějších odpůrců.

JAKSCH, Wenzel, *Cesta Evropy do Postupimi*, Praha, Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 2000.

K vývoji vztahu Wenzla Jaksche k ČSR a Edvarda Beneše za druhé světové války viz např.: z německého pohledu (se značně negativním vnímáním aktivity prezidenta Beneše)

PRINZ, Friedrich, Wenzel Jaksch a Edvard Beneš v londýnském exilu, *Střední Evropa – Revue pro středoevropskou kulturu a politiku*, 1993, r. 8, č. 27, s. 38-56.

Tentýž, *Wenzel Jaksch – Edvard Beneš*, Köln, Verlag Wissenschaft und Politik, 1973.

Edvard Beneš vztahu s Jakschem věnoval podstatnou část 2. dílu svých pamětí.

BENEŠ, Edvard, *Paměti : Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství*, Praha, Orbis, 1947.

1919, která se starala, aby Československo bylo územně co největší a aby mohlo hrát úlohu významného článku v sanitárním kordonu proti Sovětskému svazu, vytvořila ve skutečnosti české buržoasii podmínky pro to, aby při koncepci čechoslovakismu mohla pěstovat československou imperialistickou nadvládu vůči menšinám všech nečeských národů, jež byly do teritoria pojaty. Masarykovo mluvení o úpravě národnostních poměrů v ČSR po příkladu Švýcarska vyznělo ve skutečnosti v režim všeobecného národnostního útlaku pod nadvládou české buržoasie.²² Jasno měl samozřejmě též v příčinách vzniku republiky, neboť „přes všechny tendenční lži a výmysly zůstává nezvratnou historickou pravdou, že 28. říjen r. 1918 byl revolučním dílem samotného československého lidu, jehož hnutí za národní svobodu bylo podníceno vítězstvím Velké říjnové socialistické revoluce stejně jako jím bylo podníceno osvobozenécké hnutí druhých národů Rakouska-Uherska...“²³

V 90. letech 20. století vzbudila poměrně plamennou diskuzi publikace označovaná pseudonymem Podiven²⁴, jejíž autoři se pokusili o určitou revizi českých dějin z pravicově konzervativních pozic. Snažili se přitom také vcítit do pozice německé menšiny a pochopit její argumentaci: „... sudetští Němci tvrdošíjně odmítali soužití s Čechy v českém státě. Zdůvodňovali to však argumenty, které nebyly prosty logiky: když právo na sebeurčení, tedy i pro ně, jinak by je bylo třeba nazývat právem silnějšího; a pak - mírová konference ještě ani nezačala, nebyly stanoveny pevné hranice, nebylo řečeno poslední slovo; proč by tedy oni, sudetští Němci, měli mlčky přihlížet českému fait accompli?“²⁵ Pokračující v „sypání popela na hlavu“ spatřovali stále méně sympatií pro prvorepublikovou politiku Čechů vůči Němcům: „V roce 1923 charakterizoval německý senátor Spiegel v deníku „Bohemia“ poměr Čechů k Němcům následovně (ponecháváme dobový překlad): „Kdykoli z nás Němců někdo v parlamentě k Čechům o 'vašem státě' mluví, volá se na něho: 'Cožpak to není také váš stát?' Naproti tomu znějí slova dr. Kramáře: 'Pokud Němci nepřiznají otevřeně, že tento stát naším (tj. Čechů) státem jest, nemůžeme s nimi o vstupu do vlády jednat.'“

²² KOPECKÝ, Václav, *ČSR a KSČ : Pamětní výpisy k historii Československé republiky a k boji KSČ za socialistické Československo*, Praha Státní nakladatelství politické literatury, 1960, s. 192.

²³ Tamtéž, s. 17.

²⁴ PITHART, Petr - PŘÍHODA, Petr - OTÁHAL, Milan, *Podiven : Češi v dějinách nové doby*, Praha, Rozmluvy, 1991.

Ostře proti postojům autorů této knihy vystoupila např. OLIVOVÁ, Věra, *Manipulace s dějinami první republiky*, Praha, Společnost Edvarda Beneše, 1998.

²⁵ PITHART, P. - PŘÍHODA, P. - OTÁHAL, M., c. d., s. 380.

Podle toho jest stát ne více společným státem Čechů a Němců, nýbrž pouze českých pánů vlastním státem. Tedy brzy 'váš', brzy 'náš' stát, jak se to hodí. 'Vy musíte být loyálními státními občany, neboť stát jest vaším státem, avšak my jsme zde skutečnými pány, neboť jest to náš stát; vy musíte poslouchati zákonů, neboť jest to váš stát, avšak my jsme to, kteří zákony dávají, neboť jest to náš stát...'”²⁶

Autoři proto museli konstatovat, že, „český stát se přitom stal nikoli národnostním, jak by odpovídalo statistickým datům, nýbrž národním státem „Čechoslováků“, tedy Čechů.”²⁷ - tento dojem sdílel ovšem i Ferdinand Peroutka: „Švýcarsko není stát národní, nýbrž národnostní, a úmyslem Čechů od pravého až po levé křídlo, od nacionalistů až po humanisty jako Masaryk a Beneš, nebylo nikdy nic jiného než založit stát národní, tedy stát se zřejmou, také v zákonech vyjádřenou převahou československého živlu, stát, který by dal Čechům a Slovákům, co všichni ostatní národové mají: vlastní stát.”²⁸

Shora uvedené (někdy i provokativní) příspěvky, jednotné ve svém značně negativním vnímání (minimálně některých prvků) „První republiky” – nevolil autor předkládané práce náhodně, neboť jimi kompenzoval své (velmi) silné sympatie pro Československou republiku. Jakým pohledem se tedy nyní dívá na dějiny meziválečného období?

Začneme poněkud kacířsky... Českým Němcům bylo v roce 1918 nepochybně upřeno právo na sebeurčení - pražský Národní výbor se ve svých nárocích na pohraniční území nemohl opírat o jakoukoli starou legitimitu, jež padla spolu s monarchií, prosadil tedy vlastní vůli silou. Na druhou stranu se nabízí závažná otázka, zda by bez průmyslového, dopravního a hlavně surovinového potenciálu německých oblastí českých zemí byla možná samotná existence suverénního československého státu - to jest sebeurčení českého národa. Stály zde tedy proti sobě dva stejně platné, totiž vlastní proklamací vzniklé, požadavky – právo na sebeurčení Čechů a českých (moravských, slezských) Němců. Snad nejlépe se s řešením této složité hádanky vypořádal pečlivě volenými slovy Zdeněk Kárník: „České právo na sebeurčení se týkalo jednoho celého národa, probíjejícího se ke svobodě a rovnoprávnosti, která mu byla upírána - a podříditi se mu měly pouze malé (z hlediska německého národnostního celku) německé menšiny...”

²⁶Tamtéž, s. 385.

²⁷Tamtéž, s. 380.

²⁸PEROUTKA, F., *Budování státu, II.*, c. d., s. 502.

*Naproti tomu německé právo na národní sebeurčení se v případě českých Němců týkalo jen malé (a nejednotné) menšiny největšího národního celku kulturní Evropy a jeho důsledné uplatnění, tj. připojení oněch menšin k celku národa a jeho státu, by znemožnilo sebeurčení celého jednoho národa – Čechů.*²⁹ Republika sice svým Němcům učinila křivdu, ale mohla ji odčinit hlubokou demokratizací a decentralizací – realizované kroky (jazykový zákon, zákon o organizaci politické správy) však zůstávaly v půli cesty z nedostatku času, dobré vůle na české i (s podivem!) zájmu na německé straně³⁰. Autor předkládané práce si ale nemyslí, že by významnější změny na poli státoprávního uspořádání Českoslovenka mohly výrazněji ovlivnit poslední dějství „První republiky“ – v nacionálním zaslepení většiny československých Němců v roce 1938 hrály již roli jiné, v podstatě iracionální, faktory.

Okres Falknov nad Ohří – krátké představení

Před tím, než tato práce přistoupí k vlastnímu tématu, je na místě předmět jejího zájmu krátce představit. Politický okres Falknov nad Ohří vznikl v roce 1913 rozdělením politického okresu Locket³¹ (nový okres v podstatě kopíroval hranice stejnojmenného soudního okresu) a v této podobě se také stal součástí Československé republiky³². Necháme-li hovořit čísla statistik, rozkládal se okres k 15. 2. 1921 na ploše 291,59 km² a 56 jeho katastrálních obcí obývalo 56169 lidí³³. Od poslední čtvrtiny 19. Století hledalo na Falknovsku práci (především v hornictví) stále více osob uvádějících při sčítání lidu jako svou obcovací řeč český jazyk, jejich podíl na celkové populaci však zůstával zanedbatelný (1880: 0,8 %, 1890: 1,2 %, 1900: 1,0 %, 1910: 1,6 %; konečně v roce 1921, za nových

²⁹ KÁRNÍK, Zdeněk, *České země v éře první republiky (1918 - 1938) I.*, c. d., s. 38-39.

³⁰ Od roku 1926 tvořily německé strany součást vládní koalice, přesto s jasně formulovanými požadavky v této oblasti vystoupily až tzv. novoaktivisté na samém sklonku První republiky.

³¹ 2.12.1913.

SOkA Sokolov, fond Okresní úřad Sokolov, Presidiální spis č. 509/21, č. kar. 3.

³² Politickým okresem se rozumí obvod politického úřadu první instance - okresního hejtmanství, soudním okresem obvod okresního soudu.

³³ *Statistický lexikon obcí v Republice Československé*, 2. nezměněné vydání Praha, Ministerstvo vnitra a Státní úřad statistický, 1924, s. 237.

Pro srovnání nedávno (k 31.12.2002) zrušený (přesněji činnost ukončily okresní úřady) okres Sokolov vznikl postupným sloučením okresů Sokolov, Locket a Kraslice, jeho rozloha v roce 2005 činila 753,59 km² (75359 ha).

Statistický lexikon obcí České republiky 2005, Ottovo nakladatelství, Praha, 2005, s. 66.

Některé základní demografické údaje k jednotlivým obcím viz příloha č. 1.

podmínek – v Československé republice – a při změně metodice 4,2 %) ³⁴. Charakteristiku okresu samozřejmě významně ovlivnila i struktura zaměstnanosti jeho obyvatel, v níž hrál významnou úlohu textilní (Kynšperk nad Ohří, krajkářství v Haselbachu a Oloví atd.) a sklářský (Oloví, Dolní Rychnov) průmysl, rozhodující role ovšem připadla těžbě a zpracování hnědého uhlí ³⁵. Podrobněji ke struktuře zaměstnanosti obyvatelstva okresu viz podkapitola č. 3.2 Průmyslová a sociální struktura okresu ve spojitosti s krizovými projevy.

Ještě před první světovou válkou došlo na Falknovsku k rozkolu v sociálně demokratické straně, jež ze svých řad vyloučila Simona Starcka. Starck představuje nesmírně zajímavou (a také náležitě ambivalentně hodnocenou) osobnost, jejíž význam pro předválečný a do jisté míry i poválečný vývoj okresu si žádá kratší odbočení. Tento citický rodák se počátkem 90. let 19. století aktivně zapojil do činnosti hornických organizací – vysoké osobní charisma mu přineslo oblibu zejména u mladých horníků. V roce 1892 se stal redaktorem hornického časopisu Glück auf (ve Falknově od 1894) ³⁶ a o 6 let později přešel do redakce tachovského listu Vorwärts. Sílící rozpory se stranickými předáky (především s Franzem Ebertem, předsedou obvodního svazu) se staly předejrou jeho rozchodu se sociálně demokratickou organizací ³⁷. Když zkrachovala na počátku 20. století stávková akce, vrátil se Starck zpět na Falknovsko a založil v Haselbachu (Lískové) vlastní odborový svaz (od 1902 pod názvem Solidarität) a posléze začal vydávat i vlastní časopis Freie Worte – stále ovšem formálně zůstával krajským důvěrníkem sociální demokracie ³⁸. Za této situace hledalo stranické vedení způsob, jak Starckovu činnost neutralizovat. Příležitost mu poskytla stávka na dole Union II v Novém Sedle v dubnu 1903, pro niž Starck sice agitoval, ale zároveň ředitele podniku dopisem ujistil o nepravděpodobnosti celorakouské stávky ³⁹. Následovala tisková kampaň ve Vorwärts. Když posléze

³⁴ *Statistický lexikon obcí v Republice Československé*, 2. nezměněné vydání Praha, Ministerstvo vnitra a Státní úřad statistický, 1924, s. XIV, XV, XVI.

³⁵ Hospodářský význam tohoto průmyslového sektoru lze ilustrovat na časově poněkud vzdálenějším příkladu osudu německých horníků a jejich rodin po druhé světové válce. Jako specialisté byli vyňati z odsunu a mohli v Československu zůstat - v roce 1947 na Falknovsku pracovalo stále 2911 Němců/horníků-specialistů, s rodinnými příslušníky se jednalo o více než 9000 osob.

DOHNAL, Pavel, *Dosídlování Sokolovska 1945-1948*, Fornica, Sokolov, 2007, s. 27.

³⁶ MATĚJČEK, J.: K dějinám freisociální strany Simona Starcka, c. d., s. 59.

³⁷ Tamtéž, s. 62.

³⁸ Tamtéž, s. 63.

³⁹ Tamtéž, s. 64.

Starck odmítl vstoupit do společné hornické odborové organizace, byl v srpnu 1903 ze strany vyloučen⁴⁰. Rozhod se sociálními demokraty donutil Starcka hledat oporu a částečně i ideové zakotvení u jiných politických proudů (od anarchistů až po nacionalisty), ale vždy (a za všech okolností) s ostnem naměřeným proti jeho bývalé straně – odmítl i generální stávku za všeobecné volební právo, aby konečně ve volbách v roce 1907 porazil sociálního demokrata a stal se poslancem ve Vídni. To už ale svou činnost organizoval na bázi nové platformy - Freisociální strany (DFSP⁴¹). Stranický program z roku 1908 hledal inspiraci u dobových ideových proudů (Eduard Bernstein, Theodor Hertzka⁴²), požadoval sice potírání velkokapitálu, ale před třídním bojem upřednostňoval harmonii stavovských zájmů (není nutné dodávat, že se program ostře vyhroboval proti sociální demokracii).⁴³ V praktické politice se pak freisociálové orientovali na parlamentní spolupráci s křesťansko-sociální stranou a v pracovních sporech prosazovali místo stávek jednání s podnikateli.⁴⁴ Zajímavý vývoj prodělal Starckův poměr k německým horníkům (tedy především Čechům) – zatímco ještě v roce 1898 se připojil na celostvětovém kongresu horníků ve Vídni k českému stanovisku a odmítl němčinu jako jednací řeč⁴⁵, o 11 let později se ve sporu o českou školu ve Svatavě od Čechů distancoval. Svou roli zde pravděpodobně hrál i ohled na reakci voličů občanských (nedělnických) stran, již mu ostatně v roce 1911 pomohli ke druhému poslaneckému mandátu⁴⁶. Existence paralelních dělnických politických a odborových organizací zůstala pro Falknovsko charakteristickou i ve 20. letech, kdy již ale Starckovo hnutí začalo postupně slábnout a jeho bývalí členové zaplňovali řady dravě nastupujících komunistů, ale zejména sociálních demokratů. Určitá část členstva ovšem tvořila posilu i pro nacionální socialisty (nacisty).

⁴⁰Tamtéž, s. 65.

⁴¹ Deutsche Freisoziale Partei. Česky: Německá strana svobodně sociální. Autor této práce se rozhodl nazývat Starckův politický směr dobovými označeními „freisociálové“ / „freisociální strana“ atd. užívanými v pramenech (rovněž v českém jazyce).

⁴² Eduard Bernstein (1850-1932), německý sociálnědemokratický teoretik a politik.

Theodor Hertzka (1845-1924), rakousko-uherský ekonom, spisovatel a novinář, autor utopistické vize *Freiland. Ein sociales Zukunftsbild* (1890).

⁴³ MATĚJČEK, J.: K dějinám freisociální strany Simona Starcka, c. d., s. 67.

⁴⁴ Tamtéž, s. 68.

⁴⁵ Tamtéž, s. 61.

⁴⁶ Tamtéž, s. 69.

1. První poválečná léta

1.1 „Jen jedna věc je jistá, nový stát bude republika“⁴⁷

Na podzim 1918 již Falknov nad Ohří prožíval čtvrtý rok války. Jejimi hrůzami však netrpěli jen vojáci vystavení palbě na nejrůznějších frontách, na kterých se z posledních sil snažila monarchie udržet, ale také prakticky celé zázemí. Nejhmotatelnějším znakem války se pro většinu obyvatelstva stal hlad. V květnu 1917 poznalo Falknovsko hladové bouře⁴⁸ a zásobovací situace se ještě dále zhoršovala. Na konci léta 1918 se stala již kritickou – počet potravinových lístků výrazně přesahoval možnosti zásobování a kvalita potravin (dostaly-li se vůbec k spotřebitelům) povážlivě klesla⁴⁹. „*Máme velké množství výdejen potravin s velkým množstvím zaměstnanců, ale k jídlu nemáme nic,*“ zhodnotily noviny zásobovací situaci na začátku října...⁵⁰

Bitvy roku 1918 nebyly však vedeny jen na frontách válečných a zásobovacích, mělo totiž padnout konečné rozhodnutí v otázce, která ochromovala monarchii v posledních dvaceti letech – otázce vnitřní organizace státu a především jedné z jeho politicky a národnostně nejkonfliktnějších oblastí, Čech. V květnu ohlásila vláda Ernsta Seidlera reformu krajského zřízení v Čechách, na jejímž základě by vzniklo 12 krajů (7 českých, 4 německé a 1 smíšený) v čele s krajskými vládami a hejtmany. Nové kraje měly být funkčně nezávislé na dosavadním pražském místodržitelství, čímž by bylo fakticky vládním oktrojem realizováno národnostní rozdělení Čech.⁵¹ Silný odpor českých poslanců na říšské

⁴⁷ Nadpis podkapitoly se snaží charakterizovat pohled většinového obyvatelstva sledovaného okresu na události podzimu 1918 (rozklad Rakouska-Uherska atd.). Zjednodušeně řečeno, falknovští občané se ztotožnili s republikou, nikoli však s republikou Československou.

⁴⁸ SOKA Sokolov, fond Okresní úřad Sokolov, Presidiální spis č. 184/1917, č. kar. 1. Situace se do léta ještě zhoršila. 5.8.1917 se shromáždilo asi 400 osob před domem starosty v Königswerthu. Lidé vtrhli dovnitř a dožadovali se potravin vyhrožujíce zapálením. V plen padla i bramborová pole. Kvůli nedostatku potravin začaly propukat také stávky – na šachtách Mariahilf- und Matthias ve Svatavě (Mariahilf- und Matthiaskohlenwerke G. m. b. H., Britannia-Kohlenwerke v Königswerthu (Britannia Gewerkschaft) a Fischers-Glanzkohlenzeche v Citicích. *Souhrnná hlášení presidia pražského místodržitelství o protistátní, protirakouské a protiválečné činnosti v Čechách 1915-1918 : Prameny k ohlasu Velké říjnové socialistické revoluce a vzniku ČSR*, K vydání připravila Libuše Otáhalová, Praha, Nakladatelství Československé akademie věd, 1957, Sb. 124, 6.-12. srpna 1917, s. 280-284 (281).

⁴⁹ Wie die Statthaltereie über unsere Ernährungsvhältnisse informiert wurde. Falkenauer Tagblatt, č. 147, 5.9.1918, s. 4.

⁵⁰ „Wir haben eine ganze Anzahl Ernährungsstellen mit einer ganzen Masse Bediensteter, aber zum Ernähren haben wir nichts.“

Noch immer nichts zum Leben. Falkenauer Tagblatt, č. 224, 2.10.1918, s. 4.

⁵¹ GALANDAUER, Jan: *Karel I. Poslední český král*, Ladislav Horáček – Paseka, 2. vyd. Praha – Litomyšl, 2004, s. 236.

radě, k němuž se připojili i jejich polští kolegové, přispěl sice k demisi Seidlerovy vlády⁵², ale podstata vládní koncepce – správně oddělit oba hlavní zemské národy – zůstala nezměněna. V tomto duchu bylo v červenci oznámeno zřízení krajského soudu v Trutnově a konečně 27. září vláda svým rozhodnutím rozdělila zemskou správní komisi na českou a německou část.⁵³ Manifest císaře Karla I. z 16. října snažící se před domácí a hlavně světovou veřejností obhájit existenci Rakouska jako federace národních států narazil u české politické reprezentace na pochopitelný nesouhlas – jeho realizace by vedla k definitivnímu rozdělení českých zemí na dva státy (český a německý). Manifest předpokládal vytvoření národních rad jako reprezentantů jednotlivých národů⁵⁴, státní úřady však současně obdržely instrukce, podle nichž se mělo postupovat dle dosavadních pravidel⁵⁵.

Manifest představoval, zcela proti záměru jeho autorů, počátek rozkladu jednotného státu. První svůj rozchod se starým Rakouskem deklarovali zástupci německých politických stran v dolnorakouském zemském sněmu, kde se 21. října shromáždili němečtí poslanci říšské rady, aby proklamovali stát Německé Rakousko. Jejich odpovědí na nótu amerického prezidenta Wilsona Rakousku z téhož dne byl požadavek připojení k Německu – Anschluß⁵⁶. K proklamovanému Německému Rakousku se okamžitě začaly hlásit samosprávné korporace z německojazyčných oblastí, mezi nimi i představitelé Falknova nad Ohří⁵⁷.

Zveřejnění nóty rakousko-uherského ministra zahraničí Andrassyho prezidentu Wilsonovi 28. října bylo v Praze pochopeno jako kapitulace a zároveň signál k převzetí moci Národním výborem, který deklaroval ustavení československého státu. Němečtí politici z českých zemí museli reagovat na vzniklou situaci, protože, a v tom se schodovali představitelé nejrozumnějších politických proudů od nacionalisty Rudolfa Logdmana von Auen až po sociálního demokrata Josefa Seligera⁵⁸, rozhodně nehodlali tvořit minoritu ve společném

⁵² Tamtéž, s. 238.

⁵³ Tamtéž, s. 239.

⁵⁴ Tamtéž, s. 258-259.

⁵⁵ SOKA Sokolov, fond Okresní úřad Sokolov, Presidiální spis č. 482/1918, č. kar. 1.

⁵⁶ Die deutsche Nationalversammlung für den Anschluß an Deutschland. Falkenauer Tagblatt, č. 241, 22.10.1918, s. 1.

⁵⁷ Die Stadtraat Falkenau für ein Deutschösterreich. Falkenauer Tagblatt, č. 245, 26.10.1918, s. 4.

⁵⁸ Jak nacionalistické, tak sociálně demokratické koncepce státoprávního uspořádání z pera německojazyčných politiků předpokládaly funkční rozdělení Čech podle národnostního klíče. Otto

státě s Čechy. Den po pražských událostech, 29. října, ustavili němečtí poslanci z českých zemí ve Vídni zemskou vládu Deutschböhmen⁵⁹ v čele s Lodgmanem jako zemským hejtmanem a Josefem Seligerem v pozici jeho zástupce.⁶⁰ Nový útvar měl představovat provincii Německého Rakouska a z tohoto titulu si pro sebe vyhrazoval veškerá práva země Čechy s tím, že zemskému výboru a zemské vládě měly být podřízeny všechny ostatní státní i samosprávné orgány, jimž byla následně zaslána příslušná výzva⁶¹. Je samozřejmé, že se čeští politici, upevňující právě svou pozici v Praze, nehodlali pohraničních území zřici. Vedly je k tomu především důvody emotivního charakteru (autor této práce může předpokládat, že jen málokterý Čech by byl ochoten přijmout stát v jiných než „historických“ hranicích), ale nelze zapomínat ani na další faktory, jež činily odtržení Němci obývaných oblastí od zbytku českých zemí problematickým: tyto totiž tvořily z hlediska hospodářské provázanosti, infrastruktury a zejména v poválečných měsících tolik důležitého zásobování jednotný celek. Pohraničí dále disponovalo rozsáhlými oblastmi těžby uhlí (hnědého i černého), suroviny strategického významu. Jak české, tak německé představy o novém státě však byly natolik rozdílné, že prakticky vylučovaly rozumnou dohodu – vzájemná jednání členů Národního výboru s německými představiteli (Lodgman, Seliger) na začátku listopadu proto skončila nezdarem⁶².

Vedle staré mocenské struktury reprezentované okresními hejtmanstvími začaly vznikat nové orgány, jež se pokoušely převzít pravomoci dosavadních

Bauer, předák rakouské sociální demokracie, viděl řešení národnostního problému v principu sebeurčení: Češi a Slováci by si vytvořili vlastní stát, ale všechna území obývaná Němci by splynula v jednotný celek – s předpokládaným spojením všech Němců v jednom státě. Stejný smysl, tedy oddělení obou národů, měla i koncepce, již, ještě na půdě Rakouska-Uherska, formuloval Lodgman na počátku roku v *Die Autonomie und ihre Bedeutung für Österreich-Ungarn*: silné centrální moci měly být podřízeny autonomní kraje (české a německé), dosavadní země by si zachovaly jen zprostředkující funkci. Lodgman v tuto dobu ještě považoval za nutné „obětovat“ národní ostrovy uvnitř českých krajů.

KŘEN, Jan, *Konfliktní společenství : Češi a Němci 1780-1918*, Praha, Academia, 1990, s. 446.

⁵⁹ Jako další části Německého Rakouska v českých zemích se ustavily: Sudetenland, Deutschsüd-mähren a Böhmerwaldgau.

⁶⁰ KÁRNÍK, Z., *České země v éře první republiky (1918 - 1938) I.*, c. d., s. 37.

⁶¹ 2. 11. 1918. SOkA Sokolov, fond Okresní úřad Sokolov, Presidiální spis č. 487/1918, č. kar. 1.

⁶² PEROUTKA, F., *Budování státu, I.*, c. d., s. 119.

Když 31.12.1918 navštívila skupina německých novinářů prezidenta Masaryka, nabídl dr. Blau (Prager Tagblatt) neoficiální zprostředkování jednání s Lodgmannem (prezident souhlasil). Blau sice poslal Lodgmannovi přísně důvěrný dopis, odpověď ale neexistuje (pravděpodobně následovalo telefonické odmítnutí). Lodgmann však tuto iniciativu zamlčel (Lodgmann, R, *Meine Verhandlungen mit dem Národní výbor, Eine Erinnerung an 1918*, *Der Tag*, 25.12., 1923, s. 5-6). VALENTA, Jaroslav, *Nezdařený pokus o jednání mezi Čechy a Němci na přelomu let 1918-1919*, *Moderní dějiny* 3, 1995, s. 232-236.

úřadů. V jednotlivých německých okresech vytvářely místní politické strany národní rady (Nationalrat) a národní výbory (Nationalausschuß). Na Falknovsku se první národní rada ustavila již počátkem listopadu⁶³, ale reprezentativnější podoby nabyla až po polovině měsíce (17. listopadu), kdy došlo k jmenování 48 členného národního výboru (složeného po třetině ze zástupců dělníků, rolníků a občanských stran) a 18 členné národní rady (utvořené dle stejného klíče)⁶⁴. Jak liberecká zemská vláda, tak pražský Národní výbor se samozřejmě pokoušely uplatnit svou autoritu na nárokováném území a varovaly dotyčné úřady před spoluprací s druhou stranou⁶⁵. Zatímco ale Deutschböhmen vznikalo téměř z ničeho⁶⁶, mohlo se Československo opřít prakticky o celou někdejší ústřední úřední strukturu v čele s místodržitelstvím.

Situace, kdy stávající úřady pozbyly potřebné autority a nové struktury stály, přes proklamované vytváření domobrany - Volkswehru, jen na slovech, poskytla prostor pro otevřené plenění. 6. listopadu odpoledne byla ve Falknově vyloupena řada obchodů a toto plundrování pokračovalo až do pozdních nočních hodin⁶⁷. Pořádek nastolilo teprve vyhlášení stanného práva a příchod „národní gardy“ z Chebu⁶⁸. Celá akce měla, poprvé od začátku války, antisemitský ráz – postiženi byli obchodníci židovského původu, kteří si rovněž stěžovali na tiskovou kampaň předcházející plenění⁶⁹. Obtížnost poválečných podmínek dokreslovaly dělnická shromáždění⁷⁰ a stávky, ať už za zvýšení mezd⁷¹, či kvůli špatnému zásobování⁷².

⁶³ Die Falkenauer Nationalrat. Falkenauer Tagblatt, č. 253, 6.11.1918, s. 4.

⁶⁴ Ernennung eines Nationalrates. Falkenauer Tagblatt, č. 266, 21.11.1918, s. 4.

Za zemědělce v radě zasedli Milsch, Schroll, Langer, Bachmann, Treirler a Peter, za dělníky Kraus, Völfl, Frank, Erlebach, Steiner a Simon Starck a za měšťany Kalser, Gold, Stendtl, Winter, Ertl a Peter.

Die hiesige Bezirksregierung. Falkenauer Tagblatt, č. 270, 26.11.1918, s. 4.

⁶⁵ Místodržitelství upozornilo na nelegální odmítání své autority některými okresními úřady (přijato 13.11.) a Liberec vyslal tvrdou výstrahu všem, kteří by se podřídili Československu (přijato 14.11.).

SOkA Sokolov, fond Okresní úřad Sokolov, Presidiální spis č. 500 a 501/1918, č. kar. 1.

⁶⁶ Počet úředníků, jimiž zemská vláda disponovala, zatím neodpovídal jejímu proklamovanému postavení – např. 3.12.1918 vyslala žádost k podřízeným úřadům, aby pro její potřeby uvolnily některé úředníky.

Tamtéž, Presidiální spis č. 514/1918, č. kar. 1.

⁶⁷ Většinou se na plenění měli podílet lidé z okolních vesnic.

Große Plunderungen in Falkenau. Falkenauer Tagblatt, č. 256, 9.11.1918, s. 4.

Před soud se dostali ale jen někteří jednotlivci.

Die Falkenauer Plünderungen vor Gericht. Falkenauer Tagblatt, č. 292, 21.12.1918, s. 4.

Falkenauer Plunderer vor gericht. Falkenauer Tagblatt, č. 15, 19.1.1919, s. 4.

⁶⁸ Standrecht in Falkenau. Falkenauer Tagblatt, č. 256, 9.11.1918, s. 4.

⁶⁹ Der Preßverein und die Plünderung in Falkenau. Falkenauer Tagblatt, č. 257, 10.11.1918, s. 6.

⁷⁰ Např. 10. listopadu se konalo shromáždění horníků za účasti Adolfa Pohla a Simona Starcka. Bergarbeiterversammlung. Falkenauer Tagblatt, č. 260, 13.11.1918, s. 4.

V prosinci 1918 se chýlila krátká existence provincie Deutchböhmen ke konci, ostatně jasné představy o její budoucnosti neměl ani zemský hejtman Lodgman⁷³. Liberecká vláda ještě stačila přijmout přísahu věrnosti od zástupců některých úřadů⁷⁴, ale to už začaly nejdůležitější pohraniční města obsazovat síly Československé republiky⁷⁵. Do československých rukou se tak postupně dostaly 29. listopadu Most, poté v prosinci Mariánské Lázně (8.), Teplice (9.), Ústí nad Labem (12.), Děčín, Podmokly a Karlovy Vary (13.), 14. prosince vstoupily československé jednotky do Liberce, odkud zemská vláda prchla do zahraničí (aby se opět ustavila ve Vídni), o dva dny později byly obsazeny Trutnov, Cheb, Chomutov a Znojmo a konečně 18. prosince Opava⁷⁶.

Do Falknova dospěly československé jednotky⁷⁷ (s bíločerveným praporem a za zpěvu písní) 16. prosince kolem 9:00 a obsazení města se odehrálo klidně a spořádaně za asistence starosty (jenž se měl „náhodou“ nacházet v době příjezdu Čechoslováků na nádraží⁷⁸). Velitel oddílu se odebral na okresní hejtmanství a vojsko následně provedlo na náměstí přehlídku.⁷⁹ Posádka se stala trvalou součástí města, v jehož veřejném prostoru představovala jeden z nejviditelnějších českých (československých) prvků – mimo jiné i díky každoročním přehlídkám k 28. říjnu.

Zatímco krátké úřadování národní rady skončilo a obyvatelstvo své záležitosti opět začalo adresovat okresnímu hejtmanství⁸⁰, obnovily místní úřady styky

⁷¹ V chemické továrně. Falkenauer Tagblatt, č. 271, 27.11.1918, s. 4.

⁷² Např. protest horníků z Bukvy (Bukovan). Bergarbeiterstreik. Falkenauer Tagblatt, č. 267, 22.11.1918, s. 4.

⁷³ Německé Rakousko, stát, k němuž se Deutchböhmen přihlásilo, bylo od této provincie odděleno českým (československým) územím. Proto Lodgman považoval za nejpravděpodobnější přímé připojení k novému německému státu bez vazby na Německé Rakousko (to se samozřejmě také mělo stát součástí Německa).

Deutschböhmens Zukunft. Falkenauer Tagblatt, č. 267, 22.11.1918, s. 3.

⁷⁴ SOKA Sokolov, fond Okresní úřad Sokolov, Presidiální spis č. 517/1918, č. kar. 1.

⁷⁵ Československá vláda si tento svůj krok nechala dodatečně posvětit mocnostmi Dohody – až do rozhodnutí mírové konference měly tvořit hranice Československa dosavadní hranice Čech, Moravy a rakouského Slezska. 21.12.1918 s tímto pojetím vyslovila souhlas francouzská vláda, 7.1.1919 se k ní připojila britská vláda a následujícího dne také vláda italská, později vyslovily souhlas i Spojené státy.

KLIMEK, A., c. d., s. 34-35.

⁷⁶ PEROUTKA, F., *Budování státu*, I., c. d., s. 234.

⁷⁷ Oddíl ??? č. 35 Plzeň v čele s nadporučíkem Slezáčkem.

⁷⁸ Radnice samozřejmě jakékoli vítání československých jednotek svými představiteli popřela, starosta spolu s radními měli být na nádraží čistě shodou okolností a posléze již jen zajišťovali pořádek. Přestože tedy spolupráce s československými vojáky v praxi probíhala, veřejně se k ní přiznat by v tuto chvíli znamenalo politickou sebevraždu...

Zur Besetzung Falkenaus. Falkenauer Tagblatt, č. 296, 29.12.1918, s. 4.

Wie sich drehen und wenden. Tagblatt, č. 6, 9.1.1919, s. 4.

⁷⁹ Falkenau von den Tschechen besetzt. Falkenauer Tagblatt, č. 289, 18.12.1918, s. 4.

⁸⁰ Die Geschäfte unserer Bezirksregierung. Falkenauer Tagblatt, č. 293, 22.12.1918, s. 6.

s pražskými institucemi⁸¹. Při obsazování pohraničních okresů samozřejmě docházelo i k určitým přehmatům a nedorozuměním (např. ve Svatavě zabrala armáda tělocvičnu v průběhu bálu⁸²), jež využíval německý tisk k hysterické kampani líčící československou tyranii a zvůli⁸³.

Autoritu samosprávných orgánů jednotlivých obcí vážně oslabovala jejich nízká reprezentativnost – přece jen byly zvoleny ještě před válkou a navíc volebním systémem vážícím sílu hlasů majetkem voličů – zástupci dělnických stran si hned v prvních týdnech po pádu monarchie zajistili silnou pozici v krátce trvajících orgánech Deutschböhmen (již vzpomínané Nationalrat a Nationalausschuß) a ve stejném duchu musely reagovat i obce. Falknovská městská rada sice již v listopadu 1918 rozhodla o kooptování 10 dělnických zástupců do obecního výboru, ale tento akt se nepodařilo, vzhledem k prosincovým událostem (dle odůvodnění rady), realizovat⁸⁴. Rozhodnutí padlo až na únorové schůzi, která výbor rozšířila hned o 20 reprezentantů dělnických stran (14 mandátů připadlo sociálním demokratům, o zbytek se podělili freisociálové s nacionálními socialisty). Celý akt se odehrál bez větších komplikací, odmyslíme-li si řeč R. Krautmanna proti jmenování Adolfa Hermanna, jehož strašlivým prohrěškem měl být údajný český původ...⁸⁵ Sociální demokraté také poprvé zasedli v městské radě jako rovnoprávní členové – jejich zájmy zde zastupovali Konrad Glassl a Filipp Schmidt⁸⁶.

Německé obyvatelstvo přijalo nastalou situaci relativně klidně, k prvnímu masovému vystoupení došlo až 4. března 1919. Toho dne se mělo sejít Národní

⁸¹ SOKA Sokolov, fond Okresní úřad Sokolov, Presidiální spis č. 519/1918, č. kar. 1.

Státní úředníci složili samozřejmě též slib věrnosti československému státu.

Tamtéž, Presidiální spis č. 39/1919, č. kar. 2.

⁸² Tschechoslowakische Uebergriffe in Zwodau. Falkenauer Tagblatt, č. 22, 28.1.1919, s. 4.

⁸³ Prakticky každé vydání novin přinášelo na prvních stránkách kromě líčení situace v Německém Rakousku také příklady zavrženíhodné tyranie Čechů na německém území. Pro tisk zatím provincie Deutschböhmen nezankla, vše měla vyřešit až mírová konference. O skutečnosti, že obyvatelstvo stále považovalo československou přítomnost za dočasnou, svědčí i pověsti o chystaném odtáhnutí vojáků.

SOKA Sokolov, fond Okresní úřad Sokolov, Presidiální spis č. 105/1919, č. kar. 2.

⁸⁴ SOKA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Schůze obecního výboru, 1916 (29.12.) - 1920 (26.10.), 25.2.1919, s. 134.

⁸⁵ Do obecního výboru byli jmenováni:

za DSAP - Frank Josef, Glassl Bernard??, Hermann Adolf, Hammer Franz, Kraus Sigmund, Kraus Josef, Kastl Anton, Katz Franz, Oberst Alois, Schmied Filipp, Wohlrab Franz (horník), Werner Josef (horník), Liebig Anton a Schindler Johann

za ostatní - Starck Simon, Völkl Andreas, Peter Albert, Krautmann Wenzl, Dorselmer?? Josef a Hammerschmied Josef (horník)

Tamtéž, s. 137-139.

⁸⁶ Tamtéž, s. 216.

shromáždění Německého Rakouska – ve Falknově, stejně jako v řadě dalších měst, se proto konaly protičeskoslovensky zaměřené demonstrace českých Němců, jimž nebyla dovolena účast při volbách tohoto orgánu (suverénní stát, za jaký se Československá republika pokládala, obvykle nepovolují na svém území volby do zákonodárných sborů jiného státu). Podniky zastavily práci a ve falknovských ulicích se shromáždilo (přes špatné počasí) na 5000 lidí⁸⁷. Podobným klidným průběhem se ovšem nevyznačovaly všechny obdobné akce. S demonstracemi se na některých místech spojily otevřené provokace, na něž českoslovenští vojáci reagovali střelbou. Přestože značný díl viny ležel na organizátorech protestů, odpovědnost za bezpečnost na svém území nesl československý stát – jemu nepřátelská propaganda dokázala neštěstí dokonale využít, a „Märzgefallene“ se tak stali dlouho trvajícím politickým argumentem⁸⁸. Příležitost k (tradičním) manifestacím poskytl samozřejmě 1. květen, kdy dokázali najít vyjímečnou shodu i političtí konkurenti mezi dělnictvem – sociální demokraté v čele s Adolfem Pohlem a freisociálové Simona Starcka – jejich průvody Falknovem dokonce po určitou dobu kráčely společně⁸⁹.

15. června proběhly v Čechách na Moravě a ve Slezsku obecní volby na základě všeobecného, rovného a přímého volebního práva⁹⁰, jichž se německé strany účastnily s výhradou, že tento krok nepředstavuje uznání Československé republiky. Celostátně volby přinesly významné posílení socialistickým stranám, včetně německých. Na úspěchu německé sociální demokracie se významně podílel nejen poválečný obrat voličů doleva, ale i její schopnost sdílet a prosazovat nacionalistické požadavky německého obyvatelstva – dokázala spojit socialismus s heslem „práva na sebeurčení“⁹¹. V řadě obcí na Falknovsku si sociální demokraté zajistili zcela suverénní postavení, a dokonce i v největších městech

⁸⁷ Für das Selbstbestimmungsrecht Deutschböhmens. Falkenauer Tagblatt, č. 55, 7.3.1919, s. 4. Úřední prameny zmiňují ještě o něco vyšší počet účastníků – mezi 7000 a 8000 lidí.

SOkA Sokolov, fond Okresní úřad Sokolov, Presidiální spis č. 88/1919, č. kar. 2.

⁸⁸ Např. FRANZEL, E., c. d., s. 332-333.

Symboliku padlých neváhala na svých předvolebních plakátech využít ani DSAP, ostatně na organizaci protestů se významně podílela.

⁸⁹ Maifeier in Falkenau. Falkenauer Tagblatt, č. 102, 4.5.1919, s. 8.

⁹⁰ Na základě zákona č. 75/1919 Sb. obdrželi aktivní volební právo občané starší 21 let a pasivní starší 26 let.

⁹¹ DSAP obdržela v obecních volbách 47.9 % hlasů německých voličů.

KLIMEK, A., c. d., s. 118.

okresu – Königsbergu (Kynšperku) nad Ohří a samotném Falknově – obdrželi přes 50 % hlasů⁹². Starostou okresního města se následně stal Konrad Glassl⁹³.

Mnozí Němci stále ještě vkládali naděje do pařížské mírové konference, ale již samotný návrh mírové smlouvy s Německem přinesl vystřízlivění – hranice Německa měly končit na hranicích Čech⁹⁴. Dosavadní politická koncepce německých stran hledající cestu ke spojení s německým státem tak pozbyla reálné naděje na brzké uskutečnění a sudeští Němci se museli chtít nechtě smířit s životem v Československé republice. Mírovou smlouvu s Rakouskem, která učinila tečku za Deutschböhmen, již obyvatelstvo přijalo bez větších emocí⁹⁵.

1.2 Hospodářská a sociální situace (1919/1920)

Čtyři dlouhé válečné roky podlomily hospodářské i sociální zdraví většiny evropských zemí. K obtížné pozici nástupnických států Rakouska-Uherska přispívaly nejen neduhy zděděné po staré monarchii (zásobovací obtíže, na válku orientovaná struktura hospodářství, inflace atd.), ale i vzájemné spory o nové hranice (Polsko, Československo, Maďarsko,...) řešené mnohdy ozbrojeným střetem. Všeobecnou nejistotu podtrhovaly události v revoluci a občanskou válkou zmítaném Rusku, jehož bolševické vedení představovalo mocnou inspiraci pro četné radikály – v Československu i jinde ve světě. Pražská vláda proto stála před řadou obtížných úkolů. Musela nejen obhájit hospodářskou nezávislost nového

⁹² Ve Falknově nad Ohří získala sociální demokracie 2267 hlasů (19 mandátů), Deutsche Volkspartei (koalice německých radikálů, křesťanských sociálů a dalších stran) 1382 hlasů (11 mandátů) a Deutsche Freisozialpartei 776 hlasů (6 mandátů). Falkenauer Tagblatt, č. 136, 18.6.1919, s. 3 a 4.

⁹³ Náměstky starosty se stali Karl Friedl junior a Franz Katz (DSAP).

V radě zasedli: Simon Starck (DFSP), Franz Kern, Josef Kraus, Alois Albert, Adolf Herrmann, Johann Richter, Adolf Winter, Vogl a Josef Bauer

Členy zastupitelstva se stali: Johan Künzl, Andreas Völkl, Wenzl Kraulmann, Herrmann Willonitzer, Josef Frank, Sigmund Kraus, König, Anton Graser, Franz Wohlrab, Filipp Schmidt, Anton Kastl, Martin Svoboda, Johann Schindler, Andreas Fleissener, Norbert Glaser, August Schneider, Josef Müller, Josef Bugert, Wenzl Zickler, Franz Ertl, Anton Rudert, Adolf Pohl, Wenzl Hofmann, Josef Pospíšil

SOkA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Schůze obecního výboru, 1916 (29.12.) - 1920 (26.10.), 20.9.1919, s. 249.

⁹⁴ Ein Gewaltfrieden. Falkenauer Tagblatt, č. 106, 9.5.1919, s. 1.

⁹⁵ Der Friedensvertrag für Deutschösterreich. Falkenauer Tagblatt, č. 201, 4.9.1919, s. 1.

Určitý posun je možné sledovat i na stránkách tisku – rubrika Deutschösterreich, jež od listopadu 1918 obsadila prominentní místo na první straně listu Falkenauer Tagblatt, byla od léta 1919 postupně vytlačována na další strany až na podzim zmizela docela.

Zemská vláda Deutschböhmen se rozpustila 25. září.

Die Auflösung der deutschböhmisches Landesregierung. Falkenauer Tagblatt, č. 219, 26.9.1919, s. 2.

státu (vytvořením samostatného celního území a vlastní měny⁹⁶) či integritu jeho území, ale také stabilizovat hospodářskou situaci.

Sledujeme-li statistiku stávek a výluk v Souhrnných týdenních hlášeníh presidia zemské správy politické v Praze o situaci v Čechách 1919-1920⁹⁷, zjistíme, že na okres Falknov nad Ohří připadá hned 45 případů – tedy druhé místo za samotnou Prahou (48)⁹⁸ – a přední místo tento okres zaujímá také v celkovém počtu hlášení (41 hlášení – Praha: 85, Ústí nad Labem: 44)⁹⁹. Ještě výrazněji tato čísla vyniknou při srovnání se sousedními okresy: na Kraslicku uvádí statistika dvě stávky (či výluky) a dvě demonstrace, na Loketsku 18 stávek či výluk a 4 demonstrace¹⁰⁰. Významnou úlohu zde samozřejmě hrála hospodářská skladba – na Falknovsku, jádru falknovsko-loketského revíru, jednoznačně dominovala těžba uhlí a právě hornické stávky organizované početně silnými odborovými organizacemi představovaly zdaleka nejvýznamnější část všech dělnických akcí. Nelze rovněž pominout, že mezi většinovým německým obyvatelstvem stále dominovala sociálně demokratická (nikoli stranickou levicí ovládaná) odborová organizace (Union der Bergarbeiter), která také určovala případné politické vyznění jednotlivých protestů dělnictva.

Po celý rok 1919 převažovaly mezi požadavky stávkujících stížnosti na nedostatečné (či chybějící) dodávky potravin – na konci ledna vypukla stávka na 20 dolech (zhruba 5000 lidí)¹⁰¹ a podobné protesty se opakovaly na jednotlivých závodech po celý rok (v březnu se stávkovalo na dolech Adolf a Žofie v Bukovanech¹⁰², v červnu na Mariahilf a Mathiaswerke ve Svatavě¹⁰³ v červenci

⁹⁶ Měnová odluka proběhla formou okolkování platidel. Ve Falknově akce proběhla podle městských ulic od 3.-8.3.1919.

Notenabstempelung in Falkenau. Falkenauer Tagblatt, č. 52, 4.3.1919, s. 4.

⁹⁷ *Souhrnná týdenní hlášení presidia zemské správy politické v Praze o situaci v Čechách 1919-1920 : Prameny k ohlasu velké říjnové socialistické revoluce a vzniku ČSR*, K vydání připravil Alois Kocman, Praha, Nakladatelství Československé akademie věd, 1959.

⁹⁸ Tamtéž, s. 9.

⁹⁹ Tamtéž, s. 8.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 10.

¹⁰¹ *Souhrnná týdenní hlášení presidia zemské správy politické v Praze o situaci v Čechách 1919-1920*, c. d., 3. B, s. 19-20, 2. Falknov, s. 19.

Nespokojenost vyvolal především dlouhodobý nedostatek mouky – po více než dva týdny jí větší množství na okres nedorazilo.

Kein Mehl. Falkenauer Tagblatt, č. 13, 17.1.1919, s. 4.

¹⁰² *Souhrnná týdenní hlášení presidia zemské správy politické v Praze o situaci v Čechách 1919-1920*, c. d., 8. B, s. 30-35, 6. Falknov, s. 30.

Stížnosti na nedostatek potravin se v tomto případě spojily s politickým protestem (stávka proběhla také v souvislosti s událostmi 4.3.1919). Nespokojenost horníků – obtížně shánějících nejzákladnější potraviny – zvyšovaly i plesy a maskární zábavy konané toho času ve Falknově... SOkA Sokolov, fond Okresní úřad Sokolov, Presidiální spis č. 105/1919, č. kar. 2.

na Antonizeche v Haselbachu¹⁰⁴ atd.). Požadavky na zlepšení mzdových podmínek či odvolání neoblíbených úředníků zůstávaly v menšině¹⁰⁵, stejně jako politicky motivované stávky (pomineme-li zastavení práce 4. března).

Nespokojenost se stavem zásobování vyvrcholila 11. prosince, kdy kvůli pozdnímu dodání mouky vypukla stávka na 9 dolech¹⁰⁶. Akce se následujícího dne rozšířila na ostatní doly na okrese i na Loketsko a Karlovarsko. Po intervenci ministerstva pro zásobování lidu a ministerstva veřejných prací se konference hornických důvěrníků rozhodla obnovit práci – na Falknovsko již měly přicházet přiděly potravin bez dalších obtíží.¹⁰⁷ Opatření vedla k alespoň dočasnému uklidnění, následující masivní protesty proti nedostatečnému zásobování vypukly až v květnu 1920.

Pomineme-li lokální spory mezi dělníky a vedením podniků¹⁰⁸, představovalo v jarních měsících roku 1920 největší kolektivní akci celookresní hornická stávka počátkem dubna. Politický spor mezi nacionálními socialisty a sociálně demokratickými odbory (Union der Bergarbeiter) – několik dělníků z dolu Britannia totiž Unii opustilo – vyvolal mohutnou stávku, jež se rychle rozšířila na celý revír. Konference zástupců dělníků a podnikatelů sice dospěla k dohodě (dělníci opustivší Unii se měli písemně zavázat opět do ní vstoupit), ale ne na všech dolech pak byla skutečně obnovena práce. Důvod? Dotyční horníci se prý chovali provokativně...¹⁰⁹

V květnu již opět začalo váznout zásobování okresu nejnужněšími potravinami. Po řadě dílčích stávek a protestů zastavily 5. června práci veškeré doly na okrese, k nimž se posléze připojily i přádelny.¹¹⁰ Revír ovládla atmosféra

¹⁰³ *Souhrnná týdenní hlášení presidia zemské správy politické v Praze o situaci v Čechách 1919-1920*, c. d., 23. B, s. 71-73, 2. Falknov, s. 72.

¹⁰⁴ Tamtéž, 27. B, s. 79-80, 4. Falknov, s. 79.

¹⁰⁵ Např. v dubnu 1919 požadovali horníci v Habersbirku odvolání jistého úředníka.

Tamtéž, 13. B, s. 44-46, 4. Falknov, s. 45.

V červnu požadovali horníci na dolech Adolf a Žofie v Bukovanech úpravu mzdových poměrů atd.

Tamtéž, 23. B, s. 71-73, 2. Falknov, s. 72.

¹⁰⁶ Už počátkem prosince stávkovali horníci na dolech společnosti Britannia.

SOkA Sokolov, fond Okresní úřad Sokolov, Presidiální spis č. 612/1919, č. kar. 2.

¹⁰⁷ *Souhrnná týdenní hlášení presidia zemské správy politické v Praze o situaci v Čechách 1919-1920*, c. d., 48. B, s. 120-121, 1. Falknov-Loket-Karlovy Vary, s. 120.

¹⁰⁸ Např. v březnu 1920 se stávkovalo na Kästnerzeche v Lomnici, protože 10 dělníků bylo přeloženo k jiné práci.

Tamtéž, 62. B, s. 154-157, 6. Falknov, s. 155.

¹⁰⁹ Tamtéž, 65. B, s. 165-167, 3. Falknov-Loket-Karlovy Vary, s. 165.

Nejpozději došlo k ukončení stávky na Britannii v Königswertu.

Tamtéž, 66. B, s. 168-174, 6. Falknov, s. 169.

¹¹⁰ Tamtéž, 73. B, s. 199-204, 4. Falknov, s. 201.

strachu – obchody (až na potravinářské) zůstaly zavřeny stejně jako většina živností a škol, působil zde nejen silný tlak dělnictva, ale i všeobecné obavy před nepokoji (v paměti obchodníků jistě zůstala vzpomínka na plundrování v listopadu 1918)¹¹¹. Slíbená opatření přinesla uklidnění, ne však na dlouho. V srpnu již opět stávkovaly téměř všechny doly na okrese a zoufalí horníci z Habersbirku (Habartova) dokonce vzali útokem tři mlýny, v nichž zrekvírovali mouku a chléb – nutno ovšem poznamenat, že za zabavené věci zaplatili. 24. srpna stávka skončila, představovala (na delší dobu) poslední demonstrativní vystoupení dělníků vyvolané nedostatečným zásobováním.¹¹²

1.3 Začlenění Falknovska do československého státu, spory reálné i symbolické

Mírová smlouva ze Saint-Germain-en-Laye učinila symbolickou tečku za sporem o podobu této části střední Evropy – pro obyvatele Falknova nad Ohří, stejně jako všech ostatních okresů někdejších krátce trvajících německých provincií, to znamenalo konečný právní stav (jenž mohl být změněn jen spolu se zhroucením stávajícího mezinárodního řádu). Samozřejmě, že si většina německých občanů k (nyní vlastně i jejich) nové republice vytvářela jen obtížně alespoň neutrální vztah. Zatímco pro českou menšinu na Falknovsku znamenal každý 28. říjen příležitost oslavit svátek vlastního státu, setkával se tento den u německých občanů s nezájmem či otevřeným bojkotem – první výročí republiky tak ve Falknově samotném oslavila jen vojenská posádka a v Habersbirku a Bukovanech české menšinové školy¹¹³, zatímco ostatní obyvatelstvo se věnovalo běžné práci¹¹⁴, nepočítáme-li shromáždění německých sociálních demokratů ve Falknově a Kynšperku nad Ohří 26. října¹¹⁵. Velké „národní slavnosti“ představují zajímavý ukazatel nejen poměru k Československé republice, ale také vztahu mezi Čechy a Němci. S určitým zjednodušením lze konstatovat, že obě skupiny, jak česká, tak německá, slavily a připomínaly si významné dny dle vlastního kalendáře (Češi 28. říjen, 7. březen atd., Němci turnerské či veteránské slavnosti

¹¹¹ Tamtéž, 74. B, s. 205-209, 5. Falknov-Karlovy Vary-Kraslice-Loket-Nejdek, s. 206.

¹¹² Tamtéž, 84. B, s. 251-254, 3. Falknov, s. 251.

¹¹³ SOkA Sokolov, fond Okresní úřad Sokolov, Presidiální spis č. 522/1919, č. kar. 2.

¹¹⁴ SOkA Sokolov, fond Obecná škola (česká) Bukovany, Kronika 1919-1938 (1952), 28.10.1919.

¹¹⁵ Shromáždění proběhlo v klidu, bez manifestace.

SOkA Sokolov, fond Okresní úřad Sokolov, Presidiální spis č. 530/1919, č. kar. 2.

atd.) prakticky bez aktivní účasti (odmyslíme-li si úřední osoby) občanů jiné národnosti. Až do roku 1933 tak zůstával jediným velkým nenáboženským svátkem společným oběma národům 1. květen – rok 1933 v tomto ohledu představuje významný předěl, neboť tehdy se poprvé od vzniku republiky určitá část německé veřejnosti aktivně zúčastnila československých oslav, a vyslovila se tak otevřeně pro Československou republiku.

Aby bylo možné pochopit pozici Němců v československém státě, je třeba charakterizovat československou politiku ve vztahu k menšinám¹¹⁶. Již v rámci saint-germainské mírové smlouvy¹¹⁷ přijala Československá republika určité závazky v oblasti ochrany minorit národnostních, náboženských i jazykových. Stát se v jednotlivých bodech (Hlava I), zavazoval zajistit všem svým občanům ochranu jejich života a svobody bez ohledu na původ, státní občanství, jazyk, rasu či náboženství a stejně tak svobodný veřejný i soukromý výkon víry (článek 2). Smlouva řešila také otázky občanství někdejších německých, rakouských i uherských státních příslušníků žijících či narozených na nyní československém území (články 3, 4, 5 a 6) a zdůrazňovala rovnost všech československých občanů před zákonem (článek 7). Výkonu veřejných funkcí, úřadů i jiných živností a povolání nesmělo být na překážku individuální náboženské vyznání. Garantováno bylo rovněž užívání jakéhokoli jazyka v soukromých i obchodních stycích, ve věcech náboženství a tisku nebo ve veřejných projevech. Tato ustanovení ovšem nijak neomezovala Československo v úmyslu případně uzákonit oficiální jazyk – českoslovenští příslušníci měli mít „přiměřenou možnost“ užívat svého jazyka před soudem, ústně i písemně. Článek 8 potom rovnost před zákonem dále rozváděl, když všem československým občanům pojišťoval stejné právo zakládat a řídit „ústavy lidumilné, náboženské a sociální“ a také školy s právem užívat svého jazyka a vykonávat vlastní náboženství. Všechna ustanovení článků 2-8 měla být uznána za „základní zákony“, s nimiž nesměly být ostatní zákony, nařízení či úřední úkony v rozporu (článek 1). Konečně článek 9 (nezahrnutý mezi oněmi „základními zákony“) upravoval „přiměřenou možnost“ veřejného vyučování ve

¹¹⁶ V případě tak rozsáhlé populace - více než 3 milionu Němců tvořících prakticky 30 % obyvatelstva českých zemí - se dá jen obtížně hovořit o menšině. Pojem menšina lze logicky vztáhnout také na příslušníky „československé“ národnosti na Falknovsku, kteří se tak ostatně běžně označovali, byť v tomto případě se samozřejmě nejedná o menšinu ve smyslu mírových smluv.

¹¹⁷ Smlouva mezi mocnostmi spojenými i sdruženými a Československem, podepsaná v Saint-Germain-en Laye dne 10. září 1919 (č. 508/1921 Sb.).

vlastní řeči v okresech a městech se značným zlomkem československých příslušníků jiného jazyka než „českého“, přičemž ale také připouštěl zavedení povinného vyučování „české“ řeči. Menšiny rovněž měly obdržet slušný podíl při rozdělování dotací z veřejných rozpočtů (státních, obecních a dalších) na účely „výchovné, náboženské či lidumilné“.

V československém právním řádu byla ochrana menšin formulována přímo v ústavní listině z 29. února 1920¹¹⁸. Vedle garantování celé řady práv občanů v hlavě páté se speciálně ochraně menšin věnovala závěrečná hlava šestá přebírající v podstatě závazky přijaté v Saint-Germain-en Laye. Navíc k ustanovením mírové smlouvy se ústavní ochrany dočkaly i výše uvedené body z článku 9. V městech a okresech, v nichž byl usedlý „značný zlomek“ československých občanů jiného jazyka než „československého“, mělo být umožněno vyučování v příslušném jazyce dle obecné úpravy (§ 131) a stejně tak bylo pamatováno na udělování příspěvků z veřejných rozpočtů – opět dle „všeobecných předpisů“ (§ 132). Vymezit pojem „značného zlomku“ měly zvláštní zákony (§ 133). Ústavní listina dále zakazovala jakýkoli způsob násilného odnárodňování (§ 134) a prohlašovala v § 129 za svou součást zákon upravující jazykové poměry v Republice Československé (č. 122/1920 Sb.).

Na ústavní listinu navazoval jazykový zákon (č. 122/1920 Sb.) kodifikující oficiální jazyk – československý (tj. v českých zemích český a na Slovensku slovenský) – a určující jako základní hranici pro aplikaci specifických menšinových práv podíl 20 % obyvatelstva dané národnosti v soudním okrese (onen „značný zlomek“). Byla garantována možnost komunikace se státními úřady v takových okresech příslušným menšinovým jazykem, naopak podání k vyšším orgánům měla být vyhotovena v oficiálním jazyce státu. Zákon představoval beze sporu pokrok proti dřívější rakouské úpravě určené jen vládním nařízením, na druhou stranu ale stará monarchie neuzákonila až do první světové války žádnou řeč jako státní a také zmíněná jazyková nařízení byla v některých ohledech méně restriktivní vůči menšinám (např. v otázce možnosti užití příslušného jazyka ve

¹¹⁸ Zákon ze dne 29. února 1920, kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky (č. 121/1921 Sb.).

Listinu přijalo Revoluční národní shromáždění, v němž ovšem Němci nebyli odpovídajícím způsobem zastoupeni.

styku s úřady na celém území Čech atd.). Nejasnosti a spory o výklad ale neustaly, proto o šest let později jazykové poměry dále upřesnilo vládní nařízení¹¹⁹.

Atmosféru vzájemné nedůvěry dokreslovaly nejrůznější, ať už úmyslné, či neúmyslné, přehmaty. V neděli o Božím hodě svatodušním (8. června 1919) prodávaly dívky černo-červeno-zlaté stužky v rámci sbírky na válečné invalidy. Českoslovenští vojáci, v domnění, že se jedná o říšsko německé symboly, jim je strhali – v tomto případě ovšem byly státní orgány nuceny uznat chybu, protože šlo o německé nacionální barvy, jež měly být dle nařízení Zemské správy politické mlčky, ale přece, trpěny¹²⁰. Stejně citlivě bylo sledováno také propouštění českých horníků¹²¹, k němuž docházelo po celý rok 1919¹²², byť ne všechny stížnosti nacházely odpovídající odezvu¹²³. K propouštění horníků samozřejmě docházelo i v dalších letech, v době hospodářských potíží, kdy o místo přicházeli jak Češi, tak Němci, se ale již přece jen hůře prokazovalo znevýhodňování českých horníků¹²⁴. Tyto domnělé i skutečné ústrky z jedné či druhé strany nepřestával akcentovat tisk – nadále se v něm objevovaly příklady „čechizace“¹²⁵ nebo pověsti o přetrvávání symbolů bývalé monarchie (viz v dalším odstavci). Obdobné zprávy obvykle využívaly totožného principu – pocházely z odlehlých, nejlépe co nejvzdálenějších oblastí (za jakou lze označit v případě listu Národní politika i okres Falknov nad Ohří). To samozřejmě neznamená, že by autor předkládané práce podceňoval

¹¹⁹ Vládní nařízení ze dne 3. února 1926, jímž se provádí ústavní zákon jazykový pro obor ministerstev vnitra, spravedlnosti, financí, průmyslu, obchodu a živností, veřejných prací a veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy, pro veřejné korporace, podléhající těmto ministerstvům v republice Československé, jakož i pro úřady místní samosprávy (č.17/1926 Sb.).

¹²⁰ Nařízení Zemské správy politické č. 1586 z 18. 1. 1919.

SOkA Sokolov, fond Okresní úřad Sokolov, Presidiální spis č. 275/1919, č. kar. 2.

¹²¹ Tamtéž, Presidiální spis č. 289/1919, č. kar. 2.

Někdy je ovšem nutné přičíst vliv kromě nacionalismu také politické revnivosti - Rudolf Steusdörfer, příznivec Simona Starcka, se tak měl na dole Adolf - Žofie postarat o propuštění Václava Hampla kvůli nedělní práci.

Tamtéž, Presidiální spis č. 605/1919, č. kar. 2.

¹²² Dotyčné společnosti se mnohdy hájily tím, že postižené horníky zaměstnávaly jen na dobu určitou v trvání 14 dní.

Tamtéž, Presidiální spis č. 126/1919, č. kar. 2.

¹²³ Ludvík Maleček, učitel české menšinové školy v Bukovanech, zaslal OSP stížnost na nepřijímání českých horníků na dolech, OSP jej ale označila za národnostně nesnášenlivého.

Tamtéž, Presidiální spis č. 608/1919, č. kar. 2.

Maleček představoval velice aktivního člena české komunity, např. se snažil organizovat hromadné opouštění římskokatolické církve - do února 1921 se k němu připojilo 150 dospělých a 43 dětí - všichni výhradně Češi.

Tamtéž, Presidiální spis č. 66/1921, č. kar. 3.

¹²⁴ Tamtéž, Presidiální spis č. 378/1921, č. kar. 3.

¹²⁵ Tschechisierung und Geschäft, Falkenauer Tagblatt, č. 287, 24.12.1921, s. 3.

působení těchto informací na německé obyvatelstvo – „tažení“ proti pomníkům od léta 1920 a listopadové události v Praze (zabrání Stavovského divadla, obsazení redakcí německých listů) téhož roku jistě nebyly přijímány bez emocí¹²⁶ a rozhodně nepřispívaly ke sblížení – ostatně spolu s dalšími zprávami prohlubovaly vzájemnou nedůvěru. K nedorozumění mohla vézt i v podstatě dobře míněná snaha o zachování piety. Při úpravě místa posledního odpočinku padlých z 1. světové války umístili českoslovenští vojáci na hroby nové tabulky – v československých barvách¹²⁷. Avšak i sám list (*Bote aus dem Egertal*), snažící se touto událostí dokumentovat českou zvůli, musel připustit, že nikdo nezpochybňoval právo majitelů hrobů nahradit dotyčné tabulky vlastními¹²⁸. Velkou nadějí na úspěch neměla ani sbírka na Československý červený kříž – podle OSP (okresní správa politická) obyvatelstvo nehodlalo přispívat na státem organizované akce, propagační kampaň (přednášky, divadelní a filmová představení...) navrhovaná červeným křížem na tom mohla jen těžko něco změnit¹²⁹.

Príslušnost k Československé republice sebou nesla i specifické projevy ve veřejném prostoru. Bylo nutné odstranit všechny symboly staré monarchie, změnit nápisy, vyměnit razítka a samozřejmě i přizpůsobit se jazykovému zákonu (č. 122/1920 Sb.). Zatímco „stržení orlů“ proběhlo bez větších komplikací¹³⁰, respektování podmínek jazykového zákona ve vztahu k místnímu českému obyvatelstvu i nadřízeným úřadům však stále naráželo na určité technické komplikace. Ještě v roce 1921 (konkrétněji 22. a 27. září) přicházely na živnostenský inspektorát zprávy od OSP v německém jazyce – na vině zde mělo být přehlédnutí v návalu práce¹³¹. V případě obecních samospráv byla situace ještě daleko horší. Přestože jim OSP zasílala vyhlášky v českém i německém jazyce,

¹²⁶ Na řadě míst došlo k nepokojům (např. v Teplicích), jejichž motivem bylo vedle odvodů také ničení místních pomníků.

KÁRNÍK, Z., *České země v éře první republiky (1918 - 1938) I.*, c. d., s. 139-140.

¹²⁷ Ist das nicht Graberschädung. *Bote aus dem Egertal*, č. 4, 12.1.1923, s. 3.

¹²⁸ Zur Graberschädung. *Bote aus dem Egertal*, č. 7, 19.1.1923, s. 2.

¹²⁹ Podnět od Československého červeného kříže dorazil na OSP 22. 2. 1922.

SOkA Sokolov, fond Okresní úřad Sokolov, Presidiální spis č. 59/1922, č. kar. 4.

¹³⁰ List Národní politika měl na věc poněkud jiný názor. 30. 7. 1919 uváděl, že se ve Falknově stále užívají razítka k. k. - keiserliche-konigliche, což OSP rozhodně odmítla.

Tamtéž, Presidiální spis č. 359/1919, č. kar. 2.

Zájem Národní politiky o Falknovsko tím ovšem neskončil, ve vydání z 19. 10. 1919 se zaměřila na Berní a depozitní úřad ve Falknově, jenž měl nadále pokračovat v užívání titulu k. k. - OSP se opětovně ohradila s tím, že na ní tento úřad nezávisí a že staré symboly již byly dávno odstraněny.

Tamtéž, Presidiální spis č. 554/1919, č. kar. 2.

¹³¹ Tamtéž, Presidiální spis č. 473/1921, č. kar. 3.

vyvěšeny bývaly často jen německé verze¹³². Mezi spory o symboly se vyskytl i skutečně kuriózní případ – sociálnědemokratická radnice ve Falknově bránila před státními orgány obrazy císařů z habsbursko-lotrinské dynastie (Josefa II., Františka I. a Ferdinanda V.) umístěné v zasedací síni. Stanovisko radnice v tomto případě nevyjadřovalo skryté monarchistické smýšlení, nařízení o odstranění obrazů bylo pocitováno jako odebírání práv a nepřípustné vměšování ze strany státních orgánů – obrazy tak nabyly nového symbolického významu.¹³³

Při formulaci vztahu k československému státu nacházely tyto v podstatě symbolické či jazykové rozpory nepřehlédnutelného soupečníka také ve finanční oblasti. Obce, společenské organizace a vlastně i jednotlivci čekali rozhodnutí, jak naložit s obtížným dědictvím pocházejícím ještě z časů monarchie – válečnými půjčkami. Přestože republika nehodlala převzít tyto závazky zaniklého státu, nemohla jednoduše přejít svízelnou situaci, v níž se za nových podmínek ocitli četní její občané. Řešení poskytla prostá, ale ve svém jádru geniální myšlenka konvertovat tyto staré dluhopisy na státní půjčku Československé republiky. Postižení věřitelé by se tak nejen zbavili nevymahatelných pohledávek, ale také by přispěním na státní půjčku investovali peníze i důvěru v československý stát...¹³⁴ Svaz německých samosprávných celků¹³⁵ se k problematice 4. státní půjčky postavil jednoznačně a svým členům doporučil odmítnout. Spoluúčast by znamenala demonstrovat souhlas a smíření se stavem daným existencí Československé republiky, k čemuž měli dva roky po říjnu 1918 vůli či odvahu jen nemnozí. Z tohoto pohledu proto žádné překvapení nemohlo přinést ani rozhodování obcí ve sledovaném regionu. Otázka pro falknovské zastupitele tedy nestála, zda půjčku přijmout, ale jaká má být zvolena forma jejího odmítnutí. DNP

¹³² Tamtéž, Presidiální spis č. 275/1921, č. kar. 3, 4.6.1921.

V Bukovanech měly být vyvěšovány vyhlášky výhradně v německém jazyce. Teprve počínaje červnem 1920 začalo zveřejňování dvojazyčných vyhlášek státních úřadů.

SOA Sokolov, fond obecná škola (česká), Bukovany, Kronika 1919-1938 (1952), s. 8.

¹³³ Na obrazy jako první upozornila v listopadu 1919 vojenská policie.

SOA Sokolov, fond Okresní úřad Sokolov, Presidiální spis č. 571/1919, č. kar. 2.

OSP v této věci nevystupovala příliš iniciativně, dokonce v konceptu odpovědi nadřízenému úřadu označovala nátlak vojenské policie za něco malicherného (škrtnuto).

Tamtéž, Presidiální spis č. 39/1920, č. kar. 2.

Když OSP konečně nařídila odstranění obrazů, ovolal se městský úřad 20. 2. 1920 k soudu, ale věc nebyla do konce roku 1922 dořešena.

Tamtéž, Presidiální spis č. 354/1922, č. kar. 4.

¹³⁴ Každých 100 Kč válečných půjček bylo možné konvertovat na 75 Kč státní půjčky pod podmínkou upsání dalších 75 Kč státní půjčky.

Národní shromáždění zákon o 4. státní půjčce přijalo 24.6.1920.

KLIMEK, A., c. d., s. 188.

¹³⁵ Verband der deutschen Selbstverwaltungskörper in der Tschechoslowakei.

(Deutsche Nationalpartei) i freisociálové požadovali ústy svých předáků Karla Friedla a Simona Starcka jednoznačné odmítnutí, DSAP (Deutsche Sozialdemokratische Arbeiterpartei) se klonila k opatrnějšímu postupu – Franz Katz dokonce doporučil odložení rozhodnutí poukázav na možnou negativní reakci státu¹³⁶. Po pětiminutové přestávce se obnovila diskuze, z níž vzešly hned dva návrhy – první, Katzův podmiňoval názor města na věc 4. státní půjčky stanoviskem Svazu německých samosprávných celků, druhý, Friedlův, požadoval bezpodmínečné odmítnutí¹³⁷. Sociální demokraté využili těsné většiny a prohlasovali vlastní návrh¹³⁸, načež po sporu o proceduru freisociálové a někteří členové Deutsche Volkspartei na protest opustili sál¹³⁹.

1.4 Rozpad sociální demokracie a jeho následky na Falknovsku

Úspěch sociálních demokratů v parlamentních volbách roku 1920 sledoval zenit levicové vlny, jež zasáhla poválečnou Evropu – sociální demokraté, socialisté a představitelé dalších levicových stran stanuli v čele vlád v Rakousku či v Německu a významně posílili své postavení v řadě dalších zemí. Vítězství československých sociálních demokratů (ČSSD) zdánlivě otevíralo cestu k realizaci jejich programu parlamentní cestou, volební triumf ovšem nedokázal zastřít vnitřní rozpolcenost strany, jejíž podstatná část otevřeně volala po revolučním nastolení socialismu, a to nejlépe okamžitě – příklad sovětského Ruska neztrácel na své atraktivitě. Vlastimil Tusar sice znovu stanul v čele vlády „rudo-zelené koalice“, ale vlastní strana se mu rozpadala pod rukama. XIII. sjezd jasně dokumentoval nezadržitelný rozklad: většina sjezdových delegátů reprezentujících „levici“ se sešla proti vůli vedení strany, které tyto akty odmítlo jako nelegální. Následného „řádného“ sjezdu organizovaného stranickým vedením se již zúčastnila jen menšina delegátů. Krize v nejsilnější vládní straně začala nabývat celostátního charakteru – premiér Tusar podal demisi a na jeho místo nastoupila úřednická vláda Jana Černého. V prosincových událostech roku 1920 sice vedení ČSSD uhájilo své pozice (nikoliv bez pomoci státních orgánů), ale hrozba „levice“, přes její vyloučení ze strany, nebyla zažehnána – zformovala se

¹³⁶ SOkA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Schůze obecního výboru, 1916 (29.12.) - 1920 (26.10.), 26.10.1920, s. 483.

¹³⁷ Tamtéž, 26.10.1920, s. 487.

¹³⁸ Tamtéž, 26.10.1920, s. 488.

¹³⁹ Tamtéž, 26.10.1920, s. 489-490.

na platformě nového politického subjektu, Komunistické strany Československa. Nová strana rozhodně nehodlala stát na pozicích státoporné opozice, vlastní radikalismus se ani nesnažila skrývat. Nepřekvapí proto, že její činnost už od samého počátku ležela v zorném poli státních orgánů.

S obdobným rozkoem se musela vypořádat většina evropských socialistických stran, situace Československa je v jistém smyslu specifická, neboť zde vedle sebe existovalo kompletní spektrum politických stran jak v českém, tak v německém táboře - včetně dvou paralelních sociálních demokracií. V německé „nevlastní sestře“ ČSSD samozřejmě také existoval ostrý koncepční a programový spor mezi „levicí“ a „pravicí“. Na teplickém sjezdu ukončeném 3. srpna 1919 dosáhla „levice“ reprezentovaná Karlem Kreibichem jen dílčích úspěchů – sjezd povolil jednání s Komunistickou internacionálou a vyzval k vypracování nového programu strany¹⁴⁰. Delegáti na druhou stranu zamítli návrh na vydání prohlášení ve prospěch diktatury proletariátu se systémem rad a schválili stanovisko vedení strany, že demokratická republika je vhodnou půdou k provádění a vyřízení třídního boje proletariátu. Sjezdové rezoluce kladly, vedle hospodářských požadavků, hlavní důraz na národnostní rovnoprávnost a „právo sebeurčení“, požadovaly mimo jiné:

1. Zrušení spojení s imperialismem dohodovým, žádné vojenské smlouvy, přátelství také s Německem a Rakouskem
2. Milice na národním principu (v době míru nesmí být nasazeny mimo vlastní okres)
3. Odstranění byrokratického systému vlády - samosprávu měly vykonávat národnostně oddělené okresy a kraje (ve smíšených okresech by existovala i dvě zastupitelstva)
4. Zrušení všelike národnostní cizovlády – Národní rada a Národní vláda (pro celek jedné národnosti). Státní vláda a národní shromáždění by byly příslušné jen pro záležitosti, jež nemohou být přikázány Národním radám¹⁴¹

¹⁴⁰ JAKŠ, c. d., s. 66-67.

¹⁴¹ Souhrnná týdenní hlášení presidia zemské správy politické v Praze o situaci v Čechách 1919-1920, c. d., 34. A, s. 92-93.

Postupné štěpení strany tak pokračovalo nerušeně dále – zatímco vedení strany se drželo požadavku na sebeurčení v opozici proti československé vládě¹⁴², „levice“ zahájila ve své liberecké baště vydávání vlastního listu otevřeně volajícího po marxistické straně nového typu¹⁴³. Rozhodnutí padlo na sjezdu strany v Karlových Varech ve dnech 3. až 7. října 1920. Za Kreibichovo stanovisko se postavila jen třetina delegátů, a tak zvítězila kompromisní rezoluce¹⁴⁴. Sjezd prohlásil III. internacionálu a diktaturu proletariátu za neslučitelné se zásadami sociální demokracie¹⁴⁵ a vyzval k převzetí moci parlamentní cestou¹⁴⁶. Přestože tedy vyústění krize nemělo pro stranu tak těžké následky jako v případě ČSSD, neobešlo se ani v tomto případě beze ztrát – některé z přidružených organizací již pevně ovládla „levice“, naopak (a to je pro téma této práce rozhodující) hornická odborová organizace zůstala neporušena. Řada někdejších sociálních demokratů, včetně Kreibicha, našla nové politické působiště v KSČ¹⁴⁷ a k této straně se postupně přiklonila i nemalá část (nejen německých) voličů.

Ale vraťme se ze světa velké politiky zpátky na území okresu Falknov nad Ohří. Prosinec 1920 se na Falknovsku obešel bez významnějších komunistických akcí (což je samozřejmě logické, uvážíme-li, že pozice německé sociální demokracie byly oslabeny, nikoli však otřeseny, a problémy českých sociálních demokratů zde mohly nalézt – vzhledem k velikosti české menšiny – jen marginální odezvu)¹⁴⁸. Komunisté skutečně neměli lehkou pozici, čelili přesile ne zrovna přátelsky naladěných sociálních demokratů¹⁴⁹ i absenci prostor na pořádání schůzí. Hostinští své podniky za tímto účelem nabízeli jen velmi neradi, např. v říjnu 1921 odmítl tolerovat schůzování komunistů provozovatel hostince

¹⁴² Nikoli ovšem v opozici bezvýhradné. Při hlasování o Tusarově vládě 11. 7. 1920 23 německých zákonodárců - vesměs sociálních demokratů - opustilo sál. Bez této pomoci by vláda důvěru neobdržela...

KLIMEK, A., c. d., s. 170.

¹⁴³ JAKŠ, c. d., s. 94.

¹⁴⁴ KÁRNÍK, Z., Česká země v éře první republiky (1918 - 1938) I., c. d., s. 139?

¹⁴⁵ JAKŠ, c. d., s. 115.

¹⁴⁶ Tamtéž, c. d., s. 114.

¹⁴⁷ Ta se tak stala prakticky jedinou politickou stranou v Československu společnou pro všechny národnosti.

¹⁴⁸ SOKA Sokolov, fond Okresní úřad Sokolov, Presidiální spis č. 29/1921, č. kar. 3, 18.1.21.

¹⁴⁹ Když na okraj přednášky někdejšího člena vlády maďarské republiky rad Sigmunda Kunffiho označil pořádající sociální demokrat Franz Katz české komunisty za egoisty a sociální demokraty za skutečné komunisty, byl jediný protestující vyhozen na ulici.

Tamtéž, Presidiální spis č. 213/1921, č. kar. 3, 23.5.21.

Weber¹⁵⁰. Komunisté ale někdy dokázali v obdobných případech dovedně využívat klamavé taktiky: v květnu následujícího roku uspořádali v hotelu Christl vzdělávací přednášku, na niž ale (k určitému překvapení hostinského) přijel Bohumír Šmeral¹⁵¹. Státní orgány si samozřejmě komunistické aktivity pozorně všímaly, nepřekvapí proto, že také ministerstvo školství s obavami sledovalo politické iniciativy svých zaměstnanců v Citicích, učitele české menšinové školy – komunisty a jeho stejně ideově orientované ženy. V tomto případě však podle ujištění OSP jejich propaganda nenalezla příznivé podmínky, zdejší čeští dělníci tíhli totiž spíše k nerevoluční části sociální demokracie¹⁵². Postupně se také utvářely stranické organizace (zejména v Lomnici a ve Svatavě), k nimž státní správa začala od konce roku 1921 formálně přistupovat jako k organizacím jiných politických stran¹⁵³, avšak pozornost věnovaná možnému státu nebezpečné činnosti z komunistických řad se tímto přirozeně nesnížila¹⁵⁴.

15. února 1921 proběhlo první sčítání lidu v Československé republice¹⁵⁵. Přinášelo poměrně radikální změnu jednoho ze základních sčítacích kritérií – národnosti. Zatímco dřívější cenzy fakticky zjišťovaly národnost podle „obcovací řeči“ (tedy jazyka, jenž se v dané rodině používal v běžné komunikaci), v novém sčítání bylo uplatněno rozlišení dle mateřského jazyka – avšak při zachování zásad jazykového zákona – pro účely sčítání neexistoval národ český či slovenský, ale jen československý. Vzhledem k obavám z maření, či dokonce paralelního sčítání lidu, v některých částech státu (zejména s vyšší koncentrací německého obyvatelstva...), měli při akci vypomáhat také němečtí sčítací komisaři¹⁵⁶. Zpracované výsledky nabízejí kromě základních demografických údajů také pohled na sociální strukturu či formy zaměstnanosti obyvatelstva (byť výpovědní

¹⁵⁰ Tamtéž, Presidiální spis č. 406/1921, č. kar. 3.

¹⁵¹ Tamtéž, Presidiální spis č. 170/1922, č. kar. 4, 21. a 25.5.1922.

¹⁵² Odpověď na dotaz ministerstva školství z července 1921.

Tamtéž, Presidiální spis č. 234/1921, č. kar. 3.

¹⁵³ Podle nařízení Zemské správy politické.

Tamtéž, Presidiální spis č. 479/1921, č. kar. 3, 17.11.1921.

¹⁵⁴ 10. 1. 1923 tak OSP odpovídala (negativně) na dotaz týkající se nelegálních organizací komunistické mládeže.

Tamtéž, Presidiální spis č. 257/1923? (příliš vysoké číslo na leden)

¹⁵⁵ Na základě zákona o sčítání lidu ze dne 8. dubna 1920 č. 256/1920 Sb.

¹⁵⁶ SOkA Sokolov, fond Okresní úřad Sokolov, Presidiální spis č. 64/1921, č. kar. 3.

Např. ve Svatavě působili jako sčítací komisaři místní učitelé Gustav Kühnel, Rudolf Pfragner a Franz Gestner.

SOkA Sokolov, fond Německá chlapecká obecná škola Svatava, Kronika, 16.2.1921.

hodnota jednotlivých kategorií může být problematická) – stručné a přehledné podání některých výsledků je možné nalézt v příloze č. 1A.

Za významný ukazatel konformity s československým státem lze považovat spolupráci při rozsáhlejších akcích branného charakteru. Rok 1921 poskytl hned dvakrát příležitost vyzkoušet v praxi spolehlivost německého obyvatelstva – březnová i říjnová mobilizace jako forma demonstrativního vystoupení proti akcím někdejšího císaře Karla v Maďarsku. V březnu uspořádala sociální demokracie protestní schůzi, jejíž přesunutí na náměstí vedlo dokonce k trestnímu řízení proti organizátorům¹⁵⁷. Nařčení obviňující z vyzývání k nenastoupení při mobilizaci se dotklo také Starcka, ale pravděpodobně se nezakládalo na pravdě¹⁵⁸. Říjnová mobilizace již proběhla, přes určitá nedorozumění, bez větších problémů¹⁵⁹, nikdo nebyl zatčen pro nenastoupení¹⁶⁰. Rovněž při odvodech o rok později nebyly zaznamenány významnější komplikace¹⁶¹.

Život místního obyvatelstva samozřejmě provázely početné manifestace ve veřejném prostoru. Vedle tradičního, pravidelně slaveného 1. Máje (nyní – tedy od první poloviny 20. let – provázeného ve Falknově hned pěti průvody: německých sociálních demokratů, komunistů, freisociálů, DNSAP¹⁶² a české menšiny), narušovaly všední každodennost čas od času i mimořádné „národní“ slavnosti. Značná pozornost tisku (jak se ukázalo nejen místního) byla věnována především turnerským slavnostem konaným 10. července 1921 (s doprovodnými akcemi v den předcházející i následující). Město se obléklo do městských a německých barev, ale organizátoři slavnosti s výsledkem spokojeni být nemohli – číslo 3000 účastníků výrazně zklamalo jejich očekávání (přesahující tento počet více než trojnásobně)¹⁶³. Průběh slavnosti neušel pozornosti českého tisku (jmenovitě listu Národní politika), jenž tvrdě kritizoval chování místních úřadů v jejím průběhu – přednosta OSP měl údajně povolit vyvěšení velkoněmeckých praporů¹⁶⁴, a to i na

¹⁵⁷ SOKA Sokolov, fond Okresní úřad Sokolov, Presidiální spis č. 324/1921, č. kar. 3, 22.7.1921.

¹⁵⁸ Starck měl obdobné výzvy učinit na schůzi údajně konané 13. 3. 1921 ve Falknově, jméno i adresa udavače byly, jak už bývá zvykem, fingoané...

Tamtéž, Presidiální spis č. 135/1921, č. kar. 3.

¹⁵⁹ Tamtéž, Presidiální spis č. 469/1921, č. kar. 3.

¹⁶⁰ Tamtéž, Presidiální spis č. 461/1921, č. kar. 3.

¹⁶¹ Tamtéž, Presidiální spis č. 309/1922, č. kar. 4, 5.10.1922.

¹⁶² Deutsche Nationalsozialistische Arbeiterpartei.

¹⁶³ 33. Gauturnfest des Ober-Egerer Turngaues. Relativně slabá účast byla omlouvána špatným načasováním - v době svátků a jiných akcí... Gauturnfest in Falkenau, Falkenauer Tagblatt, č. 158, 14.7.1921, s. 4.

¹⁶⁴ Národní politika 247, 9.8.1921,

ubikaci české posádky. Okresní hejtman Kohl tato obvinění jednoznačně odmítl s tím, že žádný souhlas nedal – ostatně o něj nikdo ani nežádal...¹⁶⁵ Další, tentokrát veteránská slavnost, dobře dokumentuje významné postavení některých míst ve veřejném prostoru. Akci zahájila 7. července 1923 řeč někdejšího feldkurata (kněze) Dr. Langhammera, následujícího dne se účastníci po chorále v kostele odebrali na Marktplatz (dnes Staré náměstí), kde byla sloužena polní mše, a posléze k pomníku padlým v parku¹⁶⁶. Za zvuku všech zvonů se průvod vrátil spolu s kapelou na Marktplatz, odkud pokračoval po 14:00 pochod městem. 9. července byla akce oficiálně ukončena.¹⁶⁷ Ze stručného popisu vyniká význam náměstí (Marktplatz), jež představovalo nejprestižnější místo pro konání velkých akcí (téměř vždy jej i při paralelních průvodech a slavnostech obsazovala nejpočetnější skupina), a pomník v parku využívaný nesocialistickou (případně nekomunistickou) částí německé komunity. Jelikož prostorový faktor hraje v tomto textu roli nikoli nevýznamnou, věnuje mu autor určitou pozornost v následující krátké podkapitolce, aby se posléze vrátil zpět do bouřlivých let po skončení světové války.

1.5 Politická a národnostní „mapa“ falknovského okresu

Přestože se tato práce snaží ve svém výkladu vycházet z měřítka celého okresu Falknov nad Ohří (případně z pohledu jeho nezanedbatelné části – Falknova samotného), není možné pominout některé významnější regionální faktory. Charakter politického i společenského života okresu po celá 20. léta i po menší část následujícího decenia utvářelo vzájemné soupeření několika stran snažících se nalézt podporu především u dělníků, nejpočetnější složky místního obyvatelstva. Pozici DSAP mimořádně oslabil seces Simona Starcka vyjádřená v organizaci Freisociální strany i samostatných odborů (Solidarität). Přestože Starckův vliv začal ve druhé polovině 20. let ochabovat, uchovala si jeho strana nadále mimořádně silnou podporu především ve svých původních baštách –

SOkA Sokolov, fond Okresní úřad Sokolov, Presidiální spis č. 341/1921, č. kar. 3.

¹⁶⁵ Tamtéž, Presidiální spis č. 385/1921, č. kar. 3.

¹⁶⁶ Kamaradschaftstag ehem. 73er!, Bote aus dem Egertal, č. 80, 15.7.23, s. 3.

¹⁶⁷ Schluß, Bote aus dem Egertal, č. 81, 18.7.23, s. 3.

Město Falknov hodlalo pro potřeby slavnosti využít i školní budovu, ale narazilo na odpor okresní školní rady.

SOkA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Schůze obecního výboru (zastupitelstva), 1920 (2.12.) - 1924 (29.8.), 21.6.1923, s. 270-271.

Habersbirku, Oloví a Bukovanech. Ale ještě před rokem 1925 začaly právě v těchto místech vznikat první nacistické (DNSAP) odborové organizace na okrese, získávající své členstvo pravděpodobně z řad někdejších freisociálů. Od začátku 30. let pak tento faktor (freisociálové), zcela mimořádný i z celorepublikového hlediska, hrál stále bezvýznamnější roli. Také pozice dalšího politického konkurenta sociálních demokratů, KSČ, nebyly na okrese rozloženy rovnoměrně. Relativně početné řady sympatizantů této strany existovaly v Dolním Rychnově, Lomnici a zejména ve Svatavě, kde KSČ dosáhla ve druhé polovině 20. let pozice volebně nejúspěšnější strany, na zdejším dole Marie Pomocná a Matyáš dokonce zcela ovládla závodní radu. Konečně vliv DNSAP, poslední v řadě „dělnických“ stran zůstal v celookresním měřítku až do začátku 30. let značně omezený, silné zastoupení si nacisté vydobyli jen v Haselbachu a Oloví, za zmínku ovšem stály i počty jejich sympatizantů v Kynšperku nad Ohří, Svatavě a také ve Falknově samotném, do jehož čela DNSAP prosadila svého člena Karla Glenera (starosta 1927-1931). Bez vlivu na okrese ovšem nezůstaly ani německé občanské strany. Nejvýznamnějšího hráče v této skupině představovalo společenství BdL¹⁶⁸ a živnostníků, jež získalo vedle odpovídajícího zastoupení v největších městech (Falknově, Kynšperku nad Ohří) také mimořádně silné pozice v řadě menších obcí (Marklesgrün, Horní Nový Grün, Mülln, Ruditzgrün, Lobsy, Gossengrün atd.). Strana německých živnostníků (Gewerbepartei) sice nepředstavovala vnitřně stabilní skupinu (časté personální změny v zastupitelstvech), avšak dokázala úspěšně navázat koaliční spolupráci s většinou ostatních stran, a získávat tak pravidelně významné pozice v obecní samosprávě. Křesťanští sociálové (DCVP¹⁶⁹) se museli spokojit s podstatně skromnějším vlivem, relativně silné a stabilní postavení si udržovali v okresním městě i v dalších obcích (např. ve Svatavě).

Hospodářská krize vnesla do nastíněného modelu značné posuny. Freisociálové již vytrvale ztráceli své pozice, naopak DNSAP dosahovala stále širší podpory i na místech, kde dosud suveréně vládla DSAP – ukázkový příklad zde může tvořit nárůst hlasů ve Falknově a Kynšperku nad Ohří. Naprostý zvrat dosavadní situace však znamenal až úspěch Henleinova hnutí dokumentovaný výsledky voleb v roce 1935. SdP získala naprostou většinu hlasů ve všech obcích

¹⁶⁸ Bund der Landwirte. Němečtí agráři.

¹⁶⁹ Deutsche Christlichsoziale Volkspartei.

až na jedinnou (Šabina) – především na úkor občanských stran (za zmínku stojí relativní úspěch křesťanských sociálů ve Svatavě), ale do jisté míry i KSČ a DSAP.

Obraz rozložení sil doplňuje samozřejmě i podíl české menšiny disponující vlastním spektrem politických stran i společenských organizací. Přestože většinu obcí na Falknovsku obýval alespoň zlomek neněmeckého obyvatelstva, zůstával podíl české menšiny ve většině sídlištích zcela bezvýznamný: jen v sedmi (1921), respektive devíti (1930) z 56 (1930: 57) obcí okresu žilo více než 10 % obyvatelstva hlásícího se k československé národnosti. Do této skupiny však lze zařadit pouze dvě, respektive tři obce z celkem 43 (1931: 42) s počtem obyvatel menším než 1000 osob. V roce 1921 se tak jednalo o Haselbach a Hory, o deset let později k nim přibýly Chotíkov a Dasnice (především rodiny železničních zaměstnanců). Česká komunita se soustředila zejména ve větších sídlištích. Vezmeme-li v potaz obce s počtem obyvatel mezi 1000 a 3000 (1921 celkem 9 na okrese, 1930: 10), odpovídají zvolenému kritériu (tedy více než 10 % české populace¹⁷⁰) Bukovany a Citice (a v roce 1930 rovněž Hory). Z největších obcí okresu (nad 3000 obyvatel, celkem 4 v roce 1921, respektive 5 při dalším sčítání) je nutné zdůraznit význam Svatavy s relativně silnou českou komunitou již v předválečném období a samozřejmě též samotné okresní město, v němž se za necelých deset let mezi oběma prvorepublikovými sčítáními lidu zvýšil podíl českého obyvatelstva z 3,4 % (1921) na 10,7 %, což samozřejmě nezůstalo bez vlivu na obecní samosprávné orgány (počet zastupitelů zvolených za českou volební skupinu se postupně zvýšil z jednoho v roce 1923 na dva o čtyři roky později a konečně na tři v letech 1931 a 1938). Za zmínku samozřejmě stojí také situace ve zbývajících obcích této skupiny. Zatímco v Habersbirku velikost české komunity stagnovala kolem 6 % všech obyvatel, zvýšilo se toto číslo v Dolním Rychnově z 3 % (1921) na 7,3 %. Naproti tomu v Kynšperku nad Ohří se situace mezi lety 1918 a 1938 z demografického hlediska prakticky vůbec nezměnila: v roce 1930 se z 5117 obyvatel města jen 79 hlásilo k československé národnosti. Celkově se tedy za dvacet let proměnila národnostní mapa okresu jen nepatrně, podíl českého obyvatelstva sice mírně vzrostl (především v okresním městě), ale většinu obcí nadále obývala silná majorita občanů německé národnosti (v roce

¹⁷⁰ Ve smyslu osob hlásících se při sčítání lidu k československému národu.

1921 bylo čistě německých obcí na okrese 24, při dalším sčítání pak stále ještě 18).¹⁷¹

Při využití prostorového pohledu se ovšem není nutné omezit jen na měření relativní síly jednotlivých stran a hnutí a národností na okrese, nabízí totiž příležitost nastínit symbolický význam určitých prvků ve veřejném prostoru – ať už se jednalo o významné budovy, prostranství, či pomníky. Prezentace nejrozličnějších postojů, zájmů nebo hodnot nacházela vyjádření v určitém symbolickém kontextu – rituálech, výzdobě a samozřejmě také volbě místa. Jasnější ilustraci poskytne aplikace této teze na nejvýznamnější město okresu – Falknov nad Ohří.

Každoroční koloběh pravidelných i mimořádných oslav, svátků a slavností byl spojen ze strany jednotlivých politických skupin a společenských i národních organizací se zcela specifickým a především vědomým výběrem určitých městských částí. Ústřední roli zde hrálo náměstí (Ringplatz, Marktplatz, od 1934 Masarykplatz) využívané k nejmasivnějším manifestacím ať už jako místo demonstrativního průchodu průvodů, či v roli shromaždiště. Své akce zde pořádali vysloužilí vojáci (1934), DNSAP (Völkischer Tag 1930) či Eglanda Gmoi (1931), ale též sokolové (1937) a samozřejmě i falknovská vojenská posádka při přehlídkách k 28. říjnu. Náměstí obsazovala též nejsilnější strana okresu, DSAP, při předvolebních akcích i oslavách 1. Máje a po roce 1933 se stalo dějištěm masových oslav vzniku republiky. Další významné prostranství tvořila Tiergarten v městském parku. Zdejší cvičiště bývalo symbolickým centrem všech akcí apelujících na obyvatelstvo z německých nacionálních pozic, a z tohoto titulu tedy plnilo nepostradatelnou úlohu při turnerských slavnostech, shromážděních DNSAP (předvolebních, k 1. Máji atd.) a později SHF/SdP¹⁷². Pouze vyjíměčně a ze specifických důvodů obsazovali Tiergarten také sympatizanti jiných ideových směrů - např. v létě 1936 zde Franz Katz parodoval Konrada Henleina... Sociální demokraté získali v roce 1925 faktickou kontrolu nad nově postaveným Hornickým domem, jenž se stal dalším prestižním prostorem využívaným ovšem nikoli výhradně DSAP. Odehrávala se zde nejen shromáždění sociálních

¹⁷¹ Podle *Statistický lexikon obcí v Republice Československé*, 2. nezměněné vydání Praha, Ministerstvo vnitra a Státní úřad statistický, 1924.

Statistický lexikon obcí v Republice Československé, Praha, Ministerstvo vnitra a Státní úřad statistický, Orbis, 1934.

¹⁷² Sudetendeutsche Heimatsfront/ Sudetendeutsche Partei.

demokratů, ale též nejrůznější kulturní akce (např. i české menšiny) a oficiální oslavy (prakticky pravidelně od 1933 7. března, 28. září atd.). Hornický dům rovněž představoval místo, kde každoročně končily průvody DSAP k 1. Máji. Bez vlastního vymezení ve veřejném prostoru se neobešla ani česká menšina. Vedle budov státních úřadů (okresní úřad, pošty,...) zde významnou roli hrály především menšinové školy, jejichž slavnostní otvírání představovalo mimořádnou příležitost pro prezentaci české komunity, a také nádražní budovy, před nimiž se často řadily české průvody při májových oslavách. Zmíněné objekty představovaly v září 1938 symbolicky (i fakticky) poslední útočiště pro republika věrné Čechoslováky.

1.6 Hospodářská krize roku 1922 a její následky na Falknovsku

Sotvaže se republika podařilo alespoň částečně vypořádat s hospodářským dědictvím válečného konfliktu – v ohledu na Falknovsko především v oblasti zásobování – zabezpečit vlastní mezinárodní pozici i odolat poválečnému revolučnímu nadšení, zasáhla mladý stát další těžká rána – hospodářská krize.

Už na konci roku 1921 postihly uhelný průmysl představující nejvýznamnější hospodářský sektor na Falknovsku první krizové projevy. V konkurenci daleko levnějšího polského uhlí a koksu nehodlali českoslovenští podnikatelé dotovat ztrátovou těžbu¹⁷³. Logické (z ekonomického hlediska) řešení představovalo omezení těžby a tlak na snížení mezd¹⁷⁴, tedy opatření, jež stejně logicky (očima odborářů) muselo vyvolat nepřeslechnutelné protesty – včetně masové stávk. Po dlouhodobých potížích s odbytem¹⁷⁵ vypověděli majitelé dolů v obvodu Falknov-Loket-Karlovy Vary kolektivní smlouvu¹⁷⁶, načež zástupci horníků pohrozili zastavením práce, dojde-li ke snížení platů. Vzhledem k trvajícím nedostatečnému domácímu odbytu, nízkým cenám uhlí i klesajícímu kursu RM

¹⁷³ KLIMEK, A., c. d., s. 322.

¹⁷⁴ Během roku 1920 – za stoupající těžby – získali horníci řadu přílepků. Vedle dohody o dovolených (28.4.1920, 5-12 dní dle služebních let) a stanovení týdenní pracovní doby na 46 hodin se také kontinuálně zvyšovala mzda za směnu: v červenci na 40 Kč a v prosinci až na 54 Kč. MATĚJČEK, J., *Odborové organizace a třídní boje falknovských horníků v letech 1918-1929*, c. d., s. 61.

¹⁷⁵ *Týdenní hlášení prezidia zemské správy politické v Praze, zemské správy politické v Brně a zemské vlády slezské v Opavě o politických a hospodářských bojích dělnictva českých zemí v roce založení Komunistické strany Československa 1921, I. svazek : Edice dokumentů z fondů Státního ústředního archivu v Praze*, Zpracovali: V. Helešicová, I. Malá, F. Štěpán, Praha, 1971, 17.-23. dubna 1921 Čechy A, s. 135-138, s. 137.

¹⁷⁶ Tamtéž, 6.-12. listopadu 1921 Čechy A, s. 431-433, s. 432.

(Reichsmark) přistoupili podnikatelé v lednu 1922 skutečně k redukci mezd – stávka na sebe nenechala dlouho čekat.¹⁷⁷ Riziko podcenili nejen majitelé dolů, ale i místní státní úřady – dle informací OSP mezi horníky nevládla nálada zahájit stávku¹⁷⁸. Zatímco jednání zůstávalo bezvýsledné, rozšířila se stávka 23. ledna na všechny uhelné podniky na okrese a hrozila překročit hranice Falknovska – Říšská konference hornická v Praze (27. ledna) i revírní konference v Mostě (29. ledna) jasně vyjádřily solidaritu s horníky.¹⁷⁹

3. února 1922 pak Svaz horníků v Mostě, Sdružení horníků v Mostě a Union der Bergarbeiter v Trnovanech vydaly následující provolání:

„Všem horníkům republiky! Poslední jednání dnes (tj. dne 2. února 1922) v ministerstvu veřejných prací vedené za účelem ukončení stávky horníků v revíru falknovském bylo bezvýsledné. Majitelé dolů na Falknovsku setrvali neústupně na provedené již redukci mezd a odmítli i sprostředkující návrh vlády.

Následkem toho v souhlase s usnesením říšské konference prohlašují koalované organizace hornické všeobecnou stávku horníků v celé republice, která má být zahájena ihned. Až na další je připuštěno ochranné mužstvo, samozřejmě jen ku pracím ochranným.

V boji zachovejte klid a disciplínu, řiďte se jen pokyny koalovaných odborových organizací a stávkových výborů!“

Během následujících dnů se původně falknovská stávka rozšířila na uhelné doly po celých Čechách, práci zastavilo na 70000 lidí.¹⁸⁰

Takto hromadné zastavení práce představovalo kulisu pro obnovená jednání mezi zástupci horníků a podnikatelů zprostředkovaná ministerstvem veřejných prací. Výsledná dohoda z 11. února 1922 přinesla zmrazení všech mimomzdových ustanovení někdejších kolektivních smluv až do 31. srpna. Nová výše platů se

¹⁷⁷ Už den (21.1.1922) před ohlášenou hornickou chůzí, jež měla určit další postup, vypukly stávky na dolech Britanniakohlenwerke (800 mužů), dále na dole Katzengiebel v Habersbirku a Glücksegenzeche ve Widingrünü (198 mužů) a na šachtě Anna ve FNO (140 mužů).

Týdenní hlášení presidia zemské správy politické v Praze, zemské správy politické v Brně a zemské vlády slezské v Opavě o politických a hospodářských bojích dělnictva českých zemí v roce 1922 : Edice dokumentů z fondů Státního ústředního archivu v Praze, Zpracovali: V. Helešicová, I. Malá, F. Štěpán, Praha, 1973, 15.-21. ledna 1922, Čechy A, s. 13-14, s. 14 a Čechy B, s. 14-17, Falknov, s. 15.

¹⁷⁸ SOkA Sokolov, fond Okresní úřad Sokolov, Presidiální spis č. 67/1922, č. kar. 4.

¹⁷⁹ *Týdenní hlášení presidia zemské správy politické v Praze, zemské správy politické v Brně a zemské vlády slezské v Opavě o politických a hospodářských bojích dělnictva českých zemí v roce 1922, c. d., 22.-28. ledna 1922, Čechy A, s. 20-24, s. 23 a Čechy B, s. 24-25, Falknov, s. 24.*

¹⁸⁰ Tamtéž, 29. ledna - 4. února 1922, Čechy A, s. 28-30?, s. 28.

měla odvíjet od výsledků průzkumu paritních komisí, jež by v jednotlivých revírech zjistily změny cen životních potřeb, v případě sporu pak mělo vstoupit v platnost rozhodnutí státu.¹⁸¹

Dohoda však nepřinesla dlouhodobé řešení - 15. září vypověděli podnikatelé kolektivní smlouvu (s platností od 15. října)¹⁸². Následné vyjednávání snad ale ani nemohlo dospět ke kladnému výsledku, protože stanoviska obou táborů se zdála neslučitelná. Podnikatelé totiž požadovali snížení mezd o 30-35 %, zatímco odboráři byli ochotni připustit maximálně 23 % pokles¹⁸³. Na přelomu října a listopadu tak okres opět ochromila hornická stávka¹⁸⁴. Za zprostředkování ministerstva veřejných prací posléze dospěly obě strany ke kompromisu – platy měly klesnout o 25 %¹⁸⁵.

Tlak na snížení mezd se projevoval samozřejmě i v sklářském a textilním průmyslu. Přes protesty a stávky ovšem i zde museli dělníci souhlasit se snížením platů – např. v textilní továrně Noe Stross v Libavském údolí o plných 20 %¹⁸⁶. Negativně se zde projevovaly následky politiky ministerstva financí v měnové oblasti, jež svým deflačním kurzem (posilováním Kč) sice demonstrovala sílu a hospodářskou stabilitu ČSR (zejména ve srovnání s inflací se potýkajícími sousedy), ale vedle těchto kladných dopadů také prodražovala československé zboží (tedy i falknovský textil či sklo, ale i uhlí – jeho plná čtvrtina směřovala na export¹⁸⁷) na zahraničních trzích.¹⁸⁸

Je nutné si uvědomit, dlouhotrvající stávky značně vyčerpávaly nejen zaměstnavatele, proti nimž bývaly obvykle zaměřeny, ale také samotné stávkující,

¹⁸¹ Tamtéž, 5.-11. února 1922, Čechy A, s. 36-39, s. 37.

¹⁸² MATĚJČEK, J., *Odborové organizace a třídní boje falknovských horníků v letech 1918-1929*, c. d., s. 90.

¹⁸³ Tamtéž, s. 91.

¹⁸⁴ Stávkovalo se rovněž na Loketsku a také v Duchcově a v Bílině.

Týdenní hlášení presidia zemské správy politické v Praze, zemské správy politické v Brně a zemské vlády slezské v Opavě o politických a hospodářských bojích dělnictva českých zemí v roce 1922, c. d., 29. října - 4. listopadu 1922, Čechy B, s. 318-319, Falknov, s. 319.

¹⁸⁵ MATĚJČEK, J., *Odborové organizace a třídní boje falknovských horníků v letech 1918-1929*, c. d., s. 92.

¹⁸⁶ *Týdenní hlášení presidia zemské správy politické v Praze, zemské správy politické v Brně a zemské vlády slezské v Opavě o politických a hospodářských bojích dělnictva českých zemí v roce 1922*, c. d., 15.-21. října 1922, Čechy B, s. 306-311, s. 308.

¹⁸⁷ MATĚJČEK, J., *Odborové organizace a třídní boje falknovských horníků v letech 1918-1929*, c. d., s. 13.

¹⁸⁸ Úsilí zahraniční konkurence nebylo radno podceňovat. Koncem roku 1921 navštívil Dolní Rychnov Belgičan Gille, podle údajů OSP proslavený svou agitací za vyšší mzdy. Jeho pobyt na Falknovsku představoval nepochybně zajímavý způsob zvyšování konkurenceschopnosti belgických sklářů...

SOkA Sokolov, fond Okresní úřad Sokolov, Presidiální spis č. 446/1921, č. kar. 3.

kteří se bez výplat museli spoléhat na pomoc odborových organizací, případně i obcí¹⁸⁹. Zvláště naléhavě se v zimních měsících projevovala potřeba paliva (stávkující obvykle deputátní uhlí neobdrželi) – v únoru 1922 (vrcholila výše zmíněná mohutná stávka) se rozmohly krádeže uhlí, jež si z povrchových dolů Peterwerk a Richl odnášeli svépomocí obyvatelé okolních obcí. Vedení dolu (Montan u. Industrialwerke) podobné akce trpělo, na rozdíl od rozsáhlejšího odvozu suroviny koňskými spřeženími pod rouškou noci...¹⁹⁰

Po delším období relativního klidu propukla v srpnu 1923 další mohutná stávka¹⁹¹. V návaznosti na obdobné akce v ostravském, severočeském a plzeňském revíru se ve Falknově sešla 18. srpna konference závodních rad, jež vyzvala k zahájení stávky počínaje 20. srpnem¹⁹². Koncem srpna se situace nebezpečně vyhrotila. Stávkový výbor odmítl vydávat palivo dokonce i pekařům, načež okresní hejtmán Kilches nařídil vozit uhlí z dolů za četnické asistence¹⁹³. Konference závodních rad sice proti činnosti hejtmána protestovala, mimo jiné i proklamovaným omezením dodávek uhlí veřejným ústavům ve Falknově, ale sama již směřovala k dohodě se zaměstnavateli. 7. října souhlasila se snížením mezd i výkonů o 10 % a o dva dny později stávka skončila. Mzdová smlouva z 3. listopadu ovšem zahrnovala jen dohodnuté omezení platů, o snížení výkonů se vůbec nezmiňovala...¹⁹⁴

Léta 1922/1923 lze označit za kritická (nejen) pro falknovský hnědouhelný průmysl. Až do začátku 30. let situace zůstávala relativně stabilní s určitým pozitivním vývojem na straně těžby i zaměstnanosti v samém závěru 20. let – vývojem, který krutě přervala nová, daleko silnější, hospodářská krize.

¹⁸⁹ Např. v zimě 1923 vyčlenilo město Falknov nad Ohří na pomoc horníkům „postiženým“ stávkou 10000 Kč. SOkA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Schůze obecního výboru (zastupitelstva), 1920 (2.12.) – 1924 (29.8.), 7.12.1923, s. 311.

¹⁹⁰ SOkA Sokolov, fond Četnická stanice Svatava, Kronika, 4.2.1922.

¹⁹¹ Na podzim 1923 byla po sedmitýdenním protestu obnovena práce až 8./9.10.

Bergarbeiterstreik. Bote aus dem Egertal, č.117, 10.10.1923, s. 3.

¹⁹² MATĚJČEK, J., *Odborové organizace a třídní boje falknovských horníků v letech 1918-1929*, c. d., s. 96-97.

¹⁹³ Tamtéž, s. 97.

¹⁹⁴ Tamtéž, s. 98-99.

2. Stabilizace hospodářské i politické situace republiky ve 20. letech

2.1 Simon Starck v čele Falknova – zenit freisociálního hnutí

Na podzim 1923 slavila republika páté výročí své existence – první obtížná poválečná léta se zdála překonána a mladý stát zaujímal relativně stabilní postavení v Evropě i Společnosti národů. Jistě, stále ještě zbývala řada více či méně palčivých problémů - vrcholila deflační krize a německé politické strany nadále zaujímal vyhraněně opoziční roli, ale i na tomto poli postupně docházelo k určité normalizaci. V dosud navenek jednotném táboře německých občanských a nacionalistických stran (Německý parlamentní svaz¹⁹⁵) začala už v průběhu roku 1922 narůstat podstatná názorová diferenciaci. V červnovém usnesení Svaz sice stále ještě trval na neomezeném právu sebeurčení, na druhou stranu ale pro současnou dobu požadoval jen národnostní samosprávu v rámci ČSR.¹⁹⁶ Rozklad společné platformy na sebe nenechal dlouho čekat – 26. června 1922 se svaz rozpadl¹⁹⁷. Zatímco DNP a DNSAP setrvaly na svém negativistickém stanovisku k československému státu, směřovaly strany sdružené v tzv. Deutsche Arbeitergemeinschaft k aktivistickému postoji, jenž měl realizovat prosazení autonomie pro československé Němce na parlamentní půdě¹⁹⁸.

Stabilizaci veřejného života a upevnění státu měly přinést také radikální kroky v legislativní oblasti symbolizované zákonem na ochranu republiky (č. 50/1923Sb.)¹⁹⁹ a zákonem o státním soudu (č. 51/1923Sb.)²⁰⁰.

Určitou formu odpovědi na otázku, jak se za oněch pět let změnily postoje obyvatelstva, přinesly obecní volby konané 16. září 1923. Jednotlivé strany se samozřejmě snažily získat co nejlepší startovní pozici, nejen prostřednictvím kampaně, ale také hledáním spojení s jinými spřízněnými politickými

¹⁹⁵ Sdružoval německé strany zastoupené v Národním shromáždění vyjma DSAP

¹⁹⁶ KLIMEK, A., c. d., s. 343.

¹⁹⁷ DNP a DNSAP utvořily Deutsche Kampfgesellschaft; strany BdL, DCVP (křesťanští sociálové) a Deutschdemokratische Freiheitspartei se sdružily v Deutsche Arbeitsgemeinschaft??, KÁRNÍK, Z., *České země v éře první republiky (1918 - 1938) I.*, c. d., s. 224.

¹⁹⁸ KLIMEK, A., c. d., s. 401.

¹⁹⁹ Stíhány měly být rovněž delikty „veřejné pobuřování“ proti státu, jeho vzniku, samostatnosti, ústavní jednotnosti a republikánské formě, později (dle výkladu nejvyššího soudu) i „hanlivé výroky o vládě a jejím poměru k sociálním, zákony upraveným vztahům mezi jednotlivými vrstvami republiky“.

KÁRNÍK, Z., *České země v éře první republiky (1918 - 1938) I.*, c. d., s., 248.

²⁰⁰ Tamtéž.

subjekty. Zajímavým vývojem prošel v tomto směru Simon Starck stojící v čele freisociální strany. Zatímco ještě na přelomu let 1920/1921 hledal cestu k levici v sociální demokracii²⁰¹, neváhal krátce po té zúročit své kontakty ještě z časů rakouského parlamentu (mimo jiné s Adamem Fahnerem) a pokusit se o spolupráci s DNSAP²⁰² – např. v únoru 1923 uspořádali společně schůzi²⁰³. Toto politické bloudění nelze přiřknout čistému oportunismu, Starck se snažil v nových podmínkách nalézt přijatelné místo pro svůj směr a samozřejmě i vlastní osobu, nikoliv ovšem naposledy.

Z volebního klání sice opět vyšla vítězně DSAP, ale její úspěch byl spojen s hořkou příchutí – strana ztratila podstatnou část hlasů a musela se rozloučit i s vedením řady obcí, včetně samotného Falknova. Důvody k radosti naopak mohli mít představitelé a příznivci občanských stran a ostatně i freisociálů.²⁰⁴ Ke střídání na postu starosty došlo rovněž ve Falknově nad Ohří, volba nového městského představitele se však neobešla bez neočekávaných komplikací. 1. října byl druhým zástupcem starosty zvolen hladce Franz Katz (DSAP), o post starosty se ucházeli Wenzel Zickler (Gewerbepartei) a Simon Starck. Zickler sice získal v prvním kole největší počet hlasů – 12 (proti Starckovým 11, 1 lístek zůstal prázdný), což ale k úspěchu nestačilo. Ve druhém kole obdrželi oba kandidáti shodně po 12 hlasech, rozhodnout tedy musel los. Šťěstěna tentokrát stála pevně za freisociálním vůdcem, jenž se stal starostou. Gewerbepartei byla odškodněna postem prvního zástupce starosty (Otto Kühnl) a místem v radě pro Wenzla Zicklera (v radě dále reprezentovali DSAP Konrad Glassl, Hans Richter a Alois Albert, křesťanské sociály Hermann Lenhart, DNSAP Ing. Franz Weisbach, freisociály Heinrich Neuber a Anton Brambach a DNP JUDr. Karl Friedel).²⁰⁵

²⁰¹ MATĚJČEK, J., K dějinám freisociální strany Simona Starcka, c. d., s. 71.

²⁰² V roce 1921 jej ve Falknově navštívili Hans Knirisch, Hans Krebs a Adam Fahner, ale Starck se setkal s odporem členstva vlastní strany.

MATĚJČEK, J.: k dějinám freisociální strany Simona Starcka, c. d., s. 71

²⁰³ Dle „tradice“ byl jeden z účastníků (komunista) vyjadřující se k ruhrské krizi způsobem nepříliš konvenujícím členům DNSAP vyveden.

Eine gewerkschaftliche Arbeitsfront, Bote aus dem Egertal, č. 13, 2.2.1923, s. 3.

²⁰⁴ Např. v Kynšperku nad Ohří získala DSAP 964 hlasů a 11 mandátů, křesťanští sociálové 232 hlasů a 3 mandáty, DNSAP 394 hlasů a 4 mandáty, KSČ 211 hlasů se 2 mandáty, Gewerbepartei und Landwirte 860 hlasů a 10 mandátů. Obdobné výsledky ve Svatavě BdL a Gewerbe 2 mandáty, freisociálové 8, DNSAP 3, DSAP 5, KSČ 5, křesťanští sociálové 4 a česká listina 2. Einige Wahlergebnisse aus Westböhmen, Bote aus dem Egertal, č. 108, 19.9.1923, s. 1.

²⁰⁵ Bürgermeisterwahl, Bote aus dem Egertal, č. 114, 3.10.1923, s. 3.

Volební výsledky ve Falknově pak byly následující:

Proměna poměru sil v jednotlivých obcích – tedy především ústup sociálních demokratů – zůstala bez odezvy na okresní orgány. Přestože se objevily úvahy o možném rozpuštění okresní správní komise (OSK)²⁰⁶, zůstával nadále poměr jednotlivých stran v podstatě totožný: 6 mandátů připadalo na DSAP, 4 na německé občanské strany (Gewerbepartei s BdL), 3 na frakci DNP a DNSAP²⁰⁷ a po jednom na křesťanské sociály a Čechy²⁰⁸.

V květnu 1924 rezignoval na všechny funkce ve Falknově Franz Katz, jmenovaný vládou do čela okresní správní komise²⁰⁹. Na radnici již delší dobu nepanovala nejpříjemnější atmosféra, přičemž vzájemné neshody mezi Starckem a Katzem vyvrcholily právě na květnové schůzi vzájemnou konfrontací – freisociálové měli o Katzovi šířit, že prý označil nezaměstnané za „nezodpovědné elementy“ (verantwortungslose Elemente), sociální demokraté proto žádali vysvětlení a poté, co Starck reagoval konstatováním, že již jedenkrát na stejnou

DSAP získala 1550 hlasů a 11 mandátů, jmenovitě - Glassl Konrad, Katz Franz, Hermann Adolf, Richter Johann, Albert Alois, Kraus Josef, Frank Josef, Keilwerth Marie, Wohlrab Franz, Reim Josef, Kastl Anton

Gewerbepartei obdržela 731 hlasů a 5 mandátů - Rau Richard, Kühnl Otto, Zirkler?? Wenzel, Lugert Johann, Rinkes Josef

křesťanští sociálové 565 hlasů a 4 mandáty - ???

DNSAP 657 hlasů a 4 mandáty - Ing. Franz Weisbach, Burkl Andreas, Hoffmann Wenzel, Zimmerhacker Oskar

česká listina obdržela 223 hlasů a v zastupitelstvu ji reprezentoval A. F. Chaloupka

freisociálové 1072 hlasů a 8 mandátů - Starck Simon, Brambach Ant., Grasberger Franz, Neubeuer Hlir. treitl Martin, Steiner Adalbert, Honer Karl, Glaßl Anton

DNP 369 hlasů a 3 mandáty - Stendl Franz, dr. Friedl Karl, Kogler Quido

KSČ nestačilo 97 hlasů na žádný mandát v zastupitelstvu.

Einige Wahlergebnisse aus Westböhmen, Bote aus dem Egertal, č. 108, 19.9.1923, s. 2.

²⁰⁶ Spekulace o tomto kroku se objevily hned po volbách...

Auflösung der Bezirksverwaltungscommissionen? Bote aus dem Egertal, r. 20, č. 145, 14.12.1923, s. 1.

Okresní správní komise suplovala funkci samosprávných okresních orgánů.

²⁰⁷ SOKA Sokolov, fond Okresní zastupitelstvo Sokolov, nezpracováno, č. knihy 3,

Sitzungsprotokolle 1925-1928, 7.12.1926, s. 163.

²⁰⁸ Složení okresní správní komise k 4.6.1925:

předseda Franz Katz (DSAP, předsedou od května 1924, viz v dalším odstavci)

zástupce předsedy - Karl Possig (BdL)

členové: Franz Hammer (ředitel nemocenské pokladny ve Falknově), Josef Kraus (zaměstnanec nemocenské pokladny, Falknov), Georg Eberl (dělnický sekretář, Kynšperk nad Ohří), Franz Hala (učitel, Gossengrün), Andreas Fesslmayer (křesťanští sociálové, vedoucí pošty, Falknov), Karl Reichhold (učitel, Kynšperk nad Ohří), Karl Gräf (Gewerbepartei, zřizovatel cementárny, Falknov), Josef Fritsch (Gewerbepartei, stavbyvedoucí, Kynšperk nad Ohří), Josef Stoidner (BdL, rolník, Citice), Karel Bárta (velitel posádky, Falknov nad Ohří, Johann Kühnl (úředník, Falknov), Vinzenz Meisl (Kondukteur??, Falknov), Ing. Karl Gold (ředitel dolu, Citice), Karl Kneissl (KSČ, zaměstnanec ČSD, Falknov)

náhradníci: Georg Weidl (katechet, Falknov), Wenzl Feber (Werkmeister, Oloví)

SOKA Sokolov, fond Okresní zastupitelstvo Sokolov, nezpracováno, č. knihy 3, Sitzungsprotokolle 1925-1928, 4.6.1925, s. 1, uvedená stranická příslušnost podle dalších schůzí.

²⁰⁹ SOKA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Kronika, s. 94.

otázku odpovídal, opustili zástupci DSAP demonstrativně sál²¹⁰. Na postu druhého zástupce starosty Katze nahradil Rudolf Stockner²¹¹.

O určité normalizaci vztahů obou národů, alespoň ve formální oblasti, svědčilo projednávání „národnostně citlivějších“ záležitostí v obecních zastupitelstvech. Když měla být česká poradna pro matky umístěna v budově německé poradny, vystoupil nesouhlasně Karl Friedl, jenž tak prý hodlal zabránit zanášení nacionalismu do podobných věcí...²¹², obrany návrhu se ujal jediný český zastupitel A. F. Chaloupka zdůrazňující apolitičnost a snadnou proveditelnost celé věci. „*Žijete v jiném čase*,“ pronesl ke svému oponentovi²¹³ a s tímto názorem se ztotožnila i většina zastupitelstva. 16 hlasy ku 7 byla Friedlova stížnost zamítnuta – Chaloupka svým kolegům vyjádřil díky²¹⁴. Když bylo o dva roky později naplňováno jazykové nařízení z 3. února 1926, proti určení němčiny jako jednacímho jazyka obce nezvedl nikdo ruku – A. F. Chaloupka se zdržel²¹⁵.

Právě spory o jazykové otázky představovaly jednu z hlavních třecích ploch mezi zástupci místního německého obyvatelstva a československým státem. Jasnost do výkladu jazykového zákona mělo vnést již zmíněné nařízení vlády, jednotliví aktéři však nadále pokračovali v ostražitém hlídání vlastních práv – nejen v praktických otázkách, ale (možná v daleko větší míře) také v symbolické rovině. Okresní správní komise přijala 24. března 1926 jednomyslně (bez účasti českého zástupce) jako svou jednacím řeč německý jazyk²¹⁶. Komunikace se státními úřady ovšem vyžadovala praktickou znalost státní řeči, proto byl o rok později poslán úředník okresu sloužit u OSK s českým (československým) úředním jazykem²¹⁷. Ze strany falknovské OSK jednalo o čistě praktické opatření, její němečtí členové totiž nehodlali využívat státní řeči o nic více, než nařizoval zákon. Požadovala-li OSP zasílání pozvánek do schůzí i v českém jazyce, narazila

²¹⁰ SOkA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Schůze obecního výboru (zastupitelstva), 1920 (2.12.) – 1924 (29.8.), 15.7.1924, s. 398-9.

²¹¹ Tamtéž, s. 405.

²¹² SOkA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Schůze obecního zastupitelstva, 1924 (7.11.) – 1927 (20.9.), 7.11.1924, s. 14 a 16.

²¹³ Tamtéž, s. 14.

²¹⁴ Tamtéž, s. 17.

²¹⁵ Tamtéž, 29.4.1926, s. 247.

²¹⁶ SOkA Sokolov, fond Okresní zastupitelstvo Sokolov, nezpracováno, č. knihy 3, Sitzungsprotokolle 1925-1928, 24.3.1926, s. 95.

²¹⁷ Tamtéž, 6.4.1927, s. 225-226.

na nesmlouvavý odpor vrcholící odesláním protestu k Zemské správě politické (ZSP)...²¹⁸

Německé strany bez ohledu na vlastní politické zaměření v podobných případech vykazovaly nebývalou solidaritu. A jednalo-li se o „obranu“ národního školství, byly dokonce ochotny podílet se na společné demonstraci – jako v září 1925 ve Falknově. Vedle nacionálního socialisty Weisbacha promluvil na náměstí i sociální demokrat Katz a k protestu se okázalou formou připojili také místní živnostníci – obchody zůstaly zavřeny.²¹⁹

Spolupráce jednotlivých politických směrů však měla nepřekročitelné hranice, jež u největších konkurentů na Falknovsku – freisociálů a DSAP – navíc prohlubovaly vzájemné osobní konflikty jejich čelných představitelů. Franz Katz a Simon Starck přenesli již dávno vzájemný spor na stránky svých listů. A tak zatímco *Der Deutsche Freisoziale* obviňoval Katze z podbízění se československému státu a kumulace výnosných funkcí (spravoval mimo jiné i Hornický dům), odpovídal Katz ve *Volkswille* články odsuzujícími „freisociální demagogii“.²²⁰ Otázka, který z obou směrů získá v polovině 20. let na svou stranu větší část veřejnosti, měla být zodpovězena již za necelého půl roku.

V listopadu 1925 (přesněji řečeno 15. dne toho měsíce) proběhly volby do nejvyššího československého legislativního orgánu – Národního shromáždění. Strany ale do tohoto klání vstupovaly již za podstatně odlišných podmínek, než v roce 1920. V nejobtížnějším postavení se nacházeli pochopitelně němečtí sociální demokraté – nejen že je oslabil vznik KSČ, ale na falknovském okrese museli čelit ještě nebezpečnější konkurenci – freisociálům Simona Starcka. Úřadující starosta Falknova dokázal dovedně spojit sociální demagogii s akcentováním nacionálních témat a dovést tak svou stranu k symbolickému vítězství, byť na mandát nedosáhl. Sociální demokraté zaznamenali ještě tvrdší porážku, než v obecních volbách před dvěma lety – ztratili přes 750 hlasů – a museli se spokojit s ponižujícím druhým místem. Pro freisociály hlasovalo na 8350 (27,91 %) voličů zatímco pro DSAP jen 7256 (24,25 %). Výsledky ostatních stran neznamenal výraznější změny: BdL a živnostníci obdrželi 4980 (16,64 %), křesťanští sociálové 2614 (11,97 %), DNP 1361 (4,55 %) a DNSAP 1900 hlasů

²¹⁸ Tamtéž, 25.5.1927, s. 245-6.

²¹⁹ Gegen den Anschlag auf unsere Schulen. *Volkswille*, r. 32, č. 207, 8.9.1925, s. 3.

²²⁰ Freisoziale Demagogie. *Volkswille*, r. 32, č. 134, 11.6.1925, s. 5.

(6,35 %). Komunisté do parlamentních voleb vstupovali poprvé, ale jejich výsledek rozhodně nelze označit za zanedbatelný – přes 2000 hlasů (tedy 7,18 %). Slabší voličskou základnu KSČ ve srovnání se sousedními okresy (např. Kraslice: 13,30 %) je nutné připsat úspěchu freisociálů kandidujících pouze ve falknovském okrese.²²¹

2.2 Okres Falknov v časech „vlády panské koalice“

Výsledek parlamentních voleb v roce 1925 znamenal podstatné zvýšení politické nestability – dosud vládnoucí koaliční „pětka“ ztratila jasnou majoritu (disponovala jen 148 mandáty v poslanecké sněmovně ze 300)²²². Ve vztazích mezi jednotlivými partnery se začala výrazně projevovat únava ze společného vládnutí – sílící vzájemné neshody oslabovaly ochotu ke kompromisu, ať už se jednalo o zavedení pevných agrárních cel (předvolební priorita republikánské strany, proti níž se ale postavila ČSSD), kongruu (zde proti sobě stáli lidovci a ČSNS²²³), daňovou reformu či otázku délky vojenské služby...²²⁴ Zatímco vláda všenárodní koalice padla, aby uvolnila místo úřednickému kabinetu Jana Černého, začala se na půdě Národního shromáždění utvářet většina pro novou koaliční spolupráci. Společné zájmy svedly dohromady české i německé občanské strany, a položily tak základ nové vládě česko-německé koalice (občanské, panské...) bez účasti socialistických stran.²²⁵

Německé aktivistické strany projevovaly určitou ochotu ke vládní spolupráci již před volbami, neshodovaly se ovšem na tom, kdy a za jakých podmínek takový krok učinit²²⁶. Mimo kabinet tedy vedle nacionalistických stran a komunistů zůstali i němečtí sociální demokraté – společná opozice vůči „vládě panské koalice“ jim umožní navázat aktivní spolupráci se sesterskou ČSSD.

²²¹ Všechny údaje se týkají voleb do poslanecké sněmovny.

Československá statistika – svazek 31, Řada I. (Volby, sešit 2.), c. d., s. 20-21 a 42-43.

²²² Za Republikánskou stranu 46, ČSL 31, ČSSD 29, ČSNS 28 a za národní demokracii 14 poslanců.

KLIMEK, A., c. d., s. 499.

²²³ Československá strana národně socialistická.

²²⁴ KLIMEK, A., c. d., s. 512.

²²⁵ Do vlády vstoupili vedle českých a německých agrárníků také řádáci, ČSL a němečtí křesťanští sociálové, čeští a němečtí živnostníci a národní demokraté. Dočasně kabinet podporovala též Maďarská strana národní.

Tamtéž, s. 584-5.

²²⁶ Tamtéž, s. 448.

Představitelé německých vládních stran viděli v aktivismu prostředek na zlepšení postavení vlastního národa - velmi přesně tento postoj vyjádřil např. ministr Franz Spina: „*Je mým pevným přesvědčením, za němž si stojím jako muž celou svou existencí, že ochrana našeho národa a zlepšení (jeho) situace jsou dosažitelné jen aktivní spoluprací.*“²²⁷ Pro aktivisty představovala Československá republika realitu, s níž sice nemohli být zcela spokojeni, v níž se ale museli přizpůsobit a jednat tak, jak považovali za nejlepší pro své voliče. V představách negativistických stran, DNSAP a DNP, a především v myslích značné části jejich voličů ale pro Československo nebylo místo. Vždyť i sebenevinnější zmínka aktivistických předáků o historických tradicích soužití obou národů v jednom státě vyvolávala v negativistickém tisku vlnu (až nenávistného) odporu: „*Odmítáme názor, že by současná státní jednota Němců a Čechů v historických hranicích Čech, Moravy a Slezska byla tisíciletým vývojem založenou a z hospodářských důvodů nezměnitelnou symbiosou. Naproti tomu zdůrazňujeme, třebaže německé strany vstoupily z důvodů běžné politiky do pražské vlády, neroztržitelnou národní, kulturní a hospodářskou osudovou spřízněnost sudetoněmeckého kmene se středoevropským Němectvím,*“ uvedl ve svém více než výmluvném prohlášení pražský sjezd DNSAP.²²⁸

Obecní volby z října 1927 nepřinesly výraznější překvapení. DSAP se opět chopila pozice nejsilnější strany na okrese a naopak freisociálové i občanské strany zaznamenali mírnou ztrátu hlasů. Radovat se z volebního úspěchu mohli komunisté, kteří na některých místech v relativních číslech výrazně posílili (např. v Kynšperku nad Ohří o 50 % z 223 hlasů v roce 1923 na 331...²²⁹ – ve Falknově samotném získali dokonce 2 mandáty²³⁰. Starostou byl následně zvolen Karl

²²⁷ „Es ist meine feste Ueberzeugung, für die ich als Mann mit meiner ganzen Existenz einstehe, daß ein Schutz unseres Volkes und eine Besserung der Lage nur durch eine aktive Mitarbeit zu erreichen ist.“

Ein festes Bekenntnis zum Staate. Bote aus dem Egertal, r. 24, č. 11, 30.1.1927, s. 1.

²²⁸ „Wir lehnen die Ansicht ab, daß die gegenwärtige staatliche Einheit der Deutschen und Tschechen in den historischen Grenzen von Böhmen, Mähren und Schlesien eine in tausendjähriger Entwicklung gegründete und aus wirtschaftlichen Gründen unabänderliche Symbiose oder Ernährungsgemeinschaft sei. Demgegenüber betonen wir, trotz der aus tagespolitischen Gründen erfolgten Teilnahme deutscher Parteien an der Prager Regierung, die unzerreißbare, völkische, kulturelle und wirtschaftliche Schicksalgemeinschaft des sudetendeutschen Stammes mit dem mitteleuropäischen Gesamtdeutschtum.“

Gegen die "symbiose". Bote aus dem Egertal, r. 24, č. 15, 9.2.1927, s. 1.

²²⁹ SOKA Sokolov, fond AM Kynšperk nad Ohří, Kronika., s. 48.

²³⁰ Počty mandátů ve Falknově nad Ohří byly následující:

Glener (DNSAP) a jeho zástupci se stali Alois Albert (DSAP) a Franz Steydl (DNP). V městské radě zasedli Karl Bartl (DSAP), Josef Zinner (DSAP), Josef Schneider (KSČ), Martin Treitl (DFSP), Simon Starck (DFSP), Johann Werner (DFSP), Fritz Holzer (Gewerbepartei), Rudolf Preisler (křesťanští sociálové) a Franz Lill (DNP).²³¹ Volby ovšem představovaly určitou zkoušku pro strany vládní koalice, jejíž politika v legislativní oblasti narážela na stále důraznější odpor opozice – mimo jiné i na Falknovsku.

V březnu 1927 zažil okres (přesněji celý falknovsko-loketský revír) stávku již delší čas nevídaných rozměrů – 11. března 1927 se v Praze usnesla konference hornických odborů zahájit jednodenní generální stávku na protest proti zrušení samostatného hornického pojištění a převedení členů ústřední bratrské pokladny do všeobecného sociálního pojištění (jednalo se o jedno z celé řady zákonodárných opatření, jimiž hodlala vládní koalice reformovat sociální zákonodárství). Horníci na Falknovsku reagovali disciplinovaně, téměř 4000 jich nenastoupilo práci, jak o tom svědčí následující tabulka.²³²

DSAP - 10, freisociálové - 7, DNP - 4, Gewerbepartei - 4, křesťanští sociálové - 4, DNSAP - 3, KSČ - 2, české mandáty - 2 (Československá národní demokracie, ČSNS)
SOkA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Schůze obecního zastupitelstva, 1927 (28.11.) – 1929 (26.11.), 22.2.1929, s. 265.).

²³¹ starosta - Karl Glener (DNSAP)

zástupci starosty - Alois Albert (DSAP), Franz Steydl (DNP)

rada - Karl Bartl (DSAP), Josef Zinner (DSAP), Josef Schneider (KSČ), Martin Treitl (DFSP), Simon Starck (DFSP), Johann Werner (DFSP), Fritz Holzer (G), Rudolf Preisler (DCVP), Franz Lill (DNP)

zastupitelé - Bilig Schmidt, Anton Blohmann, Anton Kastl, Georg Stola, Franz Fischer, Richard Hopp, Karl Vohla, Wenzl Sturm, Heinrich Neuber (DFSP), Adalbert Steiner (DFSP), Karl Hojer (DFSP?), Wenzl Zickler (G), Franz Heidler (G), Wenzl Hofmann (DNSAP), Dr. Karl Friedl jun. (DNP), Anton Herz (DNP), Rudolf Stockner (DSAP), Konrad Glassl (DSAP), Maria Keilwerth (DSAP), Adolf Herrmann (DSAP), Franz Rudolf (DCVP), Karl Kneissel (KSČ), A. F. Chaloupka (Č), Josef Ženíšek (Č),

náhradníci - Sigmund Kraue, Josef Wilfert, Josef Frank, Otto Steidl, Ing Josef Pejcha

SOkA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Schůze obecního zastupitelstva, 1927 (28.11.) – 1929 (26.11.), 13.12.1927, s. 19, stranická příslušnost podle dalších zasedání.

²³² SOkA Sokolov, fond Okresní úřad Sokolov, Presidiální spis č. 117/1927, č. kar. 5.

Tabulka č. 1 Stávka v březnu 1927

uhelný závod	obec	počet zaměstnaných horníků	k práci se dostavilo	chybí
Montán	Dolní Rychnov	371	54	317
Nová Anežka- Montán	Dolní Rychnov	80	10	70
Britania	Königswarth	433	27	406
Bohemia- Britania	Falknov	95	15	80
důl Adolf aŽofie	Bukovany	430	32	398
Katzengübel	Habersbirk	396	30	366
Rudolfův důl	Boden		240	17
Segen Gottes	Pochlovice	410	26	384
důl Bedřich- Anna	Grasseth	172	36	136
Kästnerův důl	Lomnice	580	40	540
Fischerův důl	Cítice	163	40	123
důl Neubau	Haselbach	341	26	315
důl Metardi	Haselbach	55	5	50
Petrův důl	Svatava	412	48	364
Hanemann	Haselbach	211	26	185
Celkem		4389 (6330?)	432	3957

Neméně bouřlivé přijetí čekalo i další návrhy zákonů – odpor proti omezování vlivu dělnictva (a jeho stran) v nemocenských pokladnách²³³ zahájila v lednu 1928 demonstrativní dvouhodinová stávka v severních Čechách a následovaly série protestů a demonstrací po celé zemi.²³⁴ Protesty na Falknovsku ale zůstaly jen omezené – konference závodních rad se v lednu 1928 nepřiklonila k radikálnějšímu postupu (sociálně demokratický předák Adolf Pohl odmítl generální stávku jako ukvapenost) a vydala pouze protestní rezoluci. Zástupci horníků považovali odpor falknovských podnikatelů ke zvýšení mezd za nemístný,

²³³ Měly být jmenovány správní komise s paritním zastoupením zaměstnanců i zaměstnavatelů.

²³⁴ KLIMEK, A., c. d., s. 626.

protože tito disponovali velkými zisky.²³⁵ Odpor těžařů zlomil až zásah ministerstva veřejných prací, jež zprostředkovalo výslednou dohodu: 3 % nárůst platů a dodatečnou drahotní výpomoc ve výši 60-90 Kč²³⁶.

S protestem proti novelizaci dělnického sociálního pojištění vystoupila i zastupitelstva některých obcí – rezoluce byly obvykle přijímány hlasy DSAP a KSČ. Např. v listopadu 1927 odsouhlasila protest zastupitelstva Kageravy, Šabiny, Steinhofu a Pochlovic, v prosinci poté Citic a Hor. V Oloví byl obdobný komunistický návrh zamítnut. Rezoluce obecního zastupitelstva v Kynšperku nad Ohří dokonce požadovala demisi vlády...²³⁷

Obavy z eskalace a radikalizace situace dovedly koalici i opozici k jednacímu stolu – načež mohl být kompromisní návrh v září 1928 odsouhlasen parlamentem.²³⁸

Neméně ostré spory vyvolávala i další iniciativa vládní koalice – zákon o organizaci politické správy. Prakticky již od převratu v roce 1918 fungovala samospráva na vyšší úrovni okresů a zemí v určitém provizoriu, stará okresní zastupitelstva nahradily jmenované správní komise a tento závažný demokratický deficit trval fakticky téměř 10 let – do roku 1928. Přestože již v počátcích republiky došlo k významnému kroku směrem k prohloubení demokratizace a decentralizace v podobě tzv. župního zákona (č. 126/1920 Sb. ze dne 29. února 1920 o zřízení župních a okresních úřadů v republice Československé), nedošel tento pokus ani do půli cesty. Realizace zákona v českých zemích byla neustále odkládána, až nakonec usnula docela. Jistou, nikoli nevýznamnou, roli zde hrála také obava určité části československé politické reprezentace z případných dopadů decentralizace na jednotu státu – z předpokládaných žup by ve dvou (Karlovy Vary a Česká Lípa) tvořilo majoritu německé obyvatelstvo... Aby nebyl správnímu chaosu konec, fungovaly v jednotlivých částech státu různé správní systémy – v Čechách dále existovaly staré okresy, na Slovensku došlo k částečné realizaci župního zřízení a Podkarpatská Rus si stále nesla dědictví uherské správy

²³⁵ MATĚJČEK, J., *Odborové organizace a třídní boje falknovských horníků v letech 1918-1929*, c. d., s. 133.

²³⁶ Podle Jiřího Matějčka byl výsledek „pro podnikatele přímo výhrou v loterii“. Při rostoucí těžbě by totiž stávka podstatně omezila zisky zaměstnavatelů. Příklad Mostecká proto ukazuje zvýšení mezd o 5-6 %.

Tamtéž, s. 135.

²³⁷ SOKA Sokolov, fond Okresní úřad Sokolov, Presidiální spisy č. 534 a 555/1927, č. kar. 5.

²³⁸ KLIMEK, A., c. d., s. 629.

(nemluvě o trvajícím nejednotě právních předpisů v českých zemích a zbytku státu). Řešení této situace měl přinést zákon ze dne 14. července 1927 o organizaci politické správy (č. 125/1927 Sb.). Veřejnosti jej předkladatelé prezentovali jako realizaci župního zákona – formálně se skutečně jedná o novelu zákona č. 126/1920 Sb.) – ale samotný jeho obsah se původnímu záměru podstatně vzdaloval. Zákon vytvářel nové okresní úřady, jež převzaly (§ 1) pravomoci OSP a jejich přednostů a také zastupitelských okresů (dřívější okresní samosprávy), nyní zrušených (§ 9). V čele okresu měl stát okresní hejtman (náčelník) jmenovaný ministrem vnitra (§ 7). Okres měl dále disponovat orgány zastupujícími místní občany. Do nového okresního zastupitelstva – s šestiletým mandátem – byli poslanci ze dvou třetin voleni přímo a ze třetiny jmenováni ministrem vnitra „z řad odborníků“ (§ 65) a na výkonu samosprávy se měl dále podílet okresní výbor složený z 8 členů a 8 náhradníků (§ 73). Přestože zastupitelstvo obdrželo určité pravomoci v hospodářské oblasti – např. právo disponovat okresním jměním, vybírat okresní poplatky, příspěvky a dávky – (§ 76) a jím volený výbor též zajišťoval (stejně jako dřívější OSK) dohled nad obcemi (§ 99), představovalo v praktickém ohledu pouze poradní sbor hejtmána. Právě do jeho rukou zákon vkládal největší výkonnou moc i odpovědnost. Obdobnou strukturu obdržely i nové zemské úřady – co se týče kompozice jejich zastupitelstev i nerovnoměrného poměru jednotlivých orgánů.²³⁹

Zákon o organizaci politické správy svým charakterem výtečně dokumentuje pozitiva i závažné nedostatky správního a politického systému Československé republiky. Na jedné straně přinášel demokratizaci volebního práva²⁴⁰ (proti kuriovému systému staré monarchie) do zastupitelstev okresů i zemí, na straně druhé fakticky posiloval centralizaci (jmenování poslanci, omezené pravomoce, přímá či nepřímá podřízenost vládě či ministru vnitra atd.).

Sledujeme-li reakci místních politiků a samosprávných orgánů, nalézáme vzácnou jednomyslnost v pohledu na správní reformu. V případě opozičních stran, ať už vyloženě protičeskoslovenských (DNSAP²⁴¹, DNP²⁴²), či na straně druhé

²³⁹ Volby do okresních a zemských zastupitelstev se následně konaly 2.12.1928. Přinesly zisky sociálním demokratům, ale (v menší míře) také DNSAP – na úkor freisociálů. Viz příloha č. 3.

²⁴⁰ Hranice aktivního volebního práva do okresních i zemských zastupitelstev byla stanovena na 24 let, pasivního pak na 30 let.

Zákon č. 126/1927 Sb. ze dne 14. července 1927 o volbách zemských a okresních zastupitelstev.)

²⁴¹ Protestversammlung. Bote aus dem Egertal, r. 24, č. 27, 9.3.1927, s. 2.

DSAP lze podobný postoj přirozeně chápat, podstatné výhrady ovšem vyjádřili i zástupci vládních občanských stran. Na lednové schůzi okresní správní komise předložili vlastní protesty proti připravované novele jak sociální demokraté, podle nichž byla nedemokratická a zničující pro samosprávu, tak také představitelé Gewerbepartei (Karl Gräf) a BdL (Josef Stoidner, Karl Possig), kteří kritizovali především jmenování třetiny zastupitelstev. Nopak křesťanští sociálové (ústý Andreade Fesslmayera) zachovali zdrženlivé stanovisko. Společná protestní rezoluce živnostníků, BdL a DSAP pak směřovala k OSP.²⁴³

Městu Falknov nad Ohří přibyla platností zákona o organizaci správy nová podstatná povinnost. Podle § 1 odstavec 4 totiž musely obce určené jako sídlo okresního úřadu (OÚ) tomuto zajistit vhodné prostory a nést náklady s tím spojené (stát i okres mohly přispět 2/3 potřebné částky). Dosavadní budova OSP již byla v naprosto nevyhovujícím stavu, avšak státní moc dosud neměla dostatečné prostředky, jak přimět město k její opravě²⁴⁴. Stejně jako v případě „hroutící se“ budovy okresního soudu²⁴⁵ zde jistou roli vedle přirozeného lpění na právech samosprávy hrál i odstup, jenž si ve vztahu ke státu německé obce stále ještě udržovaly. Každopádně nyní se stal tento dlouholetý spor bezpředmětným a město muselo splnit své zákonné závazky. Presidium Zemské správy politické však považovalo za nutné, aby byly všechny prostory OÚ shromážděny v jedné budově, což pro Falknov představovalo poněkud obtížnější organizační problém. Zástupci města (nový starosta Karl Glener a šéf finanční komise Karl Friedl) se proto vydali jednat do Prahy²⁴⁶. Určité řešení nakonec nabídl hejtman Hohl – po postavení

²⁴² Schůze místní skupiny DNP ve Falknově se zúčastnili též okresní hejtman Hohl jako zástupce vlády a falknovský starosta Simon Starck, jenž celou situaci označil za plod nejednoty německého národa.

Einig in der Abwehr. Bote aus dem Egertal, r. 24, č. 23, 27.2.1927, s. 1.

²⁴³ SOkA Sokolov, fond Okresní zastupitelstvo Sokolov, nezpracováno, č. knihy 3, Sitzungsprotokolle 1925-1928, 26.1.1927, s. 206-208.

²⁴⁴ OSP se pokoušela nalézt svědky, kteří by potvrdili, že obec budovu vydržela, vyhlídky v soudním sporu však neviděla příznivě...

SOkA Sokolov, fond Okresní úřad Sokolov, Presidiální spisy č. 168/1927 22.4.1927 a č. 227/27 21.5.1927, č. kar. 5.

Soudní proces československého státu proti Falknovu nad Ohří byl v této věci paradoxně veden u zemského soudu v Praze právě v době, kdy probíhalo jednání o zákonu o organizaci správy.

SOkA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Schůze obecního zastupitelstva, 1924 (7.11.) – 1927 (20.9.), 25.1.1927, s. 313.

²⁴⁵ Výstavba nové budovy okresního soudu byla zahájena až v roce 1936.

PROKOP, V., *Sokolov – z dějin města a jeho škol*, c. d., s. 50.

²⁴⁶ SOkA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Schůze obecního zastupitelstva, 1924 (7.11.) – 1927 (20.9.), 26.3.1929, s. 72.

nové budovy okresního soudu by se měly uvolnit potřebné místnosti pro OÚ.²⁴⁷ Prozatímnost takového umístění úředních prostor není nutné zdůrazňovat, ke stavbě samostatné budovy OÚ se přistoupí až ve druhé polovině 30. let za již zcela změněných podmínek.

Konečně, volby do nových okresních zastupitelstev proběhly 2. prosince 1928 a jejich výsledky korespondovaly s obecními volbami z minulého roku – DSAP, DNSAP a především komunisté (4545 hlasů, tedy více než dvojnásobná podpora voličů oproti parlamentním volbám v roce 1925) opět získávali hlasy na úkor freisociálů²⁴⁸. Přestože politický význam volených okresních orgánů lze označit za mizivý, sešli se v zastupitelstvu i některé nikoli nevýznamné osoby – bývalý falknovský starosta Starck a jeden z jeho pozdějších nástupců Hermann Becker (DNP), oba posléze zasedli také v okresním výboru.²⁴⁹

2.3 Falknovsko na sklonku 20. let

Za deset let trvání republiky si německé obyvatelstvo již v podstatě zvyklo na postavení československých občanů. O celkově stabilní situaci svědčila i forma připomenutí 10. výročí událostí 4. března 1919 – krátkého smutečního programu v tělocvičně Turnvereinu se zúčastnilo jen 100 osob.²⁵⁰ Velká část Němců sice stále nenacházela pro Československo příliš vřelosti, nehodlala ale zatím následovat extremistická hnutí. Tato křehká rovnováha ovšem nyní stála na prahu dosud nepoznané zkoušky – největší hospodářské krize 20. století.

Parlamentní volby vypsáné na 27. října 1929 se nesly ve znamení dalšího ústupu freisociálů z dřívějších pozic (srovnáváme-li s podporou voličů v roce 1928 a především 1925). Strana se voleb formálně neúčastnila, byť na některých

²⁴⁷ Tamtéž, s. 97.

²⁴⁸ *Československá statistika – svazek 60, Řada I. (Volby, sešit 3.)*, c. d., s. 12-13.

Do zastupitelstva bylo zvoleno 5 členů DSAP, 2 za BdL, 1 křesťanská sociál, 1 člen za Gewerbepartei, 3 za KSČ, 2 za DFSP, 1 za DNP a 1 DNSAP

K nim se ještě připojil 8 jmenovaných členů: 2 za DSAP, 2 za BdL, 1 za křesťanské sociály, 1 za Gewerbepartei, 1 český zástupce a 1 bezpartijní.

SOkA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Kronika, s. 94.

²⁴⁹ Výboru předsedal okresní hejtman Dr. E. Dreyer. Členy se stali vedle Starcka (DFSP) a Beckera (DNP, právní zástupce ve Falknově) také Josef Heinz (BdL, rolník, Chlum sv. Maří), Andreas Fesslmayer (DCVP, poštovní úředník ve Falknově), Karl Gräf (Gewerbepartei, zřizovatel cementárny), Alfred Schreyer (DSAP, Falknov), Josef Bäuml (DSAP, textilní dělník, Šabina) a Johann Langfellner (KSČ, sklářský dělník v Dolním Rychnově).

SOkA Sokolov, fond Okresní zastupitelstvo Sokolov, nezpracováno, č. knihy 4, Protokol okresního výboru za léta 1929-1932, 11.2.1929, s. 1.

²⁵⁰ SOkA Sokolov, fond Okresní úřad Sokolov, Presidiální spis č. 56/1929, č. kar. 6.

kandidátkách občanských stran figurovali lidé podporovaní Simonem Starckem²⁵¹. Někdejší voliči freisociálů ovšem rozložili svou podporu také mezi ostatní strany – DSAP tak dosáhla na 11337 hlasů (35,30 %), výrazné zlepšení zaznamenali i komunisté (6015 hlasů, 18,73 %) a DNSAP (3119 hlasů, 9,71 %). Výsledky ostatních stran (či jejich volebních koalic) nepřinesly žádná větší překvapení: DNP obdržela 4,83 %, křesťanští sociálové a živnostníci dohromady 12,77 % a Německé volební společenství²⁵² 10,80 %.²⁵³ Jestliže tedy v roce 1925 freisociálové získali na celém okrese podporu 8350 voličů, rozdělili si o čtyři roky později jejich hlasy sociální demokraté (zhruba 4000), komunisté (rovněž necelé 4000) a z části i kandidáti DNSAP (nárůst podpory o 1000 hlasů proti roku 1925). Důvody postupné marginalizace Starckovy strany ve druhé polovině 20. let je třeba hledat také v jejím specifickém postavení v rámci politického systému Československé republiky. Freisociální strana v podstatě představovala regionální faktor omezený jen na falknovský okres bez hlubšího celostátního zázemí, jakým se mohly vykázat ostatní strany. Uskupení založené z velké části na charismatu vlastního předsedy tvořilo určitou anomálii, která mohla z dlouhodobého hlediska jen obtížně uspět v konkurenci s DSAP i KSČ. Radikálnější voliče freisociálů (jak bylo uvedeno výše, téměř 4000 jich v roce 1929 odevzdalo hlas KSČ) dále pravděpodobně příliš neuspokojilo Starckovo spojení s občanskými stranami a DNSAP v místní politice, spojení, které mohli představitelé konkurenčních stran snadno kritizovat (a také tak ve svých listech samozřejmě činili).

Přestože z rozkladu freisociálního hnutí v této chvíli nejvíce těžila DSAP (a z části i KSČ), ukazuje podrobnější pohled na volební výsledky, že někdejší freisociálním voličům nabízela další atraktivní alternativa – DNSAP. Tento posun může dokumentovat srovnání volebních výsledků v samotném městě Falknově nad Ohří z let 1925 (poválečné maximum freisociálů v parlamentních volbách) a 1929: zatímco občanské strany (Gewerbepartei, BdL, křesťanští sociálové) se v obou případech drželi dohromady na 20 % a rovněž DNP si zachovala 10 %, rozdělily se hlasy freisociálů (1925: 28,31 %) mezi DSAP (1925: 22,59 %, 1929:

²⁵¹ Starck dlel ve vězení za starší tiskové delikty.

MATĚJČEK, J., K dějinám freisociální strany Simona Starcka, c. d., s. 73.

²⁵² Německé volební společenství – Deutsche Wahlgemeinschaft der politischen Parteien des Bundes der Landwirte und des ländlichen Gewerbes, der Deutschen Arbeits- und Wirtschaftsgemeinschaft und der Karpatendeutschen Partei.

²⁵³ Všechny údaje se týkají voleb do poslanecké sněmovny.

Československá statistika – svazek 70, Řada I. (Volby, sešit 4.), c. d., s. 20-21.

32,71 %), KSČ (1925: 3,67 %, 1929: 10,97 %) a právě DNSAP (1925: 9,94 %, 1929: 15,05 %).²⁵⁴

Ačkoliv volební výsledek, jehož komunisté dosáhli ve sledovaném okrese, nabízel řadu důvodů k radosti, hovořila celostátní čísla jinou řečí: KSČ poklesla z 13,2 % z roku 1925 na 10,2 %. Nezanedbatelnou roli zde jistě hrála krize strany v roce 1929 vrcholící 5. sjezdem, na němž se do čela KSČ dostala skupina kolem Klementa Gottwalda. Volební neúspěch nové vedení omlouvalo nutnou daní za bolševizační „obrodu“ strany, již nyní opouštěli přední umělci a intelektuálové, sama však samozřejmě též vylučovala „oportunisty a likvidátory“.²⁵⁵

Postavení KSČ na Falknovsku oslabovaly mimo jiné neúspěšné stávkové boje, o něž se strana v regionu pokoušela. O neúspěšném pokusu zapojit okres do mzdového boje na Mostecku již bylo pojednáno v souvislosti s odporem proti některým novelám z pera vládnoucí „panské koalice“ v letech 1927 a 1928. Na podzim 1929, těsně před parlamentními volbami, hodlalo krajského vedení KSČ opět zvýraznit svou roli organizací „manifestační“ stávky k výročí VŘSR (Velké říjnové socialistické revoluce). Výzva však nepadla na úrodnou půdu. Proti záměru komunistů se jednoznačně postavila sociálně demokratická Unie, a proto konference předsedů závodních rad 23. října „volební stávku“ odmítla. Ze všech dolů se tedy ke stávce nakonec připojilo jen osazenstvo dolu Mariahlif a Mathias ve Svatavě, jehož závodní radu (jako jedinou na okrese) KSČ plně ovládala.²⁵⁶ Vedení závodu reagovalo energicky – pohrozilo propuštěním všem, kteří by do tří dnů nenastoupili práci, což se také následně stalo. Opatření přinesla úspěch, horníci mimo Rudé odbory se vrátili do práce a stávka byla zlomena, teprve posléze došlo postupnému znovupřijímání propuštěných dělníků.²⁵⁷ Na konci roku předložily své mzdové požadavky ostatní koalované svazy, jež bez větších obtíží dospěly k dohodě s podnikateli²⁵⁸. Úplný krach stávky a naopak úspěšné jednání Unie o mzdách diskreditovalo Rudé odbory ve falknovském okrese. Pro další

²⁵⁴ *Československá statistika – svazek 31, Řada I. (Volby, sešit 2.)*, c. d., s. 42-43.

Československá statistika – svazek 70, Řada I. (Volby, sešit 4.), c. d., s. 41.

²⁵⁵ Zesílilo i negativní vymezení k charakteru Československé republiky, jež už nyní nebylo kolonií imperialistů, ale samo se nacházelo v pozici imperialistického státu.

Podle KLIMEK, A. - HOFMAN, P., c. d., s. 36.

²⁵⁶ MATĚJČEK, J., *Odborové organizace a třídní boje falknovských horníků v letech 1918-1929*, c. d., s. 143-144.

²⁵⁷ Tamtéž, s. 146.

²⁵⁸ Průměrná mzda havíře za směnu byla stanovena na 43 Kč z původních 40,80 Kč. Tamtéž, s. 143, 146-7.

vývoj je důležité upozornit na skutečnost, že takto byla ochromena nejvýznamnější komunistická odborová skupina mezi falknovskými horníky. Uvedené faktory působily na stranickou organizaci rozkladně – také na Falknovsku se celá řada někdejších předních funkcionářů postupně s novým vedením strany rozešla - např. ve Falknově samotném jak radní Josef Schneider, tak zastupitel Karl Kneissel²⁵⁹. Nová, daleko agresivnější, politická linie „mladého“ stranického vedení se na Falknovsku naplno projeví počátkem roku 1930.

Sklonek druhé poloviny 20. let sebou nesl vlnu mimořádného optimismu. Hospodářství většiny zemí vzkvétalo a dlouhodobější prosperitě již zdánlivě nestálo nic v cestě. „Dnes jsme v Americe blíže ke konečnému triumfu nad chudobou než kdykoli dříve v historii této země,“²⁶⁰ hleděl s důvěrou do budoucnosti budoucí prezident Hoover ve svém předvolebním projevu.

Přestože Falknovsko zatěžovala řada těžko překonatelných strukturálních problémů (především stále poněkud labilní sociální situace zdejší nejvýznamnější profesní skupiny – horníků), také zde se do jisté míry projeví odlesky všeobecného rozmachu. Přes nerovnoměrný obecný hospodářský vývoj představují celá 20. léta období mimořádného rozkvětu obcí v oblasti kvality života – již na jejich počátku proběhla řada intenzivních elektrifikačních prací²⁶¹ a nejrůznější stavební úpravy (např. nové pokrytí městských ulic, stavba školních budov) neustaly ani v následujících letech²⁶². Na sklonku decenia pak uskutečnily

²⁵⁹ Roztržka nemusela nastat jen z uvedených důvodů.

SOkA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Schůze obecního zastupitelstva, 1927 (28.11.) – 1929 (26.11.), 6.9.1929, s. 356.

SOkA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Schůze obecního zastupitelstva, 1929 (30.12.) – 1932 (8.2.), 14.3.1930, s. 34-35.

²⁶⁰ „We in America today are nearer to the final triumph over poverty than ever before in the history of any land.”

Biography of Herbert Hoover. URL:

<<http://www.whitehouse.gov/about/presidents/HerbertHoover/>> [citováno 2. června 2009].

²⁶¹ V Lomnici se před Vánoci 1920 poprvé rozsvítilo veřejné osvětlení, do Březové byl v letech 1923-4 přiveden elektrický proud atd..

PROKOP, V., *I tudy kráčely dějiny... Z historie zaniklých a těžbou uhlí vážně poškozených míst Sokolovského revíru*, Sokolov, Sokolovská uhelná, a. s., 2001, s. 158 a 65.

²⁶² Např. v dubnu 1920 se falknovské zastupitelstvo rozhodlo realizovat novou úpravu povrchu řady ulic ve městě v celkové hodnotě přesahující 250000 Kč. Nejrozsáhlejší projekt do poloviny 20. let ve Falknově ovšem představovala stavba nové školy na Schönwerthu, město si na ni již v roce 1923 vzalo půjčku 2000000 Kč.

SOkA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Schůze obecního zastupitelstva, 1924 (7.11.) – 1927 (20.9.), 3.4.1925, s. 91.

četné obce další rozsáhlejší investičně náročné projekty – ať už se jednalo o výstavbu nové vodovodní sítě²⁶³, či její významné rozšíření. Klasická otázka, kdo má za veřejné prostředky realizovat ony všeobecně prospěšné stavby, samozřejmě nezřídka vedla k zásadním sporům – převážně mezi vládou většinou na radnicích a místní opozicí. V srpnu 1929 se falknovské městské zastupitelstvo věnovalo otázce rozšíření stávajícího vodovodu. Z předložených nabídek firem p. Kumpela (v ceně 129015,50 Kč) a Josefa Hlavsy (110000 Kč) rada doporučila uskutečnit návrh prvně jmenovaného argumentujíc chybami v konkurenční nabídce. Sociální demokraté (ústý svého zastupitele Bartla) se jednoznačně postavili za levnější nabídku. Jejich další argument – že se jedná o místní firmu - ovšem vládou většinou nepřesvědčil. DNP trvala na stanovisku rady a také freisocialové zdůrazňovali odbornost p. Kumpela, jemuž byla zakázka po formálním hlasování konečně přiřknuta.²⁶⁴

Významné pokroky lze sledovat i v oblasti rozvoje infrastruktury. Pomineme-li úpravy okresních silnic nákladem OSK či okresního zastupitelstva, měl na místní obyvatelstvo asi největší dopad překotný rozmach dopravní obslužnosti. Jen v letech 1928 a 1929 doporučilo falknovské zastupitelstvo udělení (přínejmenším) devíti licencí na pravidelnou autobusovou (automobilovou) dopravu konstituující v této době komunikační propojení velké části okresu. Pro srovnání – v roce 1927 fungovalo podle informací OSP pravidelné autobusové spojení jen na trase Falknov - Svatava - Littrbachy Ves – Habersbirk²⁶⁵.

K červnu 1931 již na Falknovsku působilo 18 pravidelných linek zajišťujících spojení téměř do všech částí okresu.²⁶⁶

2.4 Falknovské školství

Školství představovalo jedno z nejcitlivějších témat již za časů staré monarchie. Spojovaly se v něm potenciálně konfliktní linie politického i národnostního charakteru, jejichž význam podtrhoval zcela mimořádný zájem

SOkA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Schůze obecního výboru (zastupitelstva), 1920 (2.12.) – 1924 (29.8.), 23.8.1923, s. 278.

²⁶³ Např. v Lomnici.

PROKOP, V., *I tudy kráčely dějiny...*, c. d., s. 158-9.

²⁶⁴ SOkA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Schůze obecního zastupitelstva, 1927 (28.11.) – 1929 (26.11.), 2.8.1929, s. 331-333.

²⁶⁵ SOkA Sokolov, fond Okresní úřad Sokolov, Presidiální spis č. 415/1927, č. kar. 5.

²⁶⁶ Autobus-Fahrpläne Sommer 1931. Falkenauer Wochenblatt, r. 6, č. 24, 20.6.1931, s. 6-7.

nejrůznějších „obránných spolků“ i dobového tisku. Snahy o zřízení nové školy nebyly tehdy posuzovány jen v čistě praktickém ohledu na potřeby vzdělání obyvatelstva, ale v národnostně smíšeném území mohly relativně snadno vyvolat ostrý spor. Podobný konflikt se nevyhnul ani Falknovsku, na němž od sklonku 19. století sílila česká menšina. Rozvoj těžby uhlí totiž znamenal poptávku po pracovní síle, a tak svou obživu hledalo v regionu stále více rodin z nitra Čech. Když se v roce 1909 objevil pokus o zřízení české školy ve Svatavě, reagovalo negativně nejen vedení obce či místní tisk, ale i zaměstnavatelé, kteří desítkám rodin odebrali ubytování v továrních bytech²⁶⁷. České školy tak mohly na okrese zapustit kořeny až po roce 1918, ale ani za republiky neustala vzájemná ostražitost – zřízení či naopak zrušení každé třídy bylo pozorně sledováno a dokumentováno tiskem²⁶⁸.

Organizace školství po roce 1918 vycházela ze zkušeností sklonku monarchie. Jako školní úřady měly v obcích, kde byla škola, působit místní školní rady složené ze zástupců školy (volení konferencí učitelstva) a z reprezentantů školní obce (jmenování obecním zastupitelstvem), v národnostně smíšených oblastech mohlo existovat v jedné obci i více místních školních rad. Obdobná struktura fungovala samozřejmě též na okresní úrovni – v podobě okresního školního výboru, v jehož čele stál přednosta okresního úřadu (okresní hejtman). Členy tvořili vedle okresních školních inspektorů také zástupci učitelů a občanů jmenovaní předsedou zemské školní rady na návrh příslušného přednosty okresního úřadu (vycházet se mělo z návrhů okresních učitelských organizací, respektive z výsledků voleb do poslanecké sněmovny).²⁶⁹ Nově převzal stát financování menšinového školství (1921)²⁷⁰.

Na základě zákona o školách národních a soukromých ústavech vyučovacích č. 189/1919 Sb. ze dne 3. března 1919 měly národní školy vzniknout v obcích s alespoň 40 dětmi, nebyla-li tam využívána škola s jejich jazykem. U občanské (či měšťanské) školy činil předpokládaný počet 400 dětí, v obou případech však existovala možnost výjimek.

²⁶⁷ PROKOP, V., *Sokolov – z dějin města a jeho škol*, c. d., s. 41.

²⁶⁸ Např. Deutsche Schüler gehören in die deutsche Schule. Bote aus dem Egertal, r. 26, č. 94, 23.8.1929, s. 2.

²⁶⁹ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan – DOBEŠ, Jan, *Dějiny správy v českých zemích : Od počátku státu po současnost*, 2. vyd. Praha, Lidové noviny, 2005, s. 357.

²⁷⁰ Spurný, Matěj, V zájmu národa a jeho dětí : z bojů o české menšinové školství mezi dvěma světovými válkami, *Časopis Národního muzea*, 2004, r. 173, č. 3-4, s. 196.

Na Falknovsku se první třídy českých škol otevřely ve školním roce 1919/1920 ve Svatavě, Citicích, Haselbachu, Bukovanech, Habersbirku a Hornu u Oloví, kam dokonce ke zděšení nacionálního tisku docházely děti hned z šesti „německých“ rodin²⁷¹. Ve školním roce 1922/1923 již na okrese působilo vedle 57 (německých) obecných (8235 žáků) škol i 8 českých menšinových (380 žáků, z toho 8 národnosti německé)²⁷². Ještě před koncem 20. let zahájila činnost také česká měšťanská škola (od 1. února 1924) a počet menšinových obecných škol se zvýšil na 9, další měšťanskou školu získali i žáci německého jazyka. Možnost přechodu dětí z českých rodin do německé školy teoreticky existovala, někteří rodičové dokonce vyhrožovali, že přesunou své děti do německé školy - např. kvůli horší známce z mravů²⁷³... Přesto se v národnostním složení škol vyučujících v německém jazyce jen zřídka objevil žák jiné než německé národnosti. V případě českých (menšinových) škol však situace vypadala podstatně jinak: z 441 žáků těchto obecných škol připadalo plných 97 na děti německé národnosti, u měšťanské školy bylo toto číslo ještě vyšší (47 dětí ze 120).²⁷⁴ Silný podíl dětí ze smíšených i německých rodin zůstal zachován i ve 30. letech, kdy rodičové často zohledňovali rovněž politické ohledy. Zlom v této oblasti nastal až v roce 1938.

Při podobném složení žáků se ovšem nelze divit steskům některých učitelů nad zcela nedostatečnými znalostmi českého jazyka u mnohých svěřenců. „Většina zdejších dětí velice špatně se česky vyjadřuje; nedovedou si ani představit, že by kol nich mohlo se mluvit jinak než německy,“²⁷⁵ zapsal si kronikář obecné školy ve Svatavě v roce 1923, avšak situace se nezlepšila ani o rok později: „...některé děti neovládají náležitě jazyka českého, ač jsou z ryze českých rodin.“²⁷⁶ Obdobná situace přirozeně panovala i v dalších obcích – např. v

²⁷¹ Ve Svatavě se jednalo o 2 třídy pro 120 žáků, v Citicích 2 třídy (80 žáků) shromážděných v jedné místnosti, v Haselbachu o 1 třídu (26 dětí), Bukovanech 1 třídu (59 dětí), Hornu 1 třídu pro 43 dětí.

Tschechische Schulen in unserem bezirke. Bote aus dem Egertal, r. 17, č. 169, 1.8.1920, s. 2.

Nochmals die tschechischen Schulen. Bote aus dem Egertal, r. 17, č. 199, 5.9.1920, s. 1.

²⁷² Československá statistika – svazek 14, Řada II. (Školství, sešit 6), Školy v Republice Československé ve školním roce 1922/23, Díl II., Národní školy v Republice Československé podle stavu 31. prosince 1922, Praha, Státní úřad statistický, 1925, s. 70-71 a 114-115.

²⁷³ SOkA Sokolov, fond OMŠČ Sokolov, č. kn. 4, s. 63.

²⁷⁴ Československá statistika – svazek 57, Řada II. (Školství, sešit 11), Školy v Republice Československé ve školním roce 1927/28, Praha, Státní úřad statistický, 1929, s. 177.

²⁷⁵ SOkA Sokolov, fond obecná škola (česká), Svatava 1918-1938, Pamětní kniha, školní rok 1922/1923.

²⁷⁶ Tamtéž, školní rok 1923/1924.

Kynšperku²⁷⁷ atd.. Určitou možnost řešení tohoto (z nacionálního hlediska vskutku nepříjemného...) problému viděli učitelé v dlouhodobějším pobytu dětí ve vnitrozemí během léta, neboť „*společnost německých dětí v prostředí zněmčelého území po celé prázdniny paralyzovaly školskou práci a snahu po celý školní rok učitel. sborem dětem našim věnovanou.*“²⁷⁸ S novou intenzitou vyvstala otázka jazykových schopností místních žáků v průběhu 30. let, kdy – vzhledem k stále ostřejší politické diferenciaci uvnitř německého obyvatelstva – do českých škol začalo docházet podstatně více dětí z německých rodin. Na české obecné škole ve Falknově tak nemohlo být na podzim 1934 pro neznalost jazyka klasifikováno šest žáků a na škole měšťanské dvacet sedm²⁷⁹.

Nově otevřené české menšinové školy stály v prvních letech své existence v nezáviděníhodné pozici, nejen s ohledem na často nepřátelsky naladěné prostředí (viz citované články v Bote aus dem Egertal), ale především po materiální stránce. Vzhledem k nedostatku vhodných prostor musely dočasně - do vybudování vlastní školní budovy – působit mnohdy ve zcela nevyhovujících prostorách. Za typický lze v tomto ohledu označit osud falknovské obecné (a později i měšťanské) školy, jež zahájila výuku ve školním roce 1922/1923 v kapucínském kláštře. Pro dokreslení je nutno dodat, že sociální zařízení (dřevěné záchodky) i kolna na dřevo stály na dvoře.²⁸⁰ Výnosem ministerstva školství a národní osvěty (17. prosince 1923), přibyla od 1. února 1924 do Falknova i česká občanská (respektive měšťanská) škola. Také ona se přirozeně potýkala s již známým problémem – nedostatkem vhodných prostor: nejprve její třídy působily v českých obecných školách v sousedních obcích (první ročník ve Svatavě, druhý v Citicích), posléze se od 28. února přesunuly do falknovského zámku. Když se v září 1925 část žáků přesunula z (německé) centrální školy (dnes základní škola v Rokycanově ulici) do nově postavené budovy obecné a měšťanské školy v ulici Na vyhlídce (Šenvertu, dnes Střední škola živnostenská Sokolov – maturitní obory), stěhovali se žáci české školy potřetí: třídy měšťanské školy do centrální školy, první třída

²⁷⁷ SOkA Sokolov, fond Obecná škola (česká), Kynšperk n. O., Kronika české obecné školy 1922-1938, s. 4.

²⁷⁸ Gramatická podoba textu (především slova „paralyzovaly“) je převzata z citovaného dokumentu.

SOkA Sokolov, fond obecná škola (česká), Svatava 1918-1938, Pamětní kniha, školní rok 1921/1922.

²⁷⁹ SOkA Sokolov, fond OMŠČ Sokolov, č. kn. 5, 13.11.1934.

²⁸⁰ PROKOP, Vladimír, *Sokolov – z dějin města a jeho škol*, c. d., s. 97-98.

obecné školy převzala prostory v zámku a místnost v klášteře získala mateřská škola. Vlastní školní budovu (dnes Střední škola živnostenská Sokolov – učební obory – v Komenského ulici) získala česká obecná a měšťanská škola až o rok později. Slavnostního otevření se za značného zájmu veřejnosti – české i německé – dočkala 19. září 1926.²⁸¹

Za neméně dramatických okolností začínaly svou službu i další (české) školy. V Kynšperku nad Ohří sice místní farář přislíbil poskytnout odpovídající prostory, ale posléze svůj závazek zrušil – podlehl tlaku místního obyvatelstva, jež se neváhalo demonstrativně shromáždit před farou²⁸².

Nepřátelské projevy neustaly ani v dalších letech. Ředitele falknovské školy už ani neudivovaly pravidelně strhávané vyhlášky k zápisu (např. před školním rokem 1928/1929).²⁸³ Co jej však skutečně překvapilo, byla uctivá omluva jak od místní školní rady (německé), tak členů vedení města. V německé škole totiž probíhala rekonstrukce, a proto naléhavě potřebovala dočasně využít prostor své české sousedky... Ředitel české školy samozřejmě vyhověl, ovšem v kronice svého ústavu neopomněl zdůraznit snahu zcela minimalizovat kontakt žáků s hosty.²⁸⁴

Krátce je nutné přehlédnout také oblast odborného školství disponujícího na Falknovsku řadou ústavů rozdílné velikosti. Ve Falknově působila kupecká pokračovací škola (49 řáků v roce 1928)²⁸⁵ a regionálně významnými mohou být nazvány odborné školy v Kynšperku nad Ohří (Státní odborná škola pro zpracování dřeva, převážně obory zaměřené na zpracování dřeva, 241 žáků), Oloví a Gossengrünü (krajkářské kurzy, dohromady 149 žáků)²⁸⁶.

2.5 Česká menšina pod drobnohledem

Ještě než tato práce překročí další významný předěl, blížící se velkou hospodářskou krizí, zbývá jí malý prostor i pro určitý detailnější pohled do života české menšiny na okrese. V centru zájmu zde stojí především vnitřní

²⁸¹ Tamtéž, s. 98-99.

²⁸² SOkA Sokolov, fond Obecná škola (česká), Kynšperk n. O., Kronika české obecné školy 1922-1938, s. 2.

²⁸³ SOkA Sokolov, fond OMŠČ Sokolov, č. kn. 4, s. 62 a 83.

²⁸⁴ Tamtéž, s. 83.

²⁸⁵ *Československá statistika – svazek 57, Řada II. (Školství, sešit 11), Školy v Republice Československé ve školním roce 1927/28*, c. d., s. 103.

²⁸⁶ Tamtéž, s. 124, 126 a 130.

Podrobněji ke školství viz příloha č. 4.

mnohotvárnost uvnitř jednotné fasády spolkové organizovanosti české komunity spojená beze sporu s více či méně častými vzájemnými konflikty jednotlivých aktérů. Popisovány jsou spory obyčejných lidí, proto by negativní vyznění následujících odstavců nemělo být hodnoceno s nadměrnou přísností – vytváří totiž také určitý podklad pro komparaci s vývojem ve druhé polovině 30. let.

Již při zmíněných volbách do okresních a zemských zastupitelstev sklidili čeští sociální demokraté od svých kolegů tvrdou kritiku, jelikož se nepřipojili k jednotné kandidátce národních socialistů, národních demokratů a ČSL a místo toho volili spolupráci s německými kolegy (DSAP)²⁸⁷. Ani českou menšinu proto nelze chápat jako jednolité, nijak nediferenciováný, útvar. Jednotlivé její reprezentanty rozdělovaly často nejen odlišné názory na politické otázky, ale také následky jisté typicky lidské vlastnosti – prosté osobní animozity. Pokud se tyto linky spojily dohromady, vytvářely dosti nelichotivý obraz ve veřejném prostoru. Vzájemné prestižní spory zasáhly i do organizace českých oslav 28. října ve Falknově - místní odbory Národní jednoty severočeské²⁸⁸ (NJSC) a Tělocvičné jednoty Sokol tak ve sporu o vedení menšiny realizovaly paralelní akce. K dohodě na pořádání společných říjnových oslav roku 1928 sice nakonec došlo, ale vzájemné napětí nepolevilo²⁸⁹.

Obdobný nelichotivý pohled nabízejí vzácně zachované materiály místního odboru Národní jednoty severočeské v Dasnicích²⁹⁰. Na přelomu let 1929 a 1930 se proti dosavadnímu předsedovi Josefu Motlovi (přednosta železniční stanice) vytvořila opoziční skupina v čele s Víškem a Provazníkem, kteří odboru vyčítali „*liknavost ... po stránce národnostní*“²⁹¹. Vzájemné spory vyvrcholily 1. dubna 1930 při jednání o obtížné situaci české školy (měla se stěhovat z budovy německé školy. Víšek tehdy navrhl, aby předseda odjel do Prahy intervenovat, načež Motl podle zápisu odvětil: „*ať se starají ti, již mají školou povinné děti.*“ Na Víškův

²⁸⁷ SOKA Sokolov, Národní jednota severočeská - místní odbor Dasnice, Kronika 1926-1938, s. 16.

²⁸⁸ K obecnému vývoji tohoto spolku např.

HOŘEJŠ, Miloš, Národní jednota severočeská, Ústav hospodářských a sociálních dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, diplomová práce, 2001.

²⁸⁹ SOKA Sokolov, fond OMŠČ Sokolov, č. knihy 4, 20.5.1928, s.76 a 77.

²⁹⁰ V roce 1938 došlo ke spálení řady materiálů v obavě, že by v rukou Němců mohly někoho ohrozit.

NĚMEC, V., *Čas jeřabin*, c. d..

²⁹¹ Předseda Motl tehdy argumentoval svízelnou situací, jež nastala vstupem Němců do vlády... SOKA Sokolov, Národní jednota severočeská - místní odbor Dasnice, Kniha zápisů 1926-1930, 17.2.1929.

argument, že se jedná o povinnost předsedy, tento rezignoval na svůj úřad.²⁹² Vedení odboru se na krátký čas ujali Víšek s Provazníkem²⁹³, ale atmosféra již byla natolik otrávena, že členové jednoty věnovali schůze převážně vzájemnému obviňování - bouřlivá debata se rozvinula o údajném výroku bývalého předsedy Motla „že se svým vlivem přičiní, aby odbor rozbil“²⁹⁴. Na podzim začalo nové kolo střetu. Motl zpochybnil průběh minulých schůzí a zejména volbu funkcionářů, načež členové odsouhlasili svolání mimořádné valné hromady²⁹⁵. Po té, co proběhla nová volba předsedy a místopředsedy (jimiž se stali Josef Prokop, respektive Půlpán), šokoval Motl přítomné oznámením, že z dasnického odboru vystupuje... svůj krok odůvodnil nedůvěrou k novému předsedovi, který prý prohlásil něco nelichotivého o paní Martínkové (jež také vystoupila). Předseda se následně vzdal funkce, aby Motl zůstal, a post přijal Bárta (požadoval však návrat Martínkové).²⁹⁶ Jakým vyústěním celá krize vyvrcholila zápisy neuvádějí - mezi roky 1930-1932 zeje mezera, již si autor této práce vysvětluje primitivní formou klasické obavy z hodnocení potomků - stránky byly jednoduše vytrhány...

V první polovině 30. let již odbor opět vedl pevnou rukou Motl a tentokrát nepřipustil zpochybňování své autority. Když na schůzi 24. ledna 1934 proběhla mezi předsedou a jednatelem bouřlivá výměna názorů, vyzval Motl jednatele k rezignaci. Jakmile ten odmítl, měl předseda údajně vyzvat přítomné, aby někdo z nich navrhl jeho zproštění funkce, což se nakonec také stalo.²⁹⁷ Funkci jednatele získal Kozelka, jenž sám inicioval odvolání svého předchůdce...²⁹⁸

Pro potřeby této práce je samozřejmě užitečnější – podstatně více než popis konfliktů na stránkách starých knih – věnovat se podrobněji vývoji samotného dasnického odboru Národní jednoty severočeské po stránce personální i organizační. Místní odbočku založili 9. Května 1926 úředníci z nádraží spolu s českým služebnictvem z blízkého velkostatku Perglas. Vzhledem k tomu, že v Dasnicích byli ubytováni četní železniční zaměstnanci, nepřekvapí jejich podstatný podíl na členstvu i ve vedení odboru, předsedou se stal pochopitelně

²⁹² Tamtéž, 1.4.1930.

²⁹³ Tamtéž, 10.5.1930.

²⁹⁴ Tamtéž, 14.6.1930.

²⁹⁵ Tamtéž, 25.9.1930.

²⁹⁶ Tamtéž, 9.10.1930.

²⁹⁷ SOKA Sokolov, Národní jednota severočeská - místní odbor Dasnice, Kniha zápisů 1932-1938, 27.1.1934.

²⁹⁸ Tamtéž, 17.2.1934.

přednosta stanice.²⁹⁹ Jestliže na první schůzi bylo za členy přijato 29 lidí, zvýšil se za jeden rok počet členstva na 51 (13. února 1927)³⁰⁰ a na této úrovni zůstal i po výše zmíněné krizi odboru na přelomu 20. a 30. let (47 členů 17. února 1934³⁰¹). Přítomnost na schůzích však zmíněným číslům rozhodně neodpovídala: valné hromady v únoru 1929 se zúčastnilo pouze 11 lidí³⁰². I přes své vnitřní problémy odbor vyvíjel značnou činnost ve prospěch místní české komunity. Vedle tradičních oslav svátků či významných dnů (28. října, 7. března, 6. července) a pořádání nejrůznějších společenských akcí (zahradní slavnosti, maskarní rej) věnovali členové mnoho úsilí především udržení české školy trvale postižené nedostatkem žáků. Někdy dokonce museli chodit dům od domu a přesvědčovat rodiče, aby své děti posílali do školy v Dasnicích³⁰³. Když v roce 1929 vznikla česká škola také v blízkém Chlumu Svaté Maří, spatřovali v ní členové dasnického odboru zbytečnou konkurenci, jež brala místní škole žáky, a ohrožovala tak její samotnou existenci³⁰⁴. Další významný úkol vyvstával odboru pravidelně v předvolebním čase, kdy se jeho představitelé snažili přimět zdejší Čechy ke koordinovanému postupu. Ne vždy však uspěli – jak ukázal i výše zmíněný příklad voleb do okresních a zemských zastupitelstev.

²⁹⁹ SOkA Sokolov, Národní jednota severočeská - místní odbor Dasnice, Kronika 1926-1938, s. 1-2.

³⁰⁰ Tamtéž, s. 5.

³⁰¹ Tamtéž, 17.2.1934.

³⁰² Tamtéž, s. 18.

³⁰³ Tamtéž, s. 19.

³⁰⁴ SOkA Sokolov, Národní jednota severočeská - místní odbor Dasnice, Kniha zápisů 1926-1930, 13.8.1929.

3. 30. léta – doba krize nejen hospodářské

3.1 Působení světové hospodářské krize v Československu

Československo (a vlastně také velká část světa) se na začátku 30. let setkal s hospodářskými těžkostmi přesahujícími značně i poválečnou hospodářskou depresi. K finanční a úvěrové krizi (1931) se v letech 1932-1934 přidalo zhroucení vývozu a ekonomika posléze dosáhla svého dna (1933). Následná stagnace hospodářství trvala až do roku 1936, kdy teprve nastalo oživení - trh práce reagoval ovšem ještě s určitým zpožděním (viz níže).

Na hluboký propad celé řady odvětví musela vláda reagovat. Jako nejjednodušší opatření se v počátcích hospodářské krize jevílo zvýšení cel (1930 a 1933), jež ovšem zvolila také většina vlád a významně tím přispěla k ochromení mezinárodního obchodu. K stabilizaci finančního trhu měly přispět další bankovní zákony (1932) a legalizace se dočkaly i kartely (červenec 1933). K nejsilnějšímu omezení volného trhu přikročila vláda v oblasti zemědělské výroby zřízením povinných syndikátů (1931 obilního, 1933 živočišného) a následně i ustavením obilního monopolu (1934). Pomoci postavit churavějící hospodářství na nohy měla také mohutná investiční činnost z veřejných prostředků, na jejíž pokrytí vypsal stát dvě vnitřní půjčky – Investiční půjčka (1931) získala 1,3 miliardy Kč a Půjčka práce (1933) více než 2 miliardy Kč. Podobná opatření musela mít samozřejmě negativní vliv na vývoj státního dluhu, jenž v roce 1938 dosáhl hodnoty 47 miliard Kč.³⁰⁵

3.2 Průmyslová a sociální struktura okresu ve spojitosti s krizovými projevy

Na sociální i politický vývoj v okrese měla nepochybně významný vliv struktura zaměstnanosti, jejíž negativní rysy zřetelně obnažovaly přechodné či dlouhodobější obtíže jednotlivých odvětví vrcholící ve 30. letech chronickou hospodářskou krizí. Nezaměstnanost, jejíž následky tehdejší sociální systém nemohl dlouhodobě vyvažovat, představovala jeden z nejviditelnějších a nejpalčivějších krizových projevů. Člověk, jenž prožil větší část svého života na

³⁰⁵ Podle LACINA, Vlastislav – PÁTEK, Jaroslav, *Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do současnosti, sv. 3., Období první Československé republiky a německé okupace 1918-1945*, Praha, Karolinum, 1995, s. 27-33.

sklonku 20. století, si může jen těžko představit, jaké následky podobný prožitek zanechal v myslích lidí přímo postižených krizí či cítících obavu z jejích následků. Fakt, že se ve 30. letech situace v nejdůležitějších hospodářských odvětvích na Falknovsku zlepšovala jen nepatrně (jak také ukáží následující řádky), jistě nepřispěl k prohloubení důvěry v tradiční síly, ať už se jednalo o politické strany, či státní orgány. Je proto samozřejmě na místě věnovat se v krátkém exkurzu podrobněji některým otázkám hospodářského profilu falknovského okresu.

Jednoduchý přehled o zaměstnanosti obyvatelstva na počátku 20. let nabízí výsledky sčítání lidu ze dne 15. února 1921³⁰⁶. Zemědělství, lesnictví a rybářství se věnovalo 3165 osob (s rodinnými příslušníky bez vlastního povolání 6724)³⁰⁷, obchodu a peněžnictví 1245 (2736)³⁰⁸ a dopravě 1276 (3596) osob³⁰⁹. Kategorie „státní a jiná veřejná služba, volná povolání“ zahrnovala 670 (1461) lidí³¹⁰. Do žádné kategorie se nevešlo zaměstnání 2690 (4815) obyvatel³¹¹. V okrese Falknov nad Ohří jednoznačně dominoval sektor průmyslu a živností zaměstnávající 16612 osob, na nichž bylo ovšem existenčně závislých dalších 19619 lidí³¹², proto je třeba tuto širokou kategorii poněkud rozvést:

³⁰⁶ *Československá statistika – svazek 20, Řada VI. (Sčítání lidu, sešit 2.), Sčítání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921 (II. Díl, 1. část Čechy)*, Státní úřad statistický, Praha 1925.

³⁰⁷ Tamtéž, s. 10.

³⁰⁸ Tamtéž, s. 30.

³⁰⁹ Tamtéž, s. 40.

³¹⁰ Tamtéž, s. 50.

³¹¹ Tamtéž, s. 80.

³¹² Tamtéž, s. 20.

Tabulka č. 2 Povolání obyvatelstva

hornictví a hutnictví	6448 (16841) osob ³¹³
průmysl textilní	2384 (3482) ³¹⁴
živnosti stavební	1597 (3668) ³¹⁵
průmysl sklářský	1410 (2831) ³¹⁶
průmysl oděvnický	974 (1570) ³¹⁷
zpracování kovů	895 (1795) ³¹⁸
průmysl chemický	714 (1237) ³¹⁹
průmysl strojů nástrojů a přístrojů	646 (1527) ³²⁰
průmysl potravin a poživatin	622 (1418) ³²¹
průmysl dřevařský	587 (1363) ³²²
průmysl kamene a zemin	112 (278) ³²³
živnosti úpravnické	97 (184) ³²⁴
průmysl kožní	47 (93) ³²⁵
plynárny, vodárny, elektrárny	15 (41) ³²⁶
průmysl polygrafický a umělecký	36 (55) ³²⁷
průmysl papírnický	16 (31) ³²⁸
průmysl bez bližšího označení	12 (17) ³²⁹

Jistě není třeba zdůrazňovat, jaký význam pro region hrálo hornictví (ostatně čísla hovoří jasně), podceňovat nelze ani zastoupení textilního a sklářského průmyslu, jehož konkurenceschopnost těžce prověřila právě léta krize. Pokud bychom sledovali vývoj falknovsko-loketského revíru jen na základě souhrnných výsledků těžby uhlí všech dolů (denních i hlubiny, jak se tehdy říkalo), došli

³¹³ Tamtéž, s. 189.

³¹⁴ Tamtéž, s. 194.

³¹⁵ Tamtéž, s. 196-197.

³¹⁶ Tamtéž, s. 191.

³¹⁷ Tamtéž, s. 195.

³¹⁸ Tamtéž.

³¹⁹ Tamtéž, s. 191.

³²⁰ Tamtéž, s. 190.

³²¹ Tamtéž, s. 196.

³²² Tamtéž, s. 192-193.

³²³ Tamtéž, s. 190-191.

³²⁴ Tamtéž, s. 195.

³²⁵ Tamtéž, s. 194-195.

³²⁶ Tamtéž, s. 192.

³²⁷ Tamtéž, s. 193.

³²⁸ Tamtéž, s. 193.

³²⁹ Tamtéž, s. 197.

bychom k poměrně zajímavým výsledkům. Až do roku 1921 působil poválečný „hlad po uhlí“ následovaný krizovými léty, kdy těžba oproti maximu z roku 1921 poklesla více než o třetinu. K oživení došlo teprve v závěru 20. let – v roce 1929 se dokonce těžba přiblížila výsledku z roku 1921. Hospodářská krize zasáhla obor rychle a bezprostředně, mezi léty 1931 a 1938 setrval roční výtěžek dolů kolem 3000000 t uhlí (tedy na úrovni srovnatelné s nejhlubším propadem ve 20. letech).

Tabulka č. 3 Těžba uhlí (v tunách) v letech 1918-1938³³⁰

rok	Doly celkem
1918	3583558
1919	3770576
1920	4405840
1921	4528137
1922	3610327
1923	2876306
1924	3399744
1925	3502750
1926	3424400
1927	3716156
1928	4079676
1929	4262537
1930	3528562
1931	3173577
1932	2981371
1933	2794620
1934	2919071
1935	2787360
1936	2892544
1937	3351268
1938	2990869

Takový pohled je samozřejmě nesmírně zkreslující, prakticky vůbec nevypovídá o sociálních dopadech krize. Teprve detailnější přehlednutí situace jednotlivých podniků ukáže, že zdánlivá stabilita těžby rozhodně neznamenal stabilitu zaměstnanosti. Jako příklad může sloužit středně velký důl (a lom) Marie Pomocná a Matyáš (Mariahilf und Mathias) ve Svatavě. V roce 1921 vytěžilo 505 horníků 208086 t uhlí (výkon na hlavu a směnu odpovídal 1,39 t), avšak po celá 20. léta se zvyšovala produktivita práce, takže v roce 1929 již pro těžbu stejného množství uhlí stačilo jen 405 horníků (výkon na hlavu a směnu se zvýšil na 2,20

³³⁰ Sokolovský revír v číslech, Hnědouhelné doly a briketárny, koncern, Sokolov, Sokolov, 1986, tabulka č. 1.

t). Zatímco těžba stagnovala, zefektivňování produktivity práce se nezastavilo – práci, na niž bylo ještě v roce 1930 třeba 339 horníků, zastalo o 6 let později pouhých 201 (1930: 158774 t, 1936: 145816 t).³³¹

Zavádění technických inovací probíhalo sice relativně pomalu, ale jejich úspěšné uplatnění zvyšovalo produktivitu práce řádově. Na povrchovém dolu Medard ve Svatavě se ještě v roce 1920 těžilo jednoduchým způsobem přímo ze stěny do vozíků (2 horníci za směnu vytěžili 40 vozíků po cca 10 q). Na konci 20. let se již prosadila technika tzv. mlýnkování, kdy se ve stěně vytvořila nálevka (mlýnek), v níž se rubalo, nalámané kusy následně padaly po příkré stěně nálevky přes plechový trychtýř do připraveného vozíku, a vozíková lanovka pak uhlí dopravila na dřevěnou třídiřnu³³². Tento stále ještě relativně jednoduchý postup zvýšil výtěžnost za směnu na 100 vozíků (1928) a po zavedení jednoduché mechanizace rýpadel dosáhlo toto číslo dokonce 200 vozíků.³³³ Výkon na hlavu a směnu se tak na celém dole zvýšil z 3,39 t v roce 1922 na 4,19 t (1928) a konečně 6,35 t v roce 1934, přičemž výtěžnost uhlí se v těchto letech pohybovala shodně kolem 70000 t³³⁴.

Nejvýznamnější společnost věnující se na Falknovsku těžbě uhlí představovaly Dolové a průmyslové závody dříve J. D. Starck se sídlem v Dolním Rychnově s tradicí sahající hluboko do 19. století, ale na okrese působila i řada dalších podnikatelů – od vlastníků malého dolu s několika zaměstnanci³³⁵ až po velké akciové společnosti. Mezi nejvýznamnější uhelné závody patřily na sklonku 20. let³³⁶:

³³¹ JISKRA, Jaroslav, *Z historie uhelného hornictví na Sokolovsku, Chebsku a Karlovarsku*, 1993, s. 167.

K vývoji uhelného hornictví např. též

Tentýž, *Z historie hornictví v obci Dolní a Horní Rychnov*, Dolní Rychnov, 2000.

³³² STOČES, Bohuslav, *Základy hornictví*, Praha, Nakladatelství Československé akademie věd, 1954, s. 649, obr. č. 792, 793 a 794.

³³³ Různé způsoby těžby existovaly na jednom dole i paralelně vedle sebe – na Medardu na „severním lomu“ směrem na lískovský kopec se mlýnkovalo až do r 1948.

ŠTĚPÁNEK, Ladislav, Horníci a dělníci ve Svatavě na Sokolovsku, *Český lid*, 1971, r. 58, č. 2, s. 84-85.

³³⁴ JISKRA, J., *Z historie uhelného hornictví na Sokolovsku, Chebsku a Karlovarsku*, 1993, s. 291.

³³⁵ Např. Mořic Spiegler (majitel hlinných závodů) a Alfred Wurmfeld (bankovní ředitel z Teplic – Šanova) spolu založili v roce 1920 důl Josefí v Týně, podnik ale skončil ekonomickým neúspěchem v roce 1924 (z 8462,5 t v roce 1921 těžba poklesla na 4086,5 t o rok později a konečně na 1130,0 t v roce 1923).

Tamtéž, s. 144-145.

³³⁶ SOKA Sokolov, fond Okresní úřad Sokolov, Presidiální spis č. 104/1929, č. kar. 6.

- a) Königsberger Kohlenbrikettwerke v Pochlovicích
Segengotteszeche - denní i hlubinný důl s briketárnou objekt I. a II.
- b) Noe Stross, textilní továrna v Libavském údolí a Bělé
Arnošt a Ludmila důl v Kynšperku nad Ohří
- c) Montáni a průmyslové závody dříve J. D. Starck v Dolním rychnově s doly:
Antonizeche v Dolním Rychnově
Agneszeche - hlubinný důl v Dolním Rychnově
Luitpold - denní důl v Dolním Rychnově
Josefizeche (I. a II.) s rampou
Agneszeche Haselbachu
Antonizeche v Haselbachu
Medard (denní) ve Svatavě
- d) Britannia Kohlenwerke v Königswerthu
Bernardzeche v Königswerthu
Mariezeche (I. a II.) v Königswerthu
Vilhelmzeche?? v Königswerthu
Bohemia ve Falnově nad Ohří
- e) Falkenau Grassetter Braun - Kohlewerkschaft v Grassetu
Friedrich - Annazeche (Grafenschacht) v Grassetu
- f) Mariahilf a Mathias Kohlenwerke ve Svatavě tzv. Peterwerk
Mathiaszeche ve Svatavě
Mariahilfzeche (denní i hlubinný důl) ve Svatavě
- g) Fischers Glanz-Kohlenzeche (Fischerzeche)
Agnesstollen v Citicích
Josefistollen v Citicích
- h) Zieditz Habersbirger Braun u. Kohlengewerbschaft in Zieditz
Felicianzeche-Hanemann (Meierwerk) v Citicích
Neuzeche mit Brikettfabrik (Katzengiebel) v Habersbirku
- ch) Bodener Kohlenwerke v Bodenu
Rudolfszeche v Bodenu
Liebigův důl v Bodenu
- i) Dux Bodenbacher Eisenbahn in Teplitz
Adolf a Sofiezeche v Bukovanech

3.3 Sociální dopady krize a snahy o jejich zmírnění na lokální úrovni

Krize se v Československu projevila sice s určitým zpožděním proti zbytku světa, ale, sledujeme-li základní statistické údaje, zahájila nezaměstnanost prudký růst již v roce 1930 a o dvě léta později přesáhla číslo 500000 osob. Po maximu v roce 1933 (roční průměr počtu nezaměstnaných 738000 osob) úroveň nezaměstnanosti další tři roky stagnovala, než v roce 1937 došlo k výraznějšímu oživení trhu práce - názorněji nastíněný vývoj ukazuje tabulka:

Tabulka č. 4 Registrované počty nezaměstnaných v letech 1928-1937

Rok	Počet nezaměstnaných v tisících	Údaje za leden v tisících	Údaje za červen v tisících	Údaje za říjen v tisících
1928	38			
1929	41			
1930	105			
1931	291			
1932	554 ³³⁷			
1933	738 ³³⁸	873	676	
1934	677 ³³⁹	839	583	
1935	686 ³⁴⁰	818	606	
1936	622 ³⁴¹	850	656	
1937		667	303	237 ³⁴²

Na základě zákona č. 267/1921³⁴³ s platností ode dne 1. dubna 1925 byl zaveden tzv. gentský systém, v němž podporu v nezaměstnanosti mezi své členy

³³⁷ *Statistisches Jahrbuch der Czechoslowakischen Republik*, Prag, Statistischer Staatsamt, 1934, XIII 1., s. 208.

³³⁸ *Statistická ročenka Republiky Československé*, Praha, Státní úřad statistický, 1935, XIII 1., s. 199.

³³⁹ *Statistická ročenka Republiky Československé*, Praha, Státní úřad statistický, 1936, XII 1., s. 199.

³⁴⁰ *Statistická ročenka Republiky Československé*, Praha, Státní úřad statistický, 1937, XII 1., s. 207.

³⁴¹ *Statistisches Jahrbuch der Czechoslowakischen Republik*, Prag, Statistischer Staatsamt, 1938, XII 1., s. 216.

³⁴² Tamtéž.

³⁴³ Zákon č. 63/1918 z prosince 1918 přiznával podporu v nezaměstnanosti. Podle něho byli podporováni ze státních peněz příslušníci československého státu, odkázání výživou na mzdu nebo služební požitky podléhající zákonu o pojištění dělníků v nemoci nebo zákonu o bratrských pokladnách.

DOBIÁŠ, Kazimír, Sociální politika československé republiky v prvním desetiletí jejího trvání, In: *Slovník národohospodářského, sociálního a politický*, I., Praha, Otakar Janáček, 1929, s. 518-540. Zavedení gentského systému inicioval zákon z 19. července 1921 č. 267/1921 Sb. o státním příspěvku k podpoře nezaměstnaných, jenž měl nabýt platnosti v den, jenž určí vyhláškou

rozdělovaly (se státním příspěvkem) odborové organizace³⁴⁴. Podpora mohla být pobírána maximálně čtyři měsíce v roce (tři měsíce nepřetržitě) a její výše se rovnala státnímu příspěvku. Vládní nařízení č. 3/1925 Sb. ze dne 23. prosince 1924 stanovilo výměru státního příspěvku a také skupiny nezaměstnaných³⁴⁵, jež měly obdržet státní příspěvek o polovinu vyšší než příslušná podpora od odborové organizace. Zmíněné nařízení mělo pozbyt platnosti 31. prosince 1926, ale bylo pravidelně prodlužováno až do 30. let.

Nový systém podpor v nezaměstnanosti mohl poměrně úspěšně fungovat v čase hospodářské konjunktury, v konfrontaci s krizí ale zcela selhal. Stát přenesl podstatné finanční břemeno na odborové organizace, které – jak se velmi rychle ukázalo počátkem 30. let - ovšem nebyly schopny dlouhodobě takovou zátěž snášet. Už v roce 1930 proto vláda přistoupila k podstatnému zmírnění podmínek zákona č. 267/1921 Sb.. Podporu v nezaměstnanosti sice nadále vyplácely odborové organizace, ale státní příspěvek nyní tvořil její trojnásobek (u vybraných skupin dokonce čtyřnásobek). Maximální doba čerpání podpory se dále zdvojnásobila na plných dvacet šest týdnů (půl roku).

Přes tyto změny dosahovala v polovině 30. let na podporu v nezaměstnanosti v celostátním měřítku stále asi jen jedna třetina registrovaných lidí bez práce – ostatní zůstali z větší části odkázáni na výpomoc, charitu a zejména pomoc svých obcí.

ministerstvo sociální péče v dohodě s ministerstvem financí – stalo se tak však až 1. dubna 1925 vyhláškou zmíněných ministerstev ze dne 23. prosince 1924 č. 4/1925 Sb.. V přechodném období – několikrát prodlouženém – nahradil úpravu z roku 1918 zákon č. 322/1921 Sb. o podpoře nezaměstnaných stanovící maximální výše podpor i dobu jejich čerpání (6 měsíců, ve výjimečných případech až 1 rok).

³⁴⁴ V roce 1933 měly všechny odborové organizace v Československu 1,9 milionu členů.

Statistická ročenka Republiky Československé, Praha, Státní úřad statistický, 1935, XIII 14., s. 209.

³⁴⁵ Ženatí/vdaní členové/členky, kteří byli alespoň jeden rok v odborové organizaci, v případě svobodných osob alespoň pět let v odborové organizaci.

Tabulka č. 5 Nezaměstnaní podporovaní odborovými organizacemi

1928	16348
1929	23763
1930	51372
1931	102179
1932	184555 ³⁴⁶
1933	247613 ³⁴⁷
1934	245953 ³⁴⁸
1935	235623 ³⁴⁹
1936	208539 ³⁵⁰
1937	210894 (leden), 113838 (červen), 106496 (říjen) ³⁵¹

Zvyšující se nezaměstnanost představovala proto rovněž další zatížení obecních financí - např. výdaje na podporu nezaměstnaných z rozpočtu Falknova nad Ohří činily jen v období prosinec 1931 až duben 1932 plných 168389 Kč³⁵².

Tabulka č. 6 Vývoj nezaměstnanosti v Kynšperku nad Ohří (1930: 5517 obyvatel)

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
1931	392	380	502	426	402	361	320	323	280	248	310	339 ³⁵³
1932	426	454	620	583	525	477	526	550	550	553	536	560 ³⁵⁴

Nejenže si obce nesly z minulosti značnou dluhovou zátěž³⁵⁵, již navíc prohlubovaly (nevýhodné...) investice do válečných půjček³⁵⁶, nyní musely také přijmout dodatečné náklady spojené s projevy krize. Prohlubující se schodky

³⁴⁶ *Statistisches Jahrbuch der Čechoslowakischen Republik*, Prag, Statistischer Staatsamt, 1934, XIII 2., s. 208.

³⁴⁷ *Statistická ročenka Republiky Československé*, Praha, Státní úřad statistický, 1935, XIII 3., s. 201.

³⁴⁸ *Statistická ročenka Republiky Československé*, Praha, Státní úřad statistický, 1936, XII 3., s. 202.

³⁴⁹ *Statistická ročenka Republiky Československé*, Praha, Státní úřad statistický, 1937, XII 3., s. 210.

³⁵⁰ *Statistisches Jahrbuch der Čechoslowakischen Republik*, Prag, Statistischer Staatsamt, 1938, XII 3., s. 219.

³⁵¹ *Statistisches Jahrbuch der Čechoslowakischen Republik*, Prag, Statistischer Staatsamt, 1938, XII 3., s. 219.

³⁵² SOkA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Schůze obecního zastupitelstva, 1932 (7.3.) – 1934 (30.1.), II., 13.5.1932, s. 3.

³⁵³ SOkA Sokolov, fond AM Kynšperk nad Ohří, Kronika, s. 98.

³⁵⁴ Tamtéž, s. 114.

³⁵⁵ Tíživou se ukazovala už sama dluhová služba - město Falknov proto uvažovalo o konverzi půjčky kvůli výši úroků.

SOkA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Schůze obecního zastupitelstva, 1927 (28.11.) – 1929 (26.11.), 15.7.1929, s. 322.

³⁵⁶ Jejich titulární hodnota v případě města Falknova činila 420300 Kč. Město ovšem dalo před konverzi do IV. státní půjčky přednost prodeji válečných dluhopisů Zentralbank der deutschen Sparkassen.

Tamtéž, 13.11.1928, s. 199.

obecních rozpočtů představovaly v dlouhodobém horizontu podstatnou překážku pro čerpání dalších státem organizovaných půjček na rozsáhlejší investiční projekty³⁵⁷. Obce proto hledaly podporu u státu, jemuž byly adresovány četné rezoluce – např. v červnu 1931 přijalo falknovské obecní zastupitelstvo seznam požadavků (původní návrh DNSAP), jež lze označit jako modelové: stát měl poskytnout dostatek prostředků na zvládnání nastalé situace a pomoci obcím subvencemi či nízkouročenými půjčkami (případně nalézt cestu k oddlužení obcí), boj s nezaměstnaností vyžadoval provedení veřejných prací³⁵⁸ v ohrožených regionech (myšleno na Falknovsku) financovaných státem či zemí českou a konečně by měl parlament zrušit gentský systém a převzít plně břemeno starostí o lidi bez práce zavedením podpor v nezaměstnanosti³⁵⁹.

S vlastními návrhy na řešení následků krize v místním měřítku přišly samozřejmě také jednotlivé politické strany. Freisociálové zdůraznili nutnost urychlení regulace Lobežského potoka za pomoci několikamilionové státní subvence³⁶⁰. Komunisté svůj návrh formulovali jako „požadavky nezaměstnaných“, jimž měla být vyplacena mimořádná dávka ve výši 150 Kč (u svobodných jen 100 Kč) a město by kromě zajištění veřejných prací rovněž platilo jejich výdaje za světlo, nájem atd.. DNSAP se kromě obecných frází o ochotě ke spolupráci vzmohla jen na kritiku KSČ (nebyla přece výhradním zástupcem nezaměstnaných...).³⁶¹ Jediný realistický návrh tedy předložili sociální demokraté, kteří navrhli vyplácet nezaměstnaným týdně 20 Kč (respektive 10 u svobodných), přičemž by se tato dávka od 1. ledna 1932 snížila na 10 (5) Kč³⁶². Podporu

³⁵⁷ Město Falknov v dubnu 1933 upsalo 20000 Kč na státní Půjčku práce v očekávání, že z této půjčky bude moci čerpat 1,3 milionu Kč na úpravu ulic. Vyjednávání poslance Katze a A. F. Chaloupky v Praze ovšem nepřineslo povzbudivé výsledky - byla totiž jednoznačně požadována záruka schopnosti splácet dluhy, předlužený Falknov nad Ohří se tedy prozatím musel tohoto projektu vzdát.

SOkA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Schůze obecního zastupitelstva, 1932 (7.3.) – 1934 (30.1.), IX., 18.4.1933, s. 3-6 a XI., 29.5.1933, s. 2-3.

³⁵⁸ Již zmíněný zákon č. 74/1930 Sb. počítal se státní podporou tzv. „nouzových prací“ (podniknutých státem, zemí, okresem, obcí či veřejnoprávní osobou právnickou), při nichž by stát přispíval na mzdu jich se účastnících osob (zejména lidí pobírajících podporu a státní příspěvek v nezaměstnanosti) – a to až do výše 10 Kč na den. Vládní nařízení ze dne 20. června 1930 dále definovalo „nouzové práce“ (stavba a úprava cest, přechodů, vodotečí, zalesňování, rekultivace, čištění ulic a veřejných budov, ne však bytové stavby - kromě staveb požívajících podpor dle zákona o stavebním ruchu. Nezaměstnaní měli povinnost nouzovou práci přijmout.

³⁵⁹ SOkA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Schůze obecního zastupitelstva, 1929 (30.12.) – 1932 (8.2.), 9.6.1931, s.261-262.

³⁶⁰ Tamtéž, 30.12.1931, 352.

³⁶¹ Tamtéž, 30.12.1931, s. 353 a 355.

³⁶² Tamtéž, 30.12.1931, s. 354.

nakonec nalezla jen předloha DSAP, byť v redukované podobě - příspěvek byl stanoven na 10 (5) Kč³⁶³. Situace nezaměstnaných ovšem vyžadovala další investice. O tři měsíce později odsouhlasilo zastupitelstvo dočasné zvýšení podpory (Lebensmittelkarten) na 50 (25 Kč)³⁶⁴, návrh komunistů snížit výdaje na obecní policii ale opět neprošel...³⁶⁵

Jak již bylo zmíněno, nezastupitelnou roli v boji s nezaměstnaností měly hrát veřejné práce. Na prvním místě mezi nimi stála (i v celookresním měřítku) regulace Lobežského potoku, jež měla být financována především prostřednictvím okresních, zemských a státních subvencí³⁶⁶. Realizace celého projektu však vázla, shromažďování potřebných finančních prostředků probíhalo skutečně pomalu. Zatímco okresní dotace byla získána relativně snadno³⁶⁷, státní orgány požadovaly zajištění částečného krytí vlastními prostředky obce – úspěch nepřinesla ani intervence starosty Beckera, radního Zinnera a poslance Pohla v Praze³⁶⁸. Záměr se z těchto příčin až do druhé poloviny 30. let nepodařilo realizovat – nový starosta Glassl mohl proto ve svém inauguračním projevu v únoru 1934 pouze přislíbit, že se bude snažit pokračovat v akcích minulého vedení města na snížení nezaměstnanosti³⁶⁹. Uvedený příklad dobře dokumentuje, jak omezené možnosti při řešení svízelné sociální situace jednotliví aktéři měli – největšího protivníka pro ně nepředstavoval nedostatek dobré vůle, nemohli ale překročit hranice svých finančních možností. Přesto se některé investiční akce podařilo realizovat či alespoň zahájit, ať už se jednalo o přestavbu jatek (Schlachthof)³⁷⁰, či výstavbu

³⁶³ Tamtéž, 30.12.1931, s. 389.

³⁶⁴ SOkA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Schůze obecního zastupitelstva, 1932 (7.3.) – 1934 (30.1.), I., 7.3.1932, s. 2 a 25.

Město ale nebylo schopno takovou výši podpory dlouhodobě udržet.

Tamtéž, VI., 11.11.1932, s. 2 a 23.

³⁶⁵ Tamtéž, I., 7.3.1932, s. 4 a 26.

³⁶⁶ V projektu se počítalo s 960000 Kč od státu a země české, 100000 Kč měla zajistit subvence okresu a 100000 Kč by poskytlo ministerstvo sociální péče.

SOkA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Schůze obecního zastupitelstva, 1929 (30.12.) – 1932 (8.2.), 30.1.1931, s. 215.

³⁶⁷ Ve výši 100000 Kč, město Falknov dále předpokládalo svůj vlastní podíl na projektu ve výši 150000 Kč.

Tamtéž, 8.2.1932, s. 405.

³⁶⁸ „Vlastní prostředky“ měly být shromážděny prostřednictvím další krátkodobé půjčky v hodnotě 150000 Kč.

SOkA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Schůze obecního zastupitelstva, 1932 (7.3.) – 1934 (30.1.), VI., 11.11.1932, s. 9-10.

³⁶⁹ SOkA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Schůze obecního zastupitelstva, 1934 (20.2.) – 1935 (20.12.), I., 20.2.1934, s. 4-6.

³⁷⁰ Nakonec se po určitých obtížích podařilo získat půjčku 1 milionu Kč od Rentenfonde des Bergrevieres Falkenau und Elbogen.

silnice z Falknova do Dolního Rychnova³⁷¹. Výraznější zlepšení situace se ale od podobných akcí očekávat nedalo - musely by být realizovány v podstatně větším měřítku.

K projevům krize je třeba připočíst také jev, o němž slušně vychovaný mladý muž mluví jen šepem a (píše) v náznacích. Zhoršující se sociální podmínky mohutně rozšířily řady žen provozujících „nejstarší řemeslo“. Zatímco ve 20. letech město jen zřídka přistoupilo k jejich vyhoštění, před polovinou 30. let se situace natolik zhoršila (a jejich počet natolik rozrostl), že muselo být přikročeno k vykázání více než 20 žen a dívek (ročník 1910 mezi nimi rozhodně nepředstavoval výjimku). Nabízí se otázka (a autor této práce přiznává její poněkud bulvárnější charakter), na jakých místech ve Falknově tyto osoby vyhledávaly své „zákazníky“? Vedle nejrozumnějších restauračních zařízení, oslovovaly „lehké děvy“ muže nejčastěji u betonového mostu a blízkého nádraží. Připomeneme-li si politickou mapu Falknova – nádraží představovalo baštu české menšiny – nepřekvapí, že nejrozhodněji proti těmto ženám vystupoval český radní Kočárek.³⁷²

Prudké omezování objemu zahraničního obchodu postihlo v první řadě ta odvětví lehkého průmyslu, jež se výrazně orientovala na export – textilní a sklářský průmysl. Při nedostatečném odbytu se plnily sklady neprodejným zbožím a následovalo propouštění „nepotřebných“ dělníků. Reakcí na hromadné výpovědi bývalo v takových případech obvykle zastavení práce – a právě k takovému kroku se odhodlali skláři v Oloví a Dolním Rychnově. Tentokrát ovšem stávka, poměrně často využívaný nátlakový prostředek dělníků, nabyla svou bojovností mimořádných rozměrů. Regionální spisovatelé pokládali za nutné dokonce i 50 let po jejím skončení demonstrovat na jejím příkladu vztah meziválečné republiky k dělnictvu³⁷³. Sklářská stávka z ledna 1930 – ve formě organizovaného vystoupení

SOkA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Schůze obecního zastupitelstva, 1932 (7.3.) – 1934 (30.1.), XIII., 14.8.1933, s. 2.

³⁷¹ Za vzájemné finanční spoluúčasti obou obcí. Falknovu nakonec další půjčku - 30000 Kč - poskytla společnost Montan- und Industrialwerke, vormalis J. D. Starck.

SOkA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Schůze obecního zastupitelstva, 1934 (20.2.) – 1935 (20.12.), V., 10.8.1934, s. 21.

³⁷² Tamtéž, III., 11.5.1934, s. 14-16.

³⁷³ „Josef Závora: Špatně. U nás i v Oloví propustili naráz 840 kamarádů. Šli jsme do stávky, nemohli jsme mlčet. Pustili jsme se ale do nerovného boje. Začínala krize, skladiště byla plný skla, sklárnu obsadili četníci a z Teplic přijeli stávkokazi. Nám zakázali jakékoliv schůze a nakonec, když jsme chtěli uspořádat demonstraci, nás četníci u portýrny napadli. Čtrnáct lidí zatkl a

dělnictva pod vedením KSČ - tak vytvořila jednu z mála symbolických spojníc mezi předdodsunovým Falknovskem a poválečným Sokolovskem.

Co se vlastně stalo? Nechme nejprve promluvit úřední dokumenty:

„Okresní úřad ve Falknově n. O. podal sem tuto zprávu: Dne 11. ledna 1930 vstoupilo dělnictvo skláren v Oloví (1160 mužů) a v Dolním Rychnově (1250 mužů) do stávky, protože podnikatelé propustili z práce v Oloví 600 a v Dolním Rychnově 240 dělníků.

V Oloví dělnictvo okamžitě opustilo stroje a nouzové práce nepovolilo, takže sklo, nacházející se ve strojích, bylo úplně zničeno. Také generátory byly vypnuty, čímž podnikatelům byly způsobeny velké škody. V důsledku toho není možno počítat v nejbližší době se zahájením práce. V Dolním Rychnově dělnictvo postupně stroje zastavilo, takže žádná materiální škoda pro závod nenastala.

Poněvadž kromě toho byly zde povoleny nouzové práce (vytápění generátorů, míchání a tavení skla atd.), mohlo by se v Dolním Rychnově v práci každého dne pokračovati.“³⁷⁴

Už samotné zastavení práce tedy, alespoň v Oloví, probíhalo v nepřátelském duchu. Stávku však ještě zbývalo dovést do úspěšného konce – vyhlídky stávkujících poodhalila druhá část stejné zprávy:

„Na brzké ukončení stávky ani v Dolním Rychnově není však pomyšlení, ježto oba podniky mají obrovské zásoby výrobků a nemají tudíž zájem, aby se započalo vbrzku s prací v původním rozsahu.

Mimoto se zdá, že podnikatelé zamýšlejí nyní vyloučiti z práce nepokojné komunistické živly.

Klid a pořádek venku a na silnicích nebyl dosud porušen.“³⁷⁵

Pro další vývoj sporu zaměstnanců a zaměstnavatelů lze vyzdvihnout dvě zásadní okolnosti: majitelé podniků rozhodně nemuseli spěchat – čas v tomto případě nebyl jejich nepřítelem. Aktivní účast KSČ dále výrazně zvyšovala pravděpodobnost, že spor nebude řešen parlamentními prostředky ani ze strany

odsoudili... A toho syčáka, co tu připravuje půdu pro rozbití republiky, chrání. Děda má pravdu. Je to špatná politika.“

Němec, V., *Čas jeřabin*, c. d., s. 13.

³⁷⁴ NĚMEC, V., *Sklářská bouře*, c. d., s. 11-12.

³⁷⁵ Tamtéž, s. 12.

stávkujících, ani státních úřadů – ostatně střetnutím s četníky skončil už loni tábor lidu organizovaný komunisty před sklárnou v Oloví³⁷⁶

Hlavní část protestních akcí hodlala KSČ soustředit do Falknova, kam svolávala své stoupence a sympatizanty na mohutnou demonstraci. Avšak zatímco poslanec Haiblick řečnil před okresním úřadem, zablokovaly posílené četnické oddíly most přes Ohři, čímž zabránily příchodu stávkujících sklářů. Ti se proto vrátili zpět před sklárnu v Dolním Rychnově, kde už na ně ale čekali tři četníci. Strhla se potyčka, při níž se dav vrhl na četníky – jeden z nich na obranu vytasil šavli, druhý zahájil střelbu, třetí, nyní již beze zbraně, prchl přes tovární plot. Demonstranti odpovíděli pěstmi a holemi, dav dokázala zvládnout teprve přivolaná posila. Výsledek? Pět zraněných na straně demonstrantů, tři mezi četníky a desítky zatčených.³⁷⁷

Na napadení příslušníků četnictva zareagovaly státní orgány rychle a neúprosně. Nejenže dostaly významné podniky četnickou asistenci, policejně byla uzavřena také Hopfnerova hospoda – sídlo stávkového výboru. Možnosti koordinované akce se tak podstatně snížily – stávkující se mohli scházet na půdách, ve sklepech a zejména v lesích, ale úřady disponovaly velmi schopnými informátory...³⁷⁸

Po silnicích v Dolním Rychnově navíc procházeli ještě dalších šest týdnů četníci³⁷⁹ - to už ale i Rudé právo (1. března 1930) muselo konstatovat ukončení stávků³⁸⁰.

Závěrečná bilance rozhodně nevypadala pro KSČ přízvě – strana nedokázala získat solidaritu většiny falknovských horníků a také její akce v ostatních okresech zůstaly izolovány. Stranická organizace na okrese byla po státních zásazích dočasně ochromena.

³⁷⁶ 1.8.1929.

SOkA Sokolov, fond Okresní úřad Sokolov, Presidiální spis č. 290/1929, č. kar.6.

³⁷⁷ NĚMEC, V., Sklářská bouře, c. d., s. 13.

Instrukce okresního úřadu pro četníky se držely jednoduché taktiky: vyčkat příchodu posil.

SOkA Sokolov, fond Okresní úřad Sokolov, Presidiální spis č. 93?/1930.

³⁷⁸ Realizovat se podařilo vlastně jen jednu schůzi - plakáty na ni zvaly do Březové, ale skutečným místem konání byl les za Dolním Rychnovem.

Na Mýtině, v Mendlingu – březový háj pod Březovou, působil mezi stávkujícími i Antonín Zápotocký.

NĚMEC, V., Sklářská bouře, c. d., s. 18.

³⁷⁹ Tamtéž, s. 14.

³⁸⁰ Tamtéž, s. 22.

Neúspěch stávky měl na KSČ rozkladný vliv. Podle hlášení četnických stanic (ve Falknově, Habersbirku, Gossengrünu i Oloví) přecházeli někdejší členové této strany houfně do řad DNSAP. V tomto případě ovšem nejvýznamnější motivační faktor představovaly podpory v nezaměstnanosti, jež KSČ nebyla schopna poskytnout.³⁸¹ Tečku za vystupňovaným úsilím KSČ na Falknovsku učinil přelom ledna a února 1931. Strana spolu s DSAP a freisociály utvořila sedmnáctičlenný akční výbor nezaměstnaných, vzhledem k pokusu KSČ strhnout na sebe vedení jej ale ostatní strany rychle opustily... Okresní sekretář KSČ Jan Langfellner následně uprchl (před trestním řízením) spolu s pěti svými druhy do Sovětského svazu.³⁸²

3.4 Okres na začátku 30. let

Zatímco tedy komunisté zaznamenali roku 1930 těžký neúspěch, připravovala jiná radikální strana vlastní mohutnou manifestaci v místním veřejném prostoru.

DNSAP volila každoročně jako formu své prezentace masová veřejná shromáždění zvaná „Völkischer Tag“. Nyní se té „cti“ hostit podobnou akcí dostalo i Falknovu nad Ohří³⁸³. Radikální agitaci této strany podstatně usnadňovala hospodářská krize, jež se rychle zvyšující nezaměstnaností ohlásila rovněž na Falknovsku. Také z toho důvodu je třeba věnovat se této mimořádné události – předznamenávající svou formou pozdější akce SHF/SdP – podrobněji.

Už program v předvečer samotného sjezdu (2. srpna 1930) nesl pečeť typických „nacistických“ slavností. O 21. hodině se vydal průvod 2500 lidí s pochodněmi v rukou městem. Po projevu senátora Ernsta Teschnera z Karlových Varů následoval divadelní kus „Die Heimatschule“ a poté zpěv i tělocvičné představení. Následujícího dne si v dopoledních hodinách vyslechlo v Tiergarten na 6000 lidí řeč Rudolfa Junga a výzvu Hanse Knirsche. Po 14. hodině nastalo vyvrcholení celé akce. Průvod téměř 10000 osob (převážně mládeže) se ubíral s prapory (svinutými...) v rukou na náměstí, kde chorálem uctil památku padlých. Vše zakončila lidová veselice v městských sadech. Falknovské obyvatelstvo sjezd

³⁸¹ SOkA Sokolov, fond Okresní úřad Sokolov, Presidiální spis č. 551/1930.

Komunistické odbory neměly přístup ke státnímu příspěvku.

³⁸² Tamtéž, Presidiální spis č. 148/1931.

Také komunistický Den světové revoluce proběhl ve Falknově jen skromně – před Deutsches Haus se sešlo malé shromáždění.

25. Feber. Falkenauer Wochenblatt, r. 6, č. 8, 28.2.1931, s. 2.

³⁸³ Přípravu sjezdu právě do FNO oznámil časopis Volkswehr č. 31 z 27.7.1929.

SOkA Sokolov, fond Okresní úřad Sokolov, Presidiální spis č. 282/1929, č. kar. 6.

Viz příloha č. 6, obr. č. 4.

sledovalo spíše z pozice diváků (až na místní straníky), většina účastníků manifestací přišla ze severních Čech a dle údajů okresního úřadu i z Bavorska a Saska.³⁸⁴

Na další obdobně rozsáhlou slavnost si Falknov musel počkat celý rok. V létě 1931 se totiž do města sjeli zástupci spolků Egerlander Gmoi z celého Poohří. Již v poslední červencový den oslavy zahájilo otevření tematické výstavy. Dalšího dne se sešlo k volbě svých představitelů shromáždění této organizace, jež ve Falknově přivítal starosta Karl Glener, a večer mohli hosté zhlédnout hudební představení v Hornickém domě. Hlavní část celé akce byla ale připravena až na den následující – 2. srpna. V arciděkanském kostele sv. Jakuba proběhla tradiční svatba (Egerländer Hochzeit) spolu se mší v egerlandském nářečí a k poledni se celkem 30 vozů vydalo v průvodu směrem k Tiergarten (vedle svatebčanů také za účasti reprezentantů Gmoin Berlín, Vídeň, Praha, Brno, Liberec, Bratislava, Bohmerwaldbund Plan a rovněž studentských korporací). Konečně i poslední den slavnosti (program pro děti) se, přes horší počasí, vydařil, a tak se účastníci mohli rozloučit večerním ohňostrojem.³⁸⁵

A zatímco se léto spolu s obvyklými slavnostmi³⁸⁶ přehouplo do podzimu, přiblížilo se další volební klání politických stran. Obecní volby konané 27. září 1931 představovaly první politické měření sil od začátku hospodářské krize a nutno poznamenat, že jejich výsledky rozhodně nevěstily republice příznivé vyhlídky do budoucna. V samotném Falknově stále ještě získala DSAP nejvíce hlasů a 9 mandátů, výsledky DNSAP (7 mandátů) i DNP (4 mandáty) však vypovídaly o relativnosti takového úspěchu. Volby jasně dokumentovaly rozklad freisociálů, kteří ztratili 3 mandáty (1927: 7). Se skromným ziskem se musely spokojit ostatní strany: KSČ, Gewerbeapartei, křesťanští sociálové i česká kandidátní listina získali po 3 mandátech.³⁸⁷ Odpovídajícím způsobem byly

³⁸⁴ Tamtéž, Presidiální spis č. 388/1930, č. kar. 6.

³⁸⁵ SOkA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Kronika, s. 192-193.

Pořadatelé měli spolu s prapory v německých národních barvách vyvěsit i 12 československých praporů, ale neučinili tak...

Falknov n. O. Výspa, r. 2, č. 1, 1.9.1931, s. 12-13.

³⁸⁶ V červnu uspořádala česká menšina dětský den, svou oslavu organizovali rovněž bývalí váleční zajatci v Tiergarten a nový prapor si nechal vysvětit spolek „Eiche“.

SOkA Sokolov, fond OMŠČ Sokolov, č. knihy 4, 7.6.1931, s. 164.

SOkA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Kronika, s. 192.

³⁸⁷ Za DNP v zastupitelstvu usedli (4) - Hermann Becker, Johann Krantheim, Johann (Franz?) Lill, Johann Bohatschek

samozřejmě obsazeny i městské orgány. 3. listopadu se stal starostou Hermann Becker (DNP), post jeho prvního náměstka obsadil Karl Glener (DNSAP) a funkce druhého náměstka se ujal Josef Reim (DSAP). Do rady byl zvolen vedle Franze Lilla (DNP), Josefa Zinnera (DSAP), Aloise Alberta (DSAP), Johanna Niewega (KSČ), Otto Darschnera (Gewerbepartei), Franze Rudolfa (křesťanští sociálové), Antonína Chaloupky (Č) a Franze Köllnera (DNSAP) také Simon Starck (DFSP), ten však nesložil slib v předepsané podobě, a proto jej nahradil jeho stranický kolega Martin Treitl³⁸⁸. Také v dalších obcích DNSAP posílila, ne však již tak výrazně (např. ve Svatavě – zde volby proběhly již 14. června 1931 – získala navíc jeden mandát³⁸⁹, silné pozice si udržela v Bukovanech³⁹⁰ atd.).

Začátek 30. let přinesl kromě hospodářské krize, vyostřující se politické labilitu v sousedním Německu či posílení extremistických proudů (viz volební úspěch DNSAP) v samotném Československu také určitý kvalitativní posun v postoji některých občanů německé národnosti k Československé republice. Přestože se tento jev výrazněji projeví až v roce 1933, lze tuto změnu pozorovat již na přelomu let 1931/1932. Překvapen byl jistě i kronikář české obecné školy ve Falknově, když psal o přísaze nováčků 25. října 1931, přítomní Němci totiž vzdávali hymně patřičnou úctu³⁹¹. Srovnáváme-li se stejnou událostí před dvěma lety, je rozdíl nepřehlédnutelný, při vojenské přísaze 28. října 1929 Němci vyhlíželi z oken či stáli na ulicích (úšklebky, trpné přihlížení), drogist Ott s rodinou se při hymně smáli, Češi sundávali Němcům klobouky – „*hloupým, spíše*

DSAP (9) - Josef Zinner, Alois Albert, Josef Reim, Adolf Herrmann, Franz Mikura, Marie Keilwerth, Rudolf Stockner, Johann Kohl??, Adolf Fischer

KSČ (3) - Johann Nieweg, Wenzl Hüttel, Anton Maier

Deutsche Gewerbepartei (3) - Oto Dorschner, Josef Theierl, Adam Thoma

křesťanští sociálové (3) - Eduard Schmock, Rudolf Preisler, Franz Rudolf

česká listina - Antonín Chaloupka, Jindřich Kočárek, František Krystl?

DFSP (4) - Simon Starck, Martin Treitl, Adolf Stanka, Wenzl Krautmann

DNSAP (7) - Karl Glener, Franz Höllner, Wenzel Hoffmann, Alfred Pöschl, Wenzel Pleier, Anton Ullmann

Tamtéž, s. 197-198.

³⁸⁸ Tamtéž, s. 198.

Starck měl údajně bez povšimnutí přítomných Čechů prohlásit: „Ich schwöre auf die deutsch-
tschechoslowakische Republik. Die höhere Schweiz.“ Jedině němečtí sociální demokraté podali
protest, ovšem proti zvolení dr. Beckera starostou. SOKA Sokolov, fond OMŠČ Sokolov, č. knihy
4, s. 152.

³⁸⁹ SOKA Sokolov, fond obecná škola (česká), Svatava 1919-1938, Pamětní kniha, školní rok 1930-
1931.

³⁹⁰ SOKA Sokolov, fond Obecná škola (česká) Bukovany, Kronika 1919-1938 (1952), s. 103.

³⁹¹ SOKA Sokolov, fond OMŠČ Sokolov, č. knihy 4, s. 164?.

než *provokujícím*“, ba ani někteří městští policisté neviděli důvod k salutování...³⁹² Vysoké účasti místního obyvatelstva se měla těšit i přehlídka vojska 6. března 1932³⁹³ a s nikoli negativní odezvou se setkaly také červnové oslavy 100 let od narození Miroslava Tyrše – sledované rovněž německým obecnstvem³⁹⁴. Zatímco oslavy 60 let hasičů v Dolním Rychnově se vzhledem k odporu místního obyvatelstva obešly bez československé vlajky, tedy přesněji bez jakékoli vlajky (úřady sice povolily vyvěšení německých a městských praporů, ale požadovaly, aby na 4 německé připadal 1 československý...) ³⁹⁵, stalo se výročí 700 let Kynšperka nad Ohří (13.-15. srpna 1932) jednou z prvních slavností bez vyvěšení říšsko-německého praporu, na významných budovách se tehdy dokonce objevily, byť ne zcela spontánně, státní vlajky³⁹⁶. S nebývalou účastí se setkala rovněž připomínka 28. října³⁹⁷ a, aby nebyl dobrým zprávám konec, při dobročinné akci Slavnost 1. vánočního stromu republiky vypomohli i úředníci města Falknova³⁹⁸.

Nejblíže ke spolupráci s českou menšinou měla německá sociální demokracie – dobře to dokumentovala rostoucí vzájemná podpora v městských orgánech. Když se DSAP s českými zastupiteli spojila pro volbu komisí, reagovala vládnoucí většina (DNSAP, DNP, Gewerbepartei) snahou změnit počty členů těchto sborů, údajně z důvodu formální chyby při původní volbě...³⁹⁹ Zastupitel

³⁹² Tamtéž, s. 115.

³⁹³ SOkA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Kronika, s. 208.

Zde se ale u kronikáře jednalo pravděpodobně jen o jakési „alibi“ pro další příspěvek - sjezd župy Egerland ve Falknově ve dnech 28. a 29. května 1932, gauobmannem se opětovně stal poslanec Othomar Kalina. Tamtéž, s. 209.

³⁹⁴ Bez zajímavosti není ani složení 283 účastníků: 93 železničářů, 4 úředníci okresní správy, 19 státních úředníků, 9 učitelů, 5 zaměstnanců sklárny, 7 z nuselského nákupního družstva, 1 živnostník, 5 osob různého povolání a pochopitelně děti a dorost. Z Falknova dorazilo 116, ze Svatavy 23, z Cític 14, z Dolního Rychnova 12 a Haselbachu 8 účastníků, z Kynšperku nad Ohří přišli 3 a z Dasnic, Anenského údolí a Kraslic 2 účastníci, po jednom poté připadlo na Františkovy Lázně, Bukovany, Kirchenbirk, Krondorf a Königswarth. SOkA Sokolov, fond OMŠČ Sokolov, č. knihy 4, s. 164-165.

³⁹⁵ 6. července 1932.

Tamtéž, s. 168.

³⁹⁶ Okresní úřad zaslal starostovi Kynšperku nad Ohří obdobné požadavky jako v případě rychnovských oslav (akce se obejde bez říšsko německé symboliky a na reprezentativních místech mají být také prapory v československých barvách) – tentokrát mu bylo plně vyhověno. SOkA Sokolov, fond AM Kynšperk nad Ohří, Kronika, přílohy ke kronice.

Citovaný dokument viz příloha č. 5.

Zástupce české menšiny organizátoři nepozvali, ti se tedy neúčastnili.

SOkA Sokolov, fond obecná škola (česká), Kynšperk n. O., Kronika české obecné školy 1922-1938, s. 23.

³⁹⁷ V Stráž našich hranic Falknovský kraj.

SOkA Sokolov, fond OMŠČ Sokolov, č. knihy 4, s. 174.

³⁹⁸ Tamtéž, s. 179.

³⁹⁹ SOkA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Schůze obecního zastupitelstva, 1932 (7.3.) – 1934 (30.1.), I., 7.3.1932, s. 14.

Kočárek přirovnal chování většiny k cirkusu a také sociální demokrat Mykura „*se ohradil proti výčitkám, jimž byla jeho strana vystavena kvůli spolupráci s Čechy, a mínil, že jemu a jeho straně je mnohem milejší pokrokově myslící Čech, než zpátečnický buržoázní Němec*“.⁴⁰⁰ Radní Köllner (DNSAP) už jen lakonicky konstatoval, že si to (tedy spolupráci s Čechy) bude muset DSAP vyřídit se svými voliči, a jeho strana následně pro volbu komisí volila kooperaci s DNP.⁴⁰¹

Kromě zmíněných pozitivních náznaků se však vyskytla i událost nápadně připomínající akce bojůvek v sousedním Německu. Když se 2. října 1932 vracela česká společnost (poručík Zdeněk Říha, dva učitelé, poštovní úředník a dámy) z divadelního představení, zůstala na chvíli v hotelu Christl. Zde se dostala do slovní potyčky s přítomnými, pravděpodobně nepříliš střízlivými muži („hakenkreuzlery“) a posléze došlo k nové konfrontaci venku na ulici. Důstojník v sebeobraně použil zbraň a útočníky postřelil⁴⁰². Jistě, jednalo se jen o ojedinělý případ, ale ze zpětného pohledu našeho času se nelze ubránit vzpomínce na nepříliš vzdálená léta, jež zaplní (zaplnila) vzájemné česko-německé vztahy hořkostí a žalem.

⁴⁰⁰ „Herr Mykura wendet sich gegen die Anwürfe, denen seine Partei wegen der Koppelung mit den Tschechen ausgesetzt war und meint, daß ihm und seiner Partei ein fortschrittlich denkender Tscheche immer viel lieber sei als ein rückschrittlicher bürgerlicher Deutscher.“

Tamtéž, s. 15.

⁴⁰¹ Tamtéž, s. 16-17.

⁴⁰² SOKA Sokolov, fond OMŠČ Sokolov, č. knihy 4, s. 171-172.

4. Falknovsko v Henleinově stínu

4.1 1933 - rok nové naděje?

Nadpis této kapitoly zní bezesporu provokativně. Je možné hovořit o naději v roce, kdy se myslí mnohých nejen německých spoluobčanů obracely k Německu, krok za krokem pohlcovaném „hnědým morem“? Jakou naději mohlo spojit Československo s vývojem u nejmocnějšího ze svých sousedů – vzestupem muže inspirujícího především ty občany německé národnosti chovající československý stát v nejhlubší zášti? Aby bylo možné na tyto otázky odpovědět, je třeba se vrátit zpět tam, kde byl výklad přerušen - na falknovský okres počátku jara roku 1933.

V březnu si jako každý rok připomínalo Československo narozeniny svého prezidenta, oslavené tentokrát mimo jiné mimořádně navštíveným koncertem vojenské kapely v Hornickém domě⁴⁰³. Celá akce však jako by byla posunuta do pozadí jinou událostí. 5. března 1933 proběhly v Německu volby do Reichstagu, jež představovaly další krok na cestě kancléře Adolfa Hitlera k získání absolutní moci. Lidé tehdy zastavovali práci a na ulicích se vytvářely hloučky občanů živě probírajících volební výsledky⁴⁰⁴. V pravdě netušené změny na sebe nenechaly dlouho čekat. Na výročním trhu 11. dubna ve Falknově již prodejci se svými zákazníky ochotně mluvili česky⁴⁰⁵, příjemná změna, jež jistě překvapila nejen kronikáře české menšinové školy. 1. května prošly městem průvody sociálních demokratů, komunistů a freisociálů, příznivcům DNSAP nebyl průvod povolen, svou akci proto realizovali již poslední dubnovou sobotu⁴⁰⁶. První májový den však také přinesl německé sociální demokracii velkou ztrátu, odešel Adolf Pohl, její dlouholetý přední představitel a dá se říci i určitý symbol na Falknovsku. Rozloučení s ním se odehrálo 4. května v Hornickém domě za impozantní účasti. Svou úctu mu přišli odevzdat mezi jinými ministr Ludwig Czech i ředitel české menšinové školy⁴⁰⁷ – může být dojemnější ukázka touhy po vzájemném porozumění mezi lidmi různých národností a rozdílného politického přesvědčení?

Samozřejmě, že velká část obou místních národních společností nadále pokračovala v zažité tradici velkých akcí a protiakcí obsazujících veřejný prostor. A tak zatímco Bund der Deutschen in Böhmen pořádá ve Falknově 17.-19. června

⁴⁰³ 5. března 1933. SOkA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Kronika, s. 223.

⁴⁰⁴ SOkA Sokolov, fond OMŠČ Sokolov, č. knihy 4, s. 181.

⁴⁰⁵ Tamtéž, s. 183.

⁴⁰⁶ SOkA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Kronika, s. 228.

⁴⁰⁷ SOkA Sokolov, fond OMŠČ Sokolov, č. knihy 4, s. 184.

„Ein Egerländer Heimatfest“⁴⁰⁸, konali sokolové své demonstrativní veřejné cvičení⁴⁰⁹. Kalendář „národních slavností“ a dalších obdobných podniků se přirozeně nezastavil⁴¹⁰.

Léto přešlo a rok 1933 se oděl do barev podzimu, nebyla to však pouze podzimní melancholie, co plnilo myslí obyvatel Falknovska (a ovšem nejen tohoto malého dílu Československé republiky). Rázný vstup nacistického režimu do světové politiky – 14. října Německá říše opustila Společnost národů⁴¹¹ – a samozřejmě i události v Německu samotném nemohly nezůstat bez odezvy, ať už jí byl obdiv jedněch, či úzkost druhých. Říjen byl již tradičně spojen s oslavami vzniku republiky, tentokrát měl ale jejich průběh nabýt formy vsutku netradiční – nejen proto, že se jednalo o kulaté 15. výročí. Protinacistická manifestace na počátku měsíce sice vyzněla poněkud rozpačitě (s ohledem na slabou účast – 500 lidí v Kynšperku a 700 ve Falknově nad Ohří)⁴¹², ovšem (nejen) němečtí sociální demoráté se již nadále nehodlali spokojit pouze s podobnými akcemi ve veřejném prostoru – jejich úsilí se upnulo ke dni, který ctili jejich čeští spoluobčané: 28. říjnu. Poslanec Franz Katz (DSAP) proto dohodl s českým okresním osvětovým sborem aktivní účast sebe i příznivců své strany na oslavách a účast přislíbil i spolek válečných vysloužilců v čele s někdejší starostou Karlem Glennerem⁴¹³. Večer 27. října se Češi i Němci odebrali v lampiónovém průvodu na náměstí⁴¹⁴, kde byly za účasti zástupců německých spolků předneseny projevy⁴¹⁵ – poslanec Katz provolal třikrát slávu prezidentu Masarykovi – po zaznění hymny se zástup vydal k Hornickému domu a tento předvečer slavnosti byl ukončen divadelním představením⁴¹⁶. Za hojné pozornosti českých i německých diváků se odehrála i tradiční vojenská přehlídka 28. října, k níž se připojili i hasiči a spolek

⁴⁰⁸ SOKA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Kronika, s. 231.

⁴⁰⁹ SOKA Sokolov, fond obecná škola (česká), Svatava 1919-1938, Pamětní kniha, 18.6.1933.

⁴¹⁰ 1. srpna 1933 proběhla veteránská slavnost „Das 7. Wiedersehensfest der Feldkamaraden“ spojená s vysvěcením pomníku padlým z první světové války.

SOKA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Kronika, s. 237.

Deutsche Bezirksjugendfürsorge uspořádala 10. září 1933 dětskou slavnost, již se zúčastnilo 15000 lidí (z toho 7000 dětí).

Tamtéž, s. 242.

⁴¹¹ Na tvářích některých obyvatel Falknova se měly objevit ironické úsměvy...

SOKA Sokolov, fond OMŠČ Sokolov, č. knihy 5, 14.10.1933.

⁴¹² Tamtéž, 2.10.1933.

⁴¹³ Tamtéž, 24.10.1933.

⁴¹⁴ Zúčastnit se mělo téměř 2000 dětí – z toho 400 z české komunity.

Tamtéž, 27.10.1933.

⁴¹⁵ SOKA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Kronika, s. 246.

⁴¹⁶ SOKA Sokolov, fond OMŠČ Sokolov, č. knihy 5, 27.10.1933.

vysloužilých vojáků⁴¹⁷ – československá vlajka tehdy vlála i na Hornickém domě⁴¹⁸, malý detail symbolizující kvalitativně novou formu vztahu německých sociálních demokratů k dříve tak nechtěnému státu. O překvapení nebyla nouze ani na dalších místech – např. ve Svatavě přilákala vojenská přehlídka četné občany obou národů⁴¹⁹ a v Kynšperku nad Ohří zavítalo na oslavu nejen dvojnásobné množství lidí oproti předchozím letům, ale mezi návštěvníky bylo možné spatřit poprvé i všechny členy obecního zastupitelstva za DSAP⁴²⁰. Slavnostní tečku za oslavou učinil průvod vojenské kapely z Chebu Falknovem⁴²¹ a matinée v Hornickém domě, kde promluvili poslanec Katz a ředitel české obecné a měšťanské školy ve Falknově Jelínek – v kronice své školy převratné změny v postoji německých sociálních demokratů více než přesně charakterizoval: „Účast Němců,..., je úkazem, jenž je demonstrován příhodou, která se stala ve zdejším soc dem konsumu. Jistá paní se zlobila na soc dem, že se zúčastňují slavnosti. A prodavač jí odpověděl: Paní, republika už je 15 let a žádnému se nám nic nestalo. V Německu jsou naši odpůrci 6 měsíců – a co už je tam zlého vykonáno!“⁴²²

4.2 Vzestup Henleinova hnutí do voleb 1935

4. října 1933 byla státními orgány úředně zakázána činnost DNP a DNSAP, stran stojících již od roku 1918 v neústupné opozici vůči samotné myšlence Československa – DNSAP se v podstatě ani nesnažila zakrývat⁴²³, že hlavní ideologické pilíře svého programu čerpá ze stejného zdroje jako nyní již vládnoucí NSDAP⁴²⁴ v sousedním Německu. Vyvrcholil tak tvrdý postup, jenž státní orgány uplatňovaly vůči těmto stranám již od počátku uplynulého roku⁴²⁵. Opatření však

⁴¹⁷ SOKA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Kronika, s. 246.

⁴¹⁸ SOKA Sokolov, fond OMŠČ Sokolov, č. knihy 5, 28.10.1933.

⁴¹⁹ SOKA Sokolov, fond obecná škola (česká), Svatava 1919-1938, Pamětní kniha, 28.10.1933.

⁴²⁰ SOKA Sokolov, fond obecná škola (česká), Kynšperk n. O., Kronika české obecné školy 1922-1938, s. 31.

⁴²¹ SOKA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Kronika, s. 246.

⁴²² SOKA Sokolov, fond OMŠČ Sokolov, č. knihy 5, 29.10.1933.

⁴²³ JUNG, Rudolf, *Der nationale Sozialismus : Seine Grundlagen, Sein Werdegang und Seine Ziele*, 2. Auflage München, 1922 (?).

⁴²⁴ Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei.

⁴²⁵ V únoru 1932 stát zasáhl proti pobočným organizacím DNSAP (mládežnickému a studentskému svazu a hlavně Volkssportu) a následně 8.8.1932 byl zahájen proces s 8 předáky Volkssportu. Na podzim 1932 poté krajský trestní soud v Praze požádal sněmovnu o vydání pěti poslanců DNSAP (Junga, Krebse, Schuberta, Kaspera a Knirsche) k trestnímu řízení dle zákona na ochranu republiky a plénum sněmovny mu – bez účasti německých koaličních stran – 23.2.1933 vyhovělo.

KLIMEK, A. - HOFMAN, P., c. d., s. 156 a 210-211.

spíše než k zabránění bezprostřednímu ohrožení republiky měla přispět k uklidnění československé veřejnosti⁴²⁶.

Nezůstalo však jen u rozpuštění obou subjektů – mandátu pozbyli všichni poslanci, senátoři i obecní zastupitelé zvolení za tyto strany⁴²⁷. V regionu, kde držely DNSAP i DNP relativně silné pozice (a takovou oblastí okres Falknov nad Ohří beze sporu byl), vyvolalo toto opatření skutečné politické zemětřesení. 8. února 1934 oznámil okresní úřad falknovské městské radě, že bylo nově jmenováno 11 členů obecního zastupitelstva za příslušníky DNP a DNSAP pozbyvších mandáty⁴²⁸. Vedení města, v jehož čele donedávna stáli představitelé DNP a DNSAP, tak ovládla DSAP – starostou se stal Konrad Glassl a jeho prvním náměstkem Adam Thoma (Gewebepartei). Nové zastupitelstvo se poprvé sešlo 20. února 1934 v Hornickém domě, kde jmenovaní zastupitelé složili za přítomnosti okresního hejtmána Martia (Martius) přísahu věrnosti⁴²⁹.

Dramatický průběh měly zmíněné kroky v Kynšperku nad Ohří, baště DNSAP. Místní skupina této strany se rozpustila 3. října a v noci z 4. na 5. října dorazili za starostou Josefem Reifem (představitel DNSAP) čtyři četníci a další policista s oznámením o rozpuštění jeho strany - následovaly domovní prohlídky a na konci roku se pod policejní dohled dostal i sám Reif⁴³⁰. Náhrada za zrušené strany na sebe ovšem nenechala dlouho čekat. 29. listopadu vznikla místní skupina

⁴²⁶ Regionální český týdeník Karlovarské listy si pečlivě (a s uspokojením) všímal procesů s „hakenkrajclery“. Věk obviněných se pohyboval mezi 19 a 29 lety a za své prohřešky si obvykle vysloužili několik týdnů vězení.

Např.: Jeden „ultra“ Němec před soudem. Karlovarské listy, r. 11, č. 23, 24.6.1933, s. 5.

Po domovní prohlídce byl zatčen i člen obecního zastupitelstva Falknova nad Ohří F. Hofmann.

Hakenkrajcler zatčen a dodán soudu. Karlovarské listy, r. 11, č. 15, 15.4.1933, s. 4.

⁴²⁷ Podle zákona o zastavování činnosti a o rozpouštění politických stran (č. 201/1933 Sb.) přijatého koncem října 1933 ztráceli poslanci rozpuštěných stran poslanecké a senátorské mandáty na základě výroku mandátního senátu nejvyššího správního soudu. Zákonodárci pouze zastavených stran mandát sice podrželi, ale nesměli vyvíjet mimoparlamentní politickou činnost. Mandáty v obecních, okresních i zemských zastupitelstvech pak ztráceli členové rozpuštěných i zastavených stran.

KLÍMEK, A. - HOFMAN, P., c. d., s. 266.

⁴²⁸ Jako členové zastupitelstva: Konrad Glassl, Franz Katz, Karl Bartl, Albin Eckl, Wenzl Hampl, Winzenz Kleinrächter, Anton Klier, Wenzl Brandl, Anton Baierl, Josef Fűrstein a Johann Tauber.

Jako náhradníci: Willhelm Ullersberger, Viktor Hampl, Josef Schup?, Anton Scheiller, Franz Hirsch, Hans Greif, Rudolf Kraus, Hermann Maier, Josef Grünes a Wenzl Eckert.

SOkA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Kronika, s. 249.

⁴²⁹ Do městské rady byl za Deutsche Gewerbepartei zvolen Albin Eckla.

Tamtéž, s. 249-250.

⁴³⁰ Po celý rok nesměl opustit Kynšperk nad Ohří a musel se třikrát denně hlásit na četnické stanici.

SHF, v jejímž čele nestál nikdo jiný než Josef Plail (dřívější zastupitel za DNP...),⁴³¹

Tímto rázným zásahem⁴³² republika odstranila zástupce německé krajní pravice z politických pozic – škrtnutím pera byly (alespoň na Falknovsku) smazány hlasy téměř třetiny německých voličů, kteří ale kvůli tomuto kroku jen těžko změnil svou názorovou orientaci a v krátkém čase naleznou přijatelnou politickou platformu v novém subjektu, Sudetendeutsche Heimatfront (SHF) Konráda Henleina.

Příznivci někdejšího turnerského předáka však zatím nebyli tím, kdo ovládal veřejný prostor. Stále ještě zde dominovaly společné akce německých sociálních demokratů a české menšiny soustředěné po celý rok 1934 kolem jména prezidenta Masaryka, osobnosti symbolicky sjednocující nejen mnohé politické strany československého státu, ale požívající i důvěry a úcty četných občanů bez ohledu na národnost. Republika potřebovala tradice, s nimiž by se její obyvatelé mohli ztotožnit – nejen tedy jejich česká a slovenská složka – výjimečné postavení hlavy státu prosazení společné (nadneseně první vskutku československé) tradice usnadnilo. K oslavám prezidenta se mohli připojit všichni, kteří sdíleli ideály svobody, demokracie a humanity. Březnové uctění narozenin T. G. Masaryka proběhlo za hojné účasti obou národů – ve Falknově uspořádal český okresní osvětový sbor oslavu v Hornickém domě⁴³³, v Kynšperku se poprvé zúčastnila i městská rada, za jejíhož nepřítomného (ale uctivě omluveného) starostu pronesl řeč náměstek⁴³⁴. Pokus o první veřejné vystoupení učinili i sympatizanti SHF, jejich schůzi však úřady na poslední chvíli zakázaly⁴³⁵. Vyvrcholení masarykovských oslav však mělo teprve přijít. 24. května proběhla v Praze volba prezidenta republiky, jež se stala ve Falknově příležitostí demonstrace státní jednoty. Již v dopoledních hodinách vlály státní vlajky na veřejných budovách a postupně se k nim připojovaly i prapory v barvách města na většině domů.

⁴³¹ SOkA Sokolov, fond Německá chlapecká měšťanská škola Kynšperk nad Ohří, Kronika, s. 133.

⁴³² Paralyzován byl i Turnverein. Falknovským turnerům se podařilo obnovit veřejnou činnost – s úředním povolením – až v dubnu 1934.

Wir wollen turnen! Bote aus dem Egertal, r. 31, č. 44, 18.4.1934, s. 2.

Der deutsche Turnverein wiedererlaubt. Bote aus dem Egertal, r. 31, č. 46, 22.4.1934, s. 2.

⁴³³ SOkA Sokolov, fond OMŠČ Sokolov, č. knihy 4, s. 250.

⁴³⁴ SOkA Sokolov, fond obecná škola (česká), Kynšperk n. O., Kronika české obecné školy 1922-1938, s. 32.

⁴³⁵ Akce se měla konat 6.3.1934 za účasti Konrada Henleina.

Henlein-Versammlung – bewilligt und Verboten! Bote aus dem Egertal, r. 31, č. 28, 9.3.1934, s. 2.

Starosta neskryval pohnutí: „*At' už náležíme k jakémukoli národu, jakékoli straně, v obdivu Masarykovy státnické moudrosti, jeho silného smyslu pro spravedlnost, lidského citu a věrnosti demokratickému přesvědčení jsme všichni jednotní!*“⁴³⁶ A nadšená slova završilo provolání: „*At' žije prezident Masaryk! At' žije demokratická Československá republika!*“⁴³⁷. Odpoledne se pak za účasti českých i německých spolků a hudby tří kapel konala masová manifestace na náměstí, jehož slavnostní výzdobě vévodil obraz prezidenta. Ke shromážděným promluvili český radní Kočárek a starosta Glassl, který za davového nadšení oznámil rozhodnutí městské rady: náměstí od této chvíle ponese jméno Masarykovo.⁴³⁸

V květnu na sebe poprvé – pomineme-li březnový neúspěch – významněji upozornila i SHF. Shromáždění její místní skupiny v hotelu Theierl sice proti prvomájovým průvodům ostatních stran mohlo vypadat skromně, hlavní řečník však dokázal přilákat hojné obecenstvo, konečně nebyl jím nikdo jiný než sám Konrad Henlein⁴³⁹.

A zatímco léto uplynulo ve známém koloběhu slavností a protislavností⁴⁴⁰, přiblížil se podzim spojený tradičně s 28. říjnem. Stane se stejně úspěšným jako v minulém roce? 26. října se německé děti zúčastnily filmového představení *Prodaná nevěsta*, provedení vrcholného díla české kultury je ovšem příliš nezaujalo – snad až na Kecal⁴⁴¹. Novinku znamenala účast německých turnerů ve Svatavě⁴⁴² a také slavnostní výzdoba Kynšperku nad Ohří⁴⁴³. Nejrozsáhlejší

⁴³⁶ „Welcher Nation, welcher Partei wir auch angehören mögen, in der Bewunderung der Staatsmännischen Klugheit, des strengen Gerechtigetssinnes, der menschlichen Güte, der demokratischen Gesinnungstreue Masaryks sind alle einig!“

SOkA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Schůze obecního zastupitelstva, 1934 (20.2.) – 1935 (20.12.), ?., 24.5.1934, s. 2.

⁴³⁷ „Es lebe Präsident Masaryk! Es lebe demokratische tschechoslowakische Republik!“

Tamtéž, s. 7.

⁴³⁸ SOkA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Kronika, s. 258-9.

O záměru přejmenovat náměstí se diskutovalo již od březnových oslav – panovala shoda (alespoň co se týče veřejných deklarací) o vhodnosti podobného kroku. Opoziční názory (zde vyjádřené listem Bote aus dem Egertal) ovšem zdůrazňovaly historickou tradici původního názvu (Marktplatz, Ringplatz) a doporučovaly věnovat prezidentovi některou z městských ulic (např. u nádraží).

Falkenau ehrt Masaryk. Bote aus dem Egertal, r. 31, č. 36, 28.3.1934, s. 2.

⁴³⁹ Schůze proběhla 3.5.1934.

Konrad Henlein sprach. Bote aus dem Egertal, r. 31, č. 52, 6.5.1934, s. 2.

⁴⁴⁰ Ve dnech 22. a 23. července oslavil „Verein gedienter Soldaten“ své 65. výročí a o týden později proběhla velká demonstrativní akce německých sociálních demokratů (Erstes Frauen- u. Turnerinnen-Kreisfest in Falkenau) – na 8000 účastníků (a účastnic) průvodu si vyslechlo mimo jiné i Franze Katze.

SOkA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Kronika, s. 263, respektive 264-267.

⁴⁴¹ SOkA Sokolov, fond OMŠČ Sokolov, č. knihy 5, 26.10.1934.

⁴⁴² SOkA Sokolov, fond obecná škola (česká), Svatava 1919-1938, Pamětní kniha, 27.10.1934.

oslavy samozřejmě proběhly ve Falknově samotném. V předvečer svátku prošel průvod slavnostně vyzdobeným městem od nádraží na náměstí, kde se po vyslechnutí hymny rozešel⁴⁴⁴, následujícího dne oslavy vyvrcholily společným česko-německým koncertem v Hornickém domě za zpěvu školních dětí, řečník, německý učitel, se ke státu přihlásil slovy „*Wahrheit siegt!*“⁴⁴⁵. V podobně úspěšném duchu se oslavy nesly i v dalších městech – místní autority vyjadřovaly kladný postoj k republice⁴⁴⁶ a na četných soukromých domech se objevily i československé vlajky – tolik, pro některé Čechy snad až překvapivé, vstřícnosti z německé strany jistě vzbuzovalo otázku: „*Je to upřímné?*“⁴⁴⁷

Říjen 1934 se pojil rovněž s dalším, neméně důležitým, výročím. Uplynul právě rok od vzniku SHF, rok naplněný četnými spekulacemi o možném zákazu hnutí, rok, jenž symbolicky vyvrcholil mamutím shromážděním SHF v České Lípě. Henleinova organizace krok za krokem zapouštěla kořeny v četných Němci obývaných městech i vískách. Na začátku roku zahájila činnost místní skupina ve Falknově⁴⁴⁸ a další rychle přibývaly⁴⁴⁹ – v lednu 1935 dosáhla SHF hranice 1000 místních organizací po celé zemi⁴⁵⁰. Aktivita hnutí na Falknovsku se až do podzimu 1934 omezovala na pořádání schůzí, ať už veřejných a manifestačních (viz květnová účast Henleina ve Falknově), či omezených na „členy a sympatizanty“⁴⁵¹. Září na tomto poli přineslo kvalitativní změnu – SHF uspořádala

⁴⁴³ SOkA Sokolov, fond obecná škola (česká), Kynšperk n. O., Kronika české obecné školy 1922-1938, s. 34-35.

⁴⁴⁴ SOkA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Kronika, s. 270.

⁴⁴⁵ SOkA Sokolov, fond OMŠČ Sokolov, č. knihy 5, 28.10.1934.

List Bote aus dem Egertal hovoří o účasti 10000 lidí na hlavních oslavách 28.10. ve Falknově. Die Feier des 28. Oktobers in Falkenau. Bote aus dem Egertal, r. 31, č. 126, 1.11.1934, s. 3.

⁴⁴⁶ Např. jistý učitel německé školy v Kynšperku nad Ohří neváhal označit Československou republiku za domov.

SOkA Sokolov, fond obecná škola (česká), Kynšperk n. O., Kronika české obecné školy 1922-1938, s. 34-35.

⁴⁴⁷ SOkA Sokolov, fond obecná škola (česká), Svatava 1919-1938, Pamětní kniha, 28.10.1934.

⁴⁴⁸ Von der Sudetendeutschen Heimatfront. Bote aus dem Egertal, r. 31, č. 16, 9.2.1934, s. 3.

K formálnímu založení místních skupin ve Falknově (v čele stanul Josef Eberl) a Svatavě došlo již v listopadu 1933.

Ortsgruppe Falkenau der Sudetendeutschen Heimatfront gegründet. Bote aus dem Egertal, r. 30, č. 137, 24.11.1933, s. 2.

Zwodau. Bote aus dem Egertal, r. 30, č. 138, 26.11.1933, s. 5.

⁴⁴⁹ Např. v červnu Litrbachy Ves, v listopadu Těšovice atd.

Ortsgruppengründung der Heimat-Front. Bote aus dem Egertal, r. 31, č. 67, 13.6.1934, s. 3.

Ortsgruppengründung der Sudetendeutschen Heimatfront. Bote aus dem Egertal, r. 31, č. 132, 16.11.1934, s. 3.

⁴⁵⁰ Tausend S.H.F.-Ortsgruppen. Bote aus dem Egertal, r. 32, č. 11, 27.1.1935, s. 2.

⁴⁵¹ Např. v Habersbirku za účasti Rudolfa Gandnera.

svůj první „Pestrý večer“, jehož výtěžek měl jít na dobročinné účely⁴⁵². Obdobné akce, pod hlavičkou Sudetendeutsche Volkshilfe⁴⁵³, se pak staly trvalou součástí prezentace hnutí ve veřejném prostoru. K vytváření vlastního pozitivního obrazu využívala SHF také dalších aspektů společenského života – pořádala bály⁴⁵⁴ a disponovala i vlastní kapelou⁴⁵⁵.

Jak velké podpoře se v této době (podzim 1934) Henleinovo hnutí těšilo? Vzhledem k absenci relevantních dat (nejbližší celostátní a celookresní volby byly vypsané až v roce 1935) jsme odkázáni pouze na odhady a některé dílčí informace. Určitou, byť obtížně analyzovatelnou, představu mohou poskytnout výsledky voleb do obecních zastupitelstev konaných v závěru roku v některých sídlech. Z okresu Falknov nad Ohří zde připadá v úvahu Haselbach (933 obyvatel v roce 1930), kde se volební místnosti otevřely v říjnu. SHF zde obdržela 5 a DSAP 6 mandátů, freisociálové i česká volební skupina pak shodně po 2 mandátech. Porovnání s výsledky z roku 1931 ukazuje, že SHF získala hlasy někdejších voličů DNSAP (1931: 4 mandáty), a dokonce o jeden mandát posílila (na úkor DSAP – 1931: 7).⁴⁵⁶

Panovaly-li v říjnu 1934 nějaké pochyby, zdálo se, že jaro roku následujícího je může zaplašit. Další velká československá slavnost – tentokrát k již 85. Narozeninám prezidenta – se nesla ve velkém stylu a za neutuchajícího zájmu veřejnosti. Město Falknov připravilo dárek zcela mimořádný. Náměstí, již téměř rok nesoucí název Masarykplatz, mělo získat pojmenování také ve „státní řeči“ jako Masarykovo náměstí. Záměr, jistě chválihodný, vyvolal bouřlivou reakci nejen v místním tisku⁴⁵⁷, s kritikou „marxistických rejdu“ přišel i „Deutschsender“⁴⁵⁸. Někteří městští radní se proto od jednomyslného rozhodnutí rady distancovali s tím, že se jednání neúčastnili. Narazili ovšem na odpor Franze Katze argumentujícího zápisem z jednání. Hádka, která následovala, pak

SHF – Versammlung. Bote aus dem Egertal, r. 31, č. 84, 25.7.1934, s. 4.

⁴⁵² Bunter Abend der S.H.F. Bote aus dem Egertal, r. 31, č. 102, 5.9.1934, s. 2.

⁴⁵³ Teoreticky charitativní organizace úzce napojená na SHF/SdP.

⁴⁵⁴ Ball der Sudetendeutschen Heimatsfront. Bote aus dem Egertal, r. 32, č. 4, 11.1.1935, s. 2.

⁴⁵⁵ Padesátičlenný sbor se formálně ustavil v Kraslicích (okres Kraslice).

Die SHF-Kapelle konzertiert. Bote aus dem Egertal, r. 31, č. 132, 16.11.1934, s. 3.

⁴⁵⁶ Das Gemeindewahl – Ergebnis von Haselbach. Bote aus dem Egertal, r. 31, č. 117, 10.10.1934, s. 2.

⁴⁵⁷ Falkenau im deutschen Rundfunk. Bote aus dem Egertal, r. 31, č. 150, 30.12.1934, s. 2.

⁴⁵⁸ Rozhlasová stanice vysílající z Německa.

vyvrcholila demonstrativním odchodem zástupců křesťanských sociálů, freisociálů i Gewerbeapartei ze zasedání.⁴⁵⁹ Na další schůzi si však obě strany sporu, alespoň navenek, situaci vyjasnily: podle městského sekretáře Krehana zápis ze sporné schůze neuváděl přesně, kdy kteří radní zasedání opustili⁴⁶⁰. Protože toto vysvětlení již nikdo nezpochybňoval, mohlo se přistoupit k hlavnímu bodu programu – pozdravnému telegramu prezidentu Masarykovi a úpravě názvu náměstí k 7. březnu. Význam tohoto rozhodnutí podtrhovalo jeho jednomyslné přijetí⁴⁶¹. Přestože obsahem kontroverze byla zdánlivě jen vnější forma, nelze ji rozhodně podceňovat. Poodhalila totiž pnutí uvnitř německých „občanských“ stran, pnutí, jehož hloubku ukáží až blížící se volby.

Věnujme však pozornost oslavám. Odpoledne 6. března se za účasti zástupců armády, průmyslu, obchodu a řemesel slavnostně sešlo okresní zastupitelstvo v hotelu Theierl⁴⁶², jež prezidentovi zaslalo pozdravný telegram⁴⁶³. Následujícího dne pak proběhla přehlídka vojska s pozdravem v češtině i němčině⁴⁶⁴ a při navazující manifestaci vzdali čest bustě prezidenta za zvuku hudby válečných veteránů a železničářů přítomní sokolové i špalír zástupců německých spolků. Přes pečlivost vnější formy ale slavnost v některých pozorovateli a účastnících nezanechala dobrý pocit⁴⁶⁵. Předzvěst „šokujících“ událostí následujících týdnů?

4.3 Volby roku 1935 a jejich následky

Jaro roku 1935, třebaže počasím nijak mimořádné⁴⁶⁶, přivedlo podstatnou část společnosti do varu – alespoň na politickém kolbišti... Strany i společenské organizace totiž vybičovaly svou veřejnou aktivitu směrem k očekávanému

⁴⁵⁹ Sociální demokraté argumentovali, že pro usnesení hlasovala většina složená i z občanských stran – v zápisu ze zasedání rady měli být přítomni starosta Glassl, místostarostové Reim a Thoma a radní Olbert, Bartl, Kočárek, Brandl, Zickler, Krautmann a Eckl. Radní Zickler, jenž spolu s Wenzlem Krautmannem hlasoval proti usnesení, však prohlásil, že Thoma i Eckl již v době hlasování nebyli přítomni.

SOkA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Schůze obecního zastupitelstva, 1934 (20.2.) – 1935 (20.12.), VIII., 29.1.1935, s. 3-6.

⁴⁶⁰ Tamtéž, IX., 26.2.1935, s. 2.

⁴⁶¹ Zdrželi se pouze komunisté.

Tamtéž, s. 4-5.

⁴⁶² SOkA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Kronika, s. 280.

⁴⁶³ SOkA Sokolov, fond OMŠČ Sokolov, č. knihy 5, 6.3.1935.

⁴⁶⁴ SOkA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Kronika, s. 281.

⁴⁶⁵ SOkA Sokolov, fond OMŠČ Sokolov, č. knihy 5, 7.3.1935.

⁴⁶⁶ Podle údajů meteorologické stanice Havlíčkův Brod lze první polovinu roku 1935 považovat teplotně spíše za průměrnou, v některých ohledech dokonce poněkud chladnější...

POZOROVÁNÍ ATMOSFÉRICKÝCH JEVŮ 1935 – 2004. URL: <<http://www.vubhb.cz/meteo/m.asp>> [citováno 12. května 2009].

rozhodujícímu dni – květnovým volbám do Národního shromáždění. V táboře německých politických stran bylo nyní nutné počítat s novým hráčem, SHF, jenž se s nebyvalým odhodláním dral do popředí. Už zmíněné dílčí výsledky obecních voleb z uplynulého roku ukázaly, že Henleinovo hnutí představuje pro tradiční strany protivníka, kterého rozhodně není radno podceňovat. Představitelé občanských stran, DSAP v tomto případě pochopitelně nepřipadala v úvahu, také z tohoto důvodu stáli před otázkou, jaký přístup k novému subjektu zvolit. Konfrontaci či spolupráci? Vybraná cesta – vzájemné jednání – se jevila logická a zdálivě výhodná pro obě strany – staří politici vůdcové by tak mohli alespoň částečně usměrňovat nespoutanou energii mladého hnutí, SHF naopak jejich prostřednictvím získávala legální politickou základnu ve vztahu ke státním orgánům, tolik důležitou právě v období počátečního formování. Tato spolupráce, byť stále ve stádiu příprav, skutečně přinesla hmatatelný zisk, ovšem pouze jedinému z potenciálních partnerů...

SHF nejprve zahájila jednání s německými živnostníky (spojovat je měly ideje stavovství), kteří Henleinovi zprostředkovali cenný kontakt na Franze Spinu, předáka BdL. Vliv německých agrárních pak zachránil SHF v roce 1934 před zákazem. Od Spiny již nebyla tak dlouhá cesta k nejmocnější československé straně – republikánské (agrárníci), jejíž představitelé zahájili opatrné sondáže na přelomu let 1933-1934.

Zatímco BdL a živnostníci (Gewerbepartei) dospěli 25. října 1933 k dohodě s SHF o rozdělení sfér vlivu, tato usilovala o jejich pohlcení. Němečtí živnostníci ovšem likvidaci vlastní stranické organizace odmítli a až do roku 1938 se s SHF/SdP rozešli. Jednání s německými agrárníky vyvrcholila 9. dubna 1934 dohodou o společných kandidátních listinách BdL a SHF pro parlamentní volby, SHF ale posléze přišla s dalším požadavkem na organizační spojení. Vedení strany fúzi odmítlo, kolem vůdce mládeže BdL Gustava Hackera se však vytvořilo silné křídlo požadující sblížení...⁴⁶⁷

Zatímco tato jednání probíhala, věnovali se členové a sympatizanti SHF intenzivní agitaci právě v řadách německých živnostníků a agrárních s cílem tyto strany rozložit a pohltnout. Na Falknovsku lze poměrně dobře pozorovat tání někdejší Gewerbepartei. Pozvání na dubnovou schůzi SHF ve Falknově (Hotel Theierl)

⁴⁶⁷ MALÍŘ, J. - MAREK, P. a kolektiv, c. d., s. 905.

vyslyšel značný počet živnostníků či obchodníků z města samotného i jeho okolí. Řečník, sekretář Enhuber, se tvrdě opřel do politiky starých stran stavících zájmy jednotlivých skupin proti sobě a vyzdvihl význam svého hnutí právě pro obchod a řemesla – Gewerbepartei vlastně ani živnostníky nezastupuje, je na to příliš malá...⁴⁶⁸ O měsíc později se místní skupina strany německých živnostníků ve Falknově rozpustila a vyzvala členy ke vstupu do SdP.⁴⁶⁹

V květnu již stály volby přede dveřmi, jednotlivé strany se proto ještě více soustředily na intenzivní agitaci využívající každé příležitosti k připomenutí svého směru ve veřejném prostoru. V tomto smyslu je samozřejmě nutné chápat také akce doprovázející 1. květen. V ranních hodinách uspořádala svůj průvod část české menšiny v čele s řečníky z ČSNS, asi 280 osob se odebralo na nádraží, kde zástup posílil o skláře z Dolního Rychnova s hudbou. Zatímco řečníci vzdávali čest státní vlajce, ubíral se kolem nich Loketskou ulicí směrem k Hornickému domu průvod komunistů.⁴⁷⁰ Dopoledne si pro demonstraci své síly zvolili rovněž stoupenci Konrada Henleina – tisíce (asi 4000-5000 lidí)⁴⁷¹ se jich ne jedním, ale hned několika proudy valily městem na shromaždiště v Tiergarten. Řeči, elektronicky zesilované, se ujal kreisleiter Wollner velebící vágními frázemi hlavně dělníky, nejdražší to část německého národa. Při každé zmínce o němectví či národu jej z davu pozdravilo mocné „Heil!“. Jediný, kdo se mohl s takto mohutnou akcí měřit, byli němečtí sociální demokraté, kteří svůj tábor lidu uspořádali o třetí hodině odpolední na náměstí. Před řečníky proběhlo sportovní představení (ATUS⁴⁷²) a zazněl sborový zpěv Písně práce. Německé i české projevy vyjadřovaly pevný postoj k republice i odpor proti Henleinovi, jednotlivé sbory se následně vydaly k Hornickému domu, kde se rozešly. Přestože početné obecnstvo, ať už v oknech, či na ulicích, nešetřilo úsměvy, nebylo možné ubránit se určitému pocitu neúspěchu – ano, lidí přišlo mnoho, ale znatelně méně, než v minulých letech.⁴⁷³

⁴⁶⁸ Sekretär Enhuber sprach. Bote aus dem Egertal, r. 32, č. 41, 7.4.1935, s. 2.

⁴⁶⁹ Die Gewerbepartei Ortsgruppe Falkenau, Bote aus dem Egertal, r. 32, č. 55, 12.5.1935, s. 2. Obdobně v Gossengrünu po volbách.

Parteiauflösung. Bote aus dem Egertal, r. 32, č. 59, 22.5.1935, s. 4.

V sousedním okrese Loket nad Ohří přešel Wilhelm Schmelzer, někdejší okresní vedoucí křesťanských sociálů, do řad SdP a Gewerbepartei se prakticky rozložila již na počátku dubna. Uebertritte zur SHF. im Bezirk Elbogen. Bote aus dem Egertal, r. 32, č. 40, 5.4.1935, s. 1.

⁴⁷⁰ SOKA Sokolov, fond OMŠČ Sokolov, č. knihy 5, 1.5.1935.

⁴⁷¹ SOKA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Kronika, s. 283-284.

⁴⁷² Arbeiter Turn- und Sportverein.

⁴⁷³ SOKA Sokolov, fond OMŠČ Sokolov, č. knihy 5, 1.5.1935.

Henleinovci hodlali příznivého dojmu z prvomájových oslav náležitě využít a zintenzivnili svou agitaci především mezi mládeží – stranické odznáčky se začaly objevovat na všech místech⁴⁷⁴. Sociální demokraté ale nemínili zůstat pozadu, 9. května uspořádali manifestaci na náměstí, kde Franz Katz ostře vystoupil proti Henleinovi. Straničtí vůdcové samozřejmě objížděli větší i menší obce a konali zde svá předvolební shromáždění – křesťanské sociály v Gossengrünü takto podpořil Mayr Harting kandidující právě ve volebním kraji Karlovy Vary⁴⁷⁵. Nejvýraznější formy boje⁴⁷⁶ o veřejný prostor zůstávaly vyhrazeny oběma nejsilnějším skupinám, DSAP a SdP. Přestože se SHF/SdP mohla chlubit hojně navštívenými schůzemi⁴⁷⁷, sociální demokraté svou aktivitou nezůstávali pozadu. Franz Katz procestoval s odpovídajícím zázemím (technickým i personálním) velkou část volebního kraje, avšak jeho výsledky někdy zaostávaly za projeveným úsilím⁴⁷⁸. Intenzitu vzájemného předvolebního boje dokumentovaly jednotlivé veřejné plochy ve městě, každé místo muselo být polepeno agitačními materiály – na plakátech sociálních demokratů se dokonce objevily přelepky SHF...⁴⁷⁹

Také menší strany se rozhodly vést vlastní miniaturní kampaň. Schůze Národního sjednocení (někdejší Národní demokracie) ovšem zkrachovala již při volbě předsednictva. Národní socialisté na své akci tradičně zaútočili na sociální demokraty (mimo jiné přítomné na schůzi spolu s hrstkou členů Národního sjednocení)⁴⁸⁰ a zpět z politické bezvýznamnosti hodlal prorazit i Simon Starck – spolupráci se stranou dlužníků ale ukončil ještě před volbami⁴⁸¹.

⁴⁷⁴ Tamtéž, 4.5.1935.

⁴⁷⁵ Wählerversammlung. Bote aus dem Egertal, r. 32, č. 55, 12.5.1935, s. 6.

⁴⁷⁶ Boje spíše v symbolickém slova smyslu. Na Falknovsku nedošlo k významnějším předvolebním násilnostem, ať už z jedné, či z druhé strany. Slovní výhrůžky a rušení schůzí ovšem nebyly ojedinělé – např. shromáždění SHF v Schönlinde narušili sociální demokraté, k řečníkovi, Rudolfo Gandnerovi, se ale nedostali.

Allem Terror zum Trotz: SHF. marschiert. Bote aus dem Egertal, r. 32, č. 35, 24.3.1935, s. 5.

⁴⁷⁷ Große Wahlkundgebung der SHF. in Königsberg. Bote aus dem Egertal, r. 32, č. 54, 12.5.1935, s. 3-4.

Wählerversammlung der SHF. Tamtéž, s. 4.

⁴⁷⁸ List Bote aus dem Egertal se Katzovi vysmíval, že sice má schůze perfektně připraveny, ale jedno mu chybí, diváci...

Eine rote Riefenblamage in Bleistadt. Bote aus dem Egertal, r. 32, č. 53, 9.5.1935, s. 1.

⁴⁷⁹ SOkA Sokolov, fond OMŠČ Sokolov, č. knihy 5, 9.5.1935.

Objevily se prý i plakáty, jež svou formou a písmem připomínaly materiály SdP. Jen na nich místo čísla 12 (SdP) stála 6 (DSAP)...

Wahlplakate. Bote aus dem Egertal, r. 32, č. 58, 19.5.1935, s. 5.

⁴⁸⁰ SOkA Sokolov, fond OMŠČ Sokolov, č. knihy 5, 5. a 16.5.1935.

⁴⁸¹ Ein kurzer Traum. Bote aus dem Egertal, r. 32, č. 57, 17.5.1935, s. 4.

Největší akci však měl Falknov zažít až den před volbami. Město zaplnila 18. května neobvyklá výzdoba - za některými okny se vyjímaly obrazy Konrada Henleina (odstraňované četníky...) – a i samotné shromaždiště v Tiergarten nabízelo velkolepý pohled. Na 70 četníků uzavíralo ze tří stran prostor, na němž se čelem k tribuně seřadili Henleinovi stoupenci. Za zpěvu písní prodávaly dívky stranické odznáčky a všichni čekali na hlavního řečníka – sociální demokraté v Hornickém domě mezitím hráli Marseillaisu. Konečně, v 18:00 dorazil za sborového „Heil!“ sám Henlein doprovázený třemi auty. Než začal mluvit, přispěchalo na tribunu děvče a podalo mu kytici oslovujíc jej: „Mein Führer!“.

Nakolik posluchače projev, naplněný řadou velkých slov i bezobsažných frází (o roztříštěnosti, hodině dvanácté, boji za domov, jenž přinese zisk teprve jejich dětem...) ⁴⁸², zaujal, nebylo zase až tak důležité. Rozhodujícími se měly stát výsledky voleb následujícího dne.

Volební klání roku 1935 bezesporu patřilo mezi nejvýznamnější okamžiky historie Československé republiky. Henleinovo hnutí, nyní vystupující pod názvem Sudetendeutsche Partei (SdP), zaznamenalo tak rozhodný úspěch, že tradiční německá politická scéna v českých zemích, formující se po celá desetiletí, přestala během několika okamžiků existovat. Několik ilustrativních čísel z falknovského okresu rozhodně nijak nevybočuje z celozemského výsledku: ve Falknově samotném si udržela DSAP 1162 hlasů proti 4788 voličům SdP, ostatní strany (BdL, křesťanští sociálové) se svým neúspěchem zařadily dokonce až za reprezentanty české menšiny (dohromady asi 500 hlasů)! V celookresním měřítku podpořilo kandidátku SdP 23880 lidí – tedy téměř 70 %. ⁴⁸³ O týden později následovaly volby do okresního zastupitelstva – se stejným výsledkem, menší strany (BdL) již zastupovali jen jmenovaní poslanci ⁴⁸⁴.

⁴⁸² SOKA Sokolov, fond OMŠČ Sokolov, č. knihy 5, 18.5.1935.

⁴⁸³ Tamtéž, 19.5.1935.

⁴⁸⁴ SdP získala volbou 12 křesel, DSAP 3 a česká volební listina 1. Jako jmenovaní členové přibyli 4 za DSAP (celkem 7), 2 za BdL (2) a 2 za českou menšinu (3), jmenovitě:

SD - Görl Christ. (ian?), Beumel Josef, Goblirsch J.

Č - Hradský

SdP - Habermann Josef, Loquai Josef, dr. Heinzmann, Gustav Kohl, Burkl, Ernst??, Lährl Andreas, Doms Peter, Schöneker Toni, Horner Josef, Steidl Josef, Fritsch Johann, Christl Jul. (ius?), Pleier Herm. (ann?)

jmenov čl:

DSAP - Schrezer Alfred, Schup Josef, Zinngrasch, Stark Franz

BdL - Josef Heinz, Josef Haselbauer

Č - Stanislav Jelinek (ředitel školy ve Falknově nad Ohří), Alois Zlatník (šéf poštovního úřadu)

Po ustavující schůzi 21.10.1935 potom ve výboru zasedli:

Kde hledat příčiny úspěchu SdP? Velká část hlasů (zhruba třetina) mohla pocházet od někdejších příznivců rozpuštěných DNSAP a DNP těšících se dříve značné podpoře. Eva Broklová⁴⁸⁵ vidí hlavní příčinu selhání demokratického mechanismu v politické kultuře německých stran, jež upřednostňovala kolektivní práva před občanským principem a stavěla na symbolice německého národa, území atd.. Přestože se autor předkládané práce s tímto monickým výkladem neztotožňuje, nemůže popřít význam symbolických projevů při rozhodování voličů. Tito totiž od svých představitelů očekávali akcentování určitých, zjednodušeně řečeno nacionálních, hodnot, SdP se tedy připojením k těmto zažitým kódům stávala potenciálně přijatelnou pro většinu československých Němců. Na vysvětlení volebního výsledku takové konstatování ale samozřejmě nestačí, významnou roli při spoluutváření hodnotové a politické orientace hrála celá řada vzájemně provázaných faktorů. SdP se mimo jiné mohla opřít o dobře organizovanou (viz předvolební shromáždění SdP) a hlavně financovanou kampaň⁴⁸⁶, jež pro ostatní strany vytvářela nebezpečnou konkurenci. Nelze také zapomínat, že v pohraničí hospodářská krize prakticky neskončila a místní průmysl, hlavní zdroj pracovní síly, se nadále potýkal s vážnými problémy⁴⁸⁷. Většina významných starých stran (DSAP, BdL, křesťanští sociálové) již podstoupila vládní angažmá, či dokonce před volbami tvořila součást vládní koalice, aniž by v pohraničních oblastech došlo k výraznějšímu zlepšení sociální situace – Pavel Marek proto chápe únavu politickým stranictvím jako jeden z podstatných faktorů triumfu SdP: „*Není pochyb o tom, že popularita Henleinovy strany byla reakcí na všeobecnou únavu a rostoucí nespokojenost s politickými stranami a parlamentním systémem, plnícím nedostatečně představy německé menšiny. Sudetendeutsche Partei fakticky představovala široké protestní hnutí*

za DSAP - Schrezer Alfred, Beuml Josef a 2 náhradníci

Č - Hradský Karel + náhradník (Jelínek)

SdP - Habermann Josef, Heinzmann Ernst, Loquai Josef, Burkl Ernst

BdL - Heinz Josef, Haselbauer Josef

SOkA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Kronika, s. 295-296.

⁴⁸⁵ BROKLOVÁ, Eva, *Politická kultura německých aktivistických stran v Československu 1918-1938*, Praha, Karolinum, 1999.

⁴⁸⁶ Na volební aktivity obdržela SHF/SdP celkem 331711 RM z Německa (145000 RM v hotovosti a 185000 RM ve formě záruky sudetoněmeckým organizacím, jež pak tyto prostředky zálohově vyplátily). Henlein tyto příjmy přiznal dodatečně sepsaným potvrzením z 28.8.1935.

KUČERA, Jaroslav, Mezi Wilhelmstraße a Thunovskou : Finanční podpora německé říše Sudetoněmecké straně v letech 1935-1938, *Český časopis historický*, 1997, 95, č. 2, s. 387-410.

⁴⁸⁷ V samotném Falknově se množství nezaměstnaných pohybovalo po celý rok 1935 kolem 1000 osob - celkový počet obyvatel města činil zhruba 12000 osob.

SOkA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Kronika, s. 306.

německého obyvatelstva Sudet."⁴⁸⁸. SHF/SdP mohla těžit z pozice hnutí stojícího mimo staré stranicí a reprezentujícího v podstatě jedinou „autentickou“ opoziční sílu – podobná hesla cílila především na mladou generaci. SHF rovněž dokázala již od počátku účinně rozkládat německé občanské strany, s nimiž zahájila jednání o vzájemné spolupráci...⁴⁸⁹ Jistý (byť obtížně dokumentovatelný) vliv na rozhodování voličů měl pravděpodobně i mediálně úspěšný (z pohledu četných Němců v Československu) nacistický režim v Německu. Konečně nelze zapomínat na individuální, těžce vystopovatelný, nátlak v jednotlivých kolektivech, jehož účinnost rostla s početností místní frakce SdP⁴⁹⁰. To, že si dvě třetiny německých voličů vybraly Henleinovu stranu, sebou neslo velké nebezpečí do budoucna. Pokud se volič postupně natolik ztotožní s politikou a vůdci vlastní strany, je ochoten tolerovat a omlouvat jejich prohřešky, a dále tak tento svůj vztah posiluje.

4.4 Boj o pohraničí 1935-1938

Šok a zděšení, tak lze charakterizovat dojem, který si z voleb odnesli nejen představitelé prakticky politicky vymazaných stran. Jejich mladší členové si byli dobře vědomi vážnosti situace – bylo třeba nabídnout spoluobčanům alternativu k SdP, alternativu, jež by dokázala jednáním s ostatními vládními partnery dosáhnout hmatatelných úspěchů v politické i sociální oblasti. Wenzl Jaksch (DSAP), Gustav Hacker (BdL), Hans Schütz (DCVP) a další politici formující se platformy tzv. neoaktivismu ovšem stáli v nezáviděníhodné pozici. Řady, především německých občanských stran, se povážlivě tenčily a jakékoli vyjednávání s koaličními partnery mohlo přinést jen omezené výsledky, ať už kvůli jejich nechuti k výraznějším státoprávním změnám, či prostému nedostatku financí na velkorysou sociální politiku v pohraničí. Na druhé straně Henleina koaliční politika nijak nesvazovala – ostatně vládní angažmá mu nevynesl ani mistrně sepsaný slib věrnosti adresovaný prezidentu Masarykovi..., bez obavy z převzetí jakékoli odpovědnosti mohl populisticky získávat podporu maximálními požadavky – dostatečně radikálními, aby oslovily voliče, ale ve veřejných

⁴⁸⁸ MALÍŘ, J. - MAREK, P. a kolektiv, c. d., s. 908.

⁴⁸⁹ Tamtéž, s. 905.

⁴⁹⁰ Na začátku května 1935 patřila např. v Gossengrünü plná čtvrtina z tisíce voličů mezi členy SHF.

SHF. Bote aus dem Egertal, r. 32, č. 52, 5.5.1935, s. 5.

prohlášení natolik „umírněnými“, aby nezavdaly příčinu ke státnímu zásahu.⁴⁹¹ Za takových podmínek působil největší úspěch novoaktivistů – závazek vlády z 18. února 1937 na postupné zvýšení počtu německých veřejných zaměstnanců a navýšení státních zakázek pro německé firmy⁴⁹² – vskutku skromně. Jeho naplnění se navíc realizovalo jen pozvolna a, dle názoru novoaktivistů, neochotně, což vylučovalo sebemenší mediální zisk⁴⁹³. Nemohla-li nabídnout výraznější pomoc vláda, musely se německé koaliční strany, tedy především DSAP, snažit čelit SdP přímo na místní úrovni ve spolupráci s veřejnými úřady i českou menšinou. Tento souboj obou dobře organizovaných skupin – SdP a DSAP – naplňoval veřejný prostor až do května 1938, kdy ale již většinu sudetských Němců pevně vedly zájmy cizí vůle mimo Československou republiku i demokracii.

Sociální demokraté bojovali stále osamocenější zápas. SdP totiž nezískala na svou stranu jen voliče, ale v řadě případů i více či méně skryté sympatie místních představitelů občanských stran. Nepřekvapí proto, že se krátce po volbách ve Falknově objevila obdobná iniciativa, jako v řadě dalších německých měst. Radní Eckl, Brandl, Zickler, Thoma a Krautmann vyzvali na zasedání zastupitelstva jménem svých „sjednocených frakcí“ (BdL, křesťanští sociálové, freisociálové a Gewerbepartei) k urychlenému uspořádání obecních voleb, neboť, dle jejich mínění, 70 % obyvatelstva nebylo v orgánech města zastoupeno⁴⁹⁴. Obhajoby stávajícího městského zastupitelstva a vlastně i demokracie jako takové se ujal plamennou řečí Franz Katz. Připomněl, že jeho strana po úspěšných parlamentních volbách v roce 1929 mohla přijít s obdobným požadavkem, ale neučinila tak, a

⁴⁹¹ Na sjezdu SHF 21.10.1934 v České Lípě se Konrad Henlein nejen přihlásil k němectví („byli jsme Němci, jsme Němci a Němci zůstaneme“), ale vyslovil se rovněž pro integritu ČSR – koncept řeči byl předem odevzdán Kanceláři prezidenta republiky. V umírněném duchu se neslo rovněž stranické memorandum prezidentu Masarykovi z dubna 1935 i následný Henleinův telegrafovaný projev osobní oddanosti hlavě státu. Hnutí před volbami několikrát stálo před bezprostřední hrozbou rozpuštění – proti podobnému kroku se ovšem postavili agráři a zákaz SdP odmítl i prezident Masaryk. Volební úspěch SdP učinil podobné úvahy už jen teoretickými. KLIMEK, A. - HOFMAN, P., c. d., s. 309.

⁴⁹² 4.12.1937 potvrdila poslanecká sněmovna toto usnesení jako závazné a stanovící linii úřadů i k dalším menšinám.

Tamtéž, s. 469.

⁴⁹³ SdP navíc dokázala snížit mediální význam dohody z 18.2.1937 formulací vlastní koncepce 28.2. na shromáždění funkcionářů strany v Ústí nad Labem – poslanci SdP následně v dubnu předložili osnovy šesti navzájem provázaných zákonů doplňujících ústavu. Na jejich základě by se republika rozdělila na veřejnoprávní samosprávné svazy, jejichž příslušníci by byli registrováni v národnostním katastru. Volený představitel takové korporace by měl oprávnění reprezentovat národ, jednat s vládou a dohlížet na dodržování zákonů zaručujících národnostní rovnoprávnost. Tamtéž, s. 476.

⁴⁹⁴ SOKA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Schůze obecního zastupitelstva, 1934 (20.2.) – 1935 (20.12.), X., 31.5.1935, s. 16.

důrazně varoval své kolegy před zaslepeným triumfalismem: „*Výsledek voleb nebyl výrazem demokracie, ale projevem nemocné doby a nemocného národa, který byl navíc podroben neslýchané štvavé agitaci. Pánům budou oči přecházet z toho, co ještě bude muset německý národ kvůli těmto volbám vytrpět.*“⁴⁹⁵ A zatímco radní Kočárek obviňoval německé kolegy ze skryté podpory SdP⁴⁹⁶, nehodlal se Albin Eckl svého záměru vzdát. „*Hlas lidu, hlas Boží,*“ prohodil směrem ke Katzovi pozastaviv se nad jeho výrazem „nemocný národ“. Většinu však již na svou stranu nezískal – na návrh místostarosty Thomy byl tento bod vyřazen.⁴⁹⁷ Československá orientace tedy v prvním povolebním střetu uspěla, prozatím.

Napětí nepolevovalo. Turnerské cvičení v červnu 1935⁴⁹⁸ si vyžádalo odpověď (jako obvykle) ze strany sokolů, na jejichž ochranu byl raději poslán četnický oddíl s nasazenými bodáky⁴⁹⁹. O tom, jak se za rok posunul postoj obyvatelstva, svědčily oslavy nejvýznamnějšího státního svátku – 28. října. Přestože účast nadále zůstala reprezentativní – vedle českých a německých dětí se zúčastnili rovněž sokolové a turneři⁵⁰⁰ i členové Egerlander Gmoa v krojích⁵⁰¹ – byla slabá výzdoba domů nepřehlédnutelná⁵⁰². Významně méně praporů než 7. března vlálo také ve Svatavě⁵⁰³, a v Bukovanech se dokonce na německých domech neobjevil ani jeden⁵⁰⁴.

V prosinci 1935 rezignoval prezident Masaryk, jehož nástupcem se stal, nikoli zcela bez obtíží, Edvard Beneš, dlouholetý ministr zahraničí a krátce i předseda vlády. Přestože osobnost nové hlavy státu musela dříve snést mnoho kritiky

⁴⁹⁵ „Das Wahlergebnis war kein Ausdruck der demokratie, sondern der Ausdruck einer kranken Zeit und eines kranken Volkes, das noch dazu einer unerhörten Verhetzung agitation unterworfen wurde. Den Herren werden noch die Augen aufgehen, was das deutsche Volk durch diese wahlen noch zu leiden haben wird.“

Tamtéž, s. 17.

⁴⁹⁶ Do městem kontrolovaných organizací měli být jmenováni sympatizanti SdP a radní Zickler prý také otevřeně kvitoval s povděkem rozhodnutí svých voličů, tj. volbu SdP.

Tamtéž, s. 18.

⁴⁹⁷ Tamtéž, s. 19.

⁴⁹⁸ SOkA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Kronika, s. 288?.

⁴⁹⁹ Sokolské cvičení představovalo pravděpodobně značnou improvizaci, účastníci nebyli dle názoru pozorovatele dobře secvičení.

SOkA Sokolov, fond OMŠČ Sokolov, č. knihy 5, 16.6.1935.

⁵⁰⁰ Tamtéž, 28.10.1935.

⁵⁰¹ SOkA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Kronika, s. 297.

⁵⁰² Svůj díl jistě nesl i silný vítr.

SOkA Sokolov, fond OMŠČ Sokolov, č. knihy 5, 28.10.1935.

⁵⁰³ SOkA Sokolov, fond obecná škola (česká), Svatava 1919-1938, Pamětní kniha, 28.10.1935.

⁵⁰⁴ Bez praporů ve státních barvách.

SOkA Sokolov, fond obecná škola (česká), Bukovany, Kronika 1919-1938 (1952), s. 146.

z německých nacionálních pozic, stala se – alespoň v omezené míře – pro republiku věrné Čechoslováky v pohraničí dalším jednotícím symbolem: „*Tato volba naplnila všechny upřímné demokraty tohoto státu radostí a zadostiučiněním.*“⁵⁰⁵

SdP však rozhodně nemínila přenechat veřejný prostor svým soupeřům – na její schůze začínalo docházet stále více nezaměstnaných⁵⁰⁶ a také březnové masarykovské oslavy v Kynšperku nad Ohří svědčily o úspěšnosti strany v tomto, veskrze německém, městě – z německých účastníků zavítali prakticky jen státní úředníci a městští zaměstnanci⁵⁰⁷. Proti Henleinovská schůze českých stran a DSAP v Hornickém domě se naopak setkala jen s průměrnou účastí (asi 500 lidí)⁵⁰⁸. Veřejně manifestovat svou sílu hodlaly oba tábory 1. května, a karlovarská Volkswille proto neopomněla burcovat stranické stoupence: „*Musí být společnou vůlí nás i českých socialistů uhájit tento ostrov demokracie uprostřed fašistického moře.*“⁵⁰⁹ Henleinovci svou akci uspořádali tradičně dopoledne v Tiergarten, Kundt a další řečníci stáli v čele průvodu čítajícího na 6000 lidí⁵¹⁰. Zástup byl tedy slabší než v minulém roce, kdy strana svou účast ve Falknově vzhledem k volební kampani naddimenzovala. O to lépe působila manifestace DSAP, na níž promluvili německy Katz a Zinner a česky sociální demokrat Egermajer⁵¹¹.

Další příležitost k prorepublikové manifestaci poskytly narozeniny prezidenta Beneše. Osoba hlavy státu tradičně spojovala všechny síly věrné ideálům československého státu. Přestože nový prezident mohl jen těžko zcela nahradit svého výjimečného předchůdce v této symbolické rovině, staly se oslavy jeho narozenin pevnou součástí kalendáře oficiálních a neoficiálních československých slavností. Ve Falknově se první veřejné uctění Edvarda Beneše setkal se slušným zájmem – v Hornickém domě vyslechlo oslavné projevy v češtině i němčině na

⁵⁰⁵ „Diese Wahl erfüllte alle aufrichtigen Demokraten des Staates mit Freude und Genugtuung.“ SOkA Sokolov, fond Německá chlapecká obecná škola Svatava, Kronika, 18.12.1935.

⁵⁰⁶ SOkA Sokolov, fond obecná škola (česká), Svatava 1919-1938, Pamětní kniha, 29.2.1936.

⁵⁰⁷ SOkA Sokolov, fond obecná škola (česká), Kynšperk n. O., Kronika české obecné školy 1922-1938, s. 43.

⁵⁰⁸ SOkA Sokolov, fond OMŠČ Sokolov, č. knihy 5, 5.4.1936.

⁵⁰⁹ „Gemeinsam muß unser und der tschechischen Sozialisten Wille sein, diese Insel der Demokratie inmitten des faschistischen Meeres zu verteidigen.“ Maifeier in sturmdrohender Zeit, Volkswille, č. 103, roč. 43, 1.5.1936, s. 1.

⁵¹⁰ SOkA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Kronika, s. 316.

⁵¹¹ Účast měla být ještě vyšší než v minulém roce. SOkA Sokolov, fond OMŠČ Sokolov, č. knihy 5, 1.5.1936.

1000 hostů obou národností⁵¹², kteří položili základ nové, byť jen krátce trvající, tradici.

DSAP již od května připravovala velkou demonstrativní akci, jež měla začátkem srpna zcela ovládnout veřejný prostor ve Falknově⁵¹³. Strana obsadila nejen své tradiční prostory (na náměstí vystoupili poslanec de Witte i Dr. Czech⁵¹⁴), ale zasáhla i do míst, jež si pro své akce obvykle vyhrazovala SdP. Tiergarten se stalo jevištěm dosud nevídaného představení – parodie na výstupy zdejšího častého řečníka Konrada Henleina... V českém pozorovateli vyvolal celý den hluboký zážitek: „*Kdo viděl a slyšel projevy, musí býti přesvědčen, že tyto zástupy půjdou v čas nebezpečí hájit státu, neboť jej považují dnes za svůj. Škoda, že stát nemůže dát všem, čeho by potřebovali!*“⁵¹⁵ Nebyl však jediným, na nějž zapůsobil – henleinovci se pokusili zorganizovat obdobnou velkou akci na konci srpna, ale úřední zásah jejich záměr překazil⁵¹⁶. V letním souboji o veřejný prostor tak zvítězili sociální demokraté.

Za obdobně úspěšný lze označit i průběh 28. října, jemuž tentokrát přálo i počasí. Nechyběly ani četné československé prapory na německých domech⁵¹⁷. Program oslav nevybočil z tradičního průběhu – po vojenské přehlídce následovaly za zájmu veřejnosti projevy místních autorit v Hornickém domě⁵¹⁸. O tom, že se v německé komunitě prohlubovaly názorové rozpory, svědčila i účast některých německých dětí i s rodinami na českých školních oslavách⁵¹⁹.

⁵¹² Články v časopisech Karlovarské listy, Stráž našich hranic.

Tamtéž, 24.5.1936.

⁵¹³ Die Partei ruft zum WAT, Volkswille, č. 103, roč. 43, s. 4.

Na přelomu jara a léta 31.5 a 1.6.1936 uspořádali svůj „Volkstag“ i komunisté – do Kynšperka nad Ohří přišlo na 3800 lidí.

SOkA Sokolov, fond AM Kynšperk nad Ohří, Kronika, s. 150.

⁵¹⁴ SOkA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Kronika, s.325.

⁵¹⁵ SOkA Sokolov, fond OMŠČ Sokolov, č. knihy 5, 1.8.1936.

⁵¹⁶ SOkA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Kronika, s. 325.

⁵¹⁷ SOkA Sokolov, fond obecná škola (česká), Svatava 1919-1938, Pamětní kniha, 28.10.1936.

SOkA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Kronika, s. 327.

SOkA Sokolov, fond OMŠČ Sokolov, č. knihy 5, 28.10.1936.

⁵¹⁸ Vedle starosty Konrada Glassla a předsedy českého okresního osvětového sboru vystoupil též ředitel české školy ve Falknově Stanislav Jelínek.

SOkA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Kronika, s. 327.

⁵¹⁹ SOkA Sokolov, fond obecná škola (česká), Bukovany, Kronika 1919-1938 (1952), s. 159.

Např. ve Falknově se ve školním roce 1937/1938 zapsalo do české obecné školy 39 německých a 117 českých dětí a do české měšťanské školy 54 německých a 144 českých žáků - němečtí žáci tedy tvořili plnou čtvrtinu všech dětí v české škole. Přesto se jednalo o menší počet než v minulých letech.

SOkA Sokolov, fond OMŠČ Sokolov, č. knihy 5, 1937/1938, 26.,28.,30.6. a 1.9.1937.

S rostoucími obavami reagovaly na vývoj v pohraničí státní orgány – vedle dosavadní obecní policie zahájil počínaje květnem 1937 ve Falknově činnost i státní policejní úřad.⁵²⁰ K větší semknutosti se také odhodlali představitelé politických stran české menšiny – dříve mnohdy obtížně spolupracující členové ČSNS, ČSSD, Národního sjednocení, ČSL, republikánské strany i Národní jednoty severočeské utvořili za účelem lepší koordinace „okresní výkonný výbor českých politických stran“.⁵²¹ Sice se zde jednalo spíše o mediální proklamaci bez dalšího dosahu, podtrhovala ale rostoucí nutnost vzájemné spolupráce.

Svou jednotící roli stále ještě plnily oslavy narozenin prvního československého prezidenta, projevy úcty, bez rozdílu politického přesvědčení či národnostního původu, se nesly ve stejném duchu jako v předchozích letech – oslavné projevy i města vyzdobená četnými prapory⁵²². Osoba Masaryka, směřujícího již neodvratně k závěru své životní pouti, dokázala i v této době probouzet alespoň záblesky pozitivního vztahu k Československu: „...aby ještě mnoho let oslavil své narozeniny. – Bůh ho ochraňuj!“⁵²³ Tato slova plná emocí představovala jistě zcela upřímné přání nejen kronikáře německé obecné školy v Habersbirku – Masaryk v tomto symbolickém smyslu představoval jedno z posledních pojití podstatné části německého obyvatelstva k republice, pojítko křehké jako jeden lidský život.

Tradiční kalendář oslav pokračoval v nezměněném rytmu i v květnu 1937. 1. Máj – tradiční demonstrace síly jednotlivých frakcí – zřetelně ukazoval, jakým směrem se vyvíjí sympatie obyvatelstva. Průvod SdP čítající tentokrát na 6500 lidí se hmul městem na obvyklé shromaždiště v Tiergarten, kde přítomní s nadšením vyslechli slova Konrada Henleina. V obvyklém duchu se nesly i akce české menšiny (průvod ČSNS šel od nádraží k Hornickému domu), DSAP i KSČ. Shromáždění komunistů dobového pozorovatele mimořádně upoutalo – účast na něm byla totiž nápadně malá.⁵²⁴

⁵²⁰ Státní policii v čele s dr. Bláhou se dostalo slavnostního uvítání v Hornickém domě.

SOkA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Kronika, s. 349.

Doplňování sítě státních policejních úřadů umožňoval zákon č. 165/1920 Sb.

⁵²¹ V Národním osvobození z 28.6.1936.

SOkA Sokolov, fond OMŠČ Sokolov, č. knihy 5, 24.6.1936.

⁵²² Tamtéž, 7.3.1937.

⁵²³ „...noch mehrere Jahre sein Geburtsfest zu begehen. - Gottes Schutz sei mit ihm.“

SOkA Sokolov, fond Německá obecná škola Habartov, Kronika německé obecné školy, 7.3.1937.

⁵²⁴ SOkA Sokolov, fond OMŠČ Sokolov, č. knihy 5, 1.5.1937.

Květen nabízel české menšině i další příležitost k účinné sebe prezentaci. Narozeniny prezidenta Beneše se spojily s desetiletým výročím působení sokolské jednoty ve Falknově v jedné mohutné slavnosti (alespoň v očích českých účastníků). Na falknovském náměstí se tehdy shromáždily celé zástupy lidí – školní dítky, vojáci posádky, legionáři a sokolové, svou úctu prezidentovi přišli vyjádřit také váleční vysloužilci, hasiči, a dokonce i místní henleinovci. Aby byl dojem vzájemné jednoty úplný, zahrála na konec státní hymnu kapela německých válečných vysloužilců.⁵²⁵ Když o měsíc později projížděl městem sám prezident (směřující do Františkových Lázní), zdravily jeho vůz v ulicích i na náměstí tisíce lidí⁵²⁶, za rok se sympatie stejných lidí promění k nepoznání...

Uvedené oslavy jistě vyzněly pozitivně, jejich působení však lze označit jen za omezené a hlavně dočasné. Podpora drtivé části obyvatel Falknovska již v této chvíli pevně přilnula k SdP, jež dokázala v případě potřeby účinně opanovat veřejný prostor. Příležitost k demonstraci vlastní síly i početnosti svých místních sympatizantů poskytlo straně léto roku 1937. Během srpnového shromáždění ve Falknově sice nesměly být vyvěšeny vlajky, občané však svůj vztah k SdP dali jasně najevo – jen nemnoho domů zůstalo bez výzdoby. Městem prošel průvod 5000 lidí, jehož mohutnost ještě zvýrazňoval plný dvojnásobek přihlížejících.⁵²⁷ Iniciativa ve veřejném prostoru od této chvíle stála plně na straně Henleinova hnutí. Okres ale ještě čekala poslední velká československá slavnost, již se ve větší či menší míře zúčastní většina místního obyvatelstva, slavnost ovšem smuteční.

14. září 1937 ukončil svou životní pouť Tomáš Garrigue Masaryk. Tato zpráva obletěla republiku rychlostí blesku. Školy ukončily vyučování⁵²⁸, oslavné nekrology v novinách⁵²⁹ i nejrozličnějších kronikách bilancovaly prezidentovo státnické dílo⁵³⁰. S projevy vystoupily samozřejmě i jednotlivé místní autority⁵³¹,

⁵²⁵ Tamtéž, 30.5.1937.

⁵²⁶ SOKA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Kronika, s. 352-353.

⁵²⁷ Mezi účastníky lze vyzdvihnout okresního vedoucího Breitschädla, senátory Schossera a Bartla, poslance Wollnera, Böhma a Kleibera a zemského poslance Haase.

Tamtéž, s. 355-356.

⁵²⁸ Např. ve Svatavě žáci v tichosti opustili školu.

SOKA Sokolov, fond obecná škola (česká), Svatava 1919-1938, Pamětní kniha, 14.9.1937.

⁵²⁹ Zatímco Volkswille nešetřila obdivem, Falkenauer Wochenblatt hodnotil zesnulého prezidenta s úctou, ale také s viditelným odstupem.

An der Bahre eines Großen. Volkswille, r. 44, č. 214, 14.9.1937, s. 1.

Der Befreier seines Volkes gestorben. Falkenauer Wochenblatt, r. 12, č. 38, 18.9.1937, s. 1.

⁵³⁰ SOKA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Kronika, s. 357.

hlavní smuteční tryzna se pak na okrese měla uskutečnit ve falknovském Hornickém domě 19. září.

Okresní město na severozápadě Čech, stejně jako celá řada dalších obcí po celé zemi, vzdávalo hold muži představujícímu pro mnohé samo ztělesnění ideálů, na nichž byla Československá republika postavena. O tom jak silně tato událost zasáhla oba národy – Čechy i Němce – svědčí nejen nejrůznější články či osobní zápisy⁵³², ale také výzdoba Falknova, jenž se v ten den oblékl do smutku. Na téměř každém domě visel černý prapor, někde dokonce i státní vlajky spuštěné na půl žerdi⁵³³.

Tato práce již mnohokrát zdůrazňovala symbolický význam osoby prezidenta pro jednotu státu. Nyní byl tento symbol pohřben a s ním i další pojítka mezi národy Československa. Přestože se prezident Beneš pokusil zastoupit svého předchůdce i na tomto poli, trvalejších úspěchů dosáhnout nedovedl a vlastně ani nemohl. Mezinárodně politická situace se stále nebezpečněji vyvíjela v neprospěch Československa – krokům Německa v následujícím roce a jejich vyústění na postoje většiny německých občanů republiky by ovšem nedokázala zabránit ani sebecharismatictější osobnost prezidenta, ba ani Masaryk na vrcholu sil.

Oslavy 28. října tentokrát pochopitelně probíhaly ve stínu Masarykova skonu, přesto obvyklým způsobem, pomineme-li ovšem nápadnou neúčast většiny zástupců místního průmyslu⁵³⁴. K významnému průlomů do tradice však došlo ve Svatavě, kde němečtí zastupitelé přehlasovali své české kolegy a oslavné projevy přednesli jako první⁵³⁵. Překvapivá změna v sobě však skrývala i určitou nevyřčenou hrozbu – názorně dokumentovala rostoucí sebevědomí místních Němců.

Právě pocit ohrožení svedl dohromady zájmy českých hraničářských a národních spolků a, nyní již vskutku menšinu, Němců aktivně vystupujících ve

⁵³¹ SOKA Sokolov, fond obecná škola (česká), Svatava 1919-1938, Pamětní kniha, 18.9.1937.

⁵³² Forma i styl jednotlivých textů nezapřou upřímné pohnutí.

„Tode des Herrn Präsidenten Befreiers“

SOKA Sokolov, fond Německá obecná škola Habartov, Kronika německé obecné školy, 14.9.1937.

Kronikář města Kynšperk nad Ohří, přesvědčený nacionální socialista, věnoval této smutné události významný prostor ještě v roce 1941, kdy zpracovával rok 1937.

SOKA Sokolov, fond AM Kynšperk nad Ohří, Kronika.

⁵³³ SOKA Sokolov, fond OMŠČ Sokolov, č. knihy 5, 19.9.1937.

⁵³⁴ Falkenau. Volkswille, r. 44, č. 254, 31.10.1937, s. 5.

⁵³⁵ SOKA Sokolov, fond obecná škola (česká), Svatava 1919-1938, Pamětní kniha, 28.10.1937.

prospěch Československa. Jen tato mimořádná souhra okolností dokázala obě strany přimět k takovým formám spolupráce, jež by ještě před několika málo lety byly pokládány za nepřipustné, či dokonce zrazující nejvlastnější zájmy národa. Místní odbor Národní jednoty severočeské v Dasnicích, stejný odbor, jenž před deseti lety považoval jakoukoli spolupráci s německými sociálními demokraty za nepřipustnou, nyní na svou tradiční mikulášskou zábavu pozval i zástupce německých železničářů (Verband der Eisenbahner ČSR) a sociálních demokratů.⁵³⁶ Na druhé straně město Falknov poskytlo místním sokolům zdarma elektrický proud do tělocvičny⁵³⁷. Samozřejmě, že se zde v obou případech jedná o vskutku marginální projevy, mapují ale novou formu kontaktů, které se vytvořily napříč národnostmi a jejichž nejdůležitější faktor tvořil pozitivní vztah k republice.

Na jaře 1938 se opět připravovaly připomínky narození prezidenta Masaryka. Nadále si zachovaly tradiční formu – ve falknovském Hornickém domě stejně jako loni zazněly české i německé projevy⁵³⁸ a obdobné vzpomínkové akce proběhly i v řadě dalších obcí⁵³⁹, na dlouhé roky naposledy.

Jen o několik dní později zasáhla celou Evropu událost, jejíž dopady lze považovat za jeden z rozhodujících momentů ve vývoji vztahu československých Němců k republice. Adolf Hitler překročil rakouské hranice a připojil tento dříve samostatný stát ke své Říši – za frenetického nadšení „Rakušanů“, kteří se nyní opět cítili „Němci“ (alespoň tak se to německému obyvatelstvu Československa i značné části mezinárodní veřejnosti jevilo...).

⁵³⁶ SOkA Sokolov, Národní jednota severočeská - místní odbor Dasnice, Kniha zápisů 1932-1938, 9.11.1937.

⁵³⁷ Od 1.1.1938.

SOkA Sokolov, fond OMŠČ Sokolov, č. knihy 5, 1.1.1938.

⁵³⁸ SOkA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Kronika, s. 373.

⁵³⁹ SOkA Sokolov, fond obecná škola (česká), Bukovany, Kronika 1919-1938 (1952), s. 178.

SOkA Sokolov, fond obecná škola (česká), Kynšperk n. O., Kronika české obecné školy 1922-1938, s. 55.

5. 1938

Připojení Rakouska k Německu, Anschluß, má-li autor užítí dobového a stále ještě vžitého označení, neznamenal pro Československo jen kritické strategické odkrytí vůči Německu na jižní, pevnostmi prakticky nechráněné hranici, ale také v podstatě zhroucení byť i jen omezeného prorepublikového konsensu drtivé části německého obyvatelstva v českých zemích. Německou společnost, snad až na čestné výjimky, jako by posedlo nacionální třeštění – dosavadní politické strany (BdL, Gewerbepartei, DCVP) se dobrovolně vzdávaly vlastní politické existence a směřovaly své členstvo k podpoře SdP. Autor tohoto textu se při pročítání pramenů i tematické literatury nemohl ubránit jednoznačnému pocitu: v myslích řady německých spoluobčanů tyto události otvíraly prostor pro myšlenky, jež by dříve byly jen neuskutečnitelnými fantaziemi. Hitler přece dokázal nemožné, spojit Rakousko s Německem, proč by nyní nemohl „osvobodit“ i své sudetské druhy? „*Mládež si nás popudlivě a s posměškem měřila, ale jinak dospělé obyvatelstvo německé zachovalo klid,*“⁵⁴⁰ zapsal si kronikář české školy ve Falknově. Velká část Němců pozbyla jakékoli důvěry ve stát, v němž stále žila, ale na druhou stranu ještě nebyla ochotna otevřeně se mu postavit.

SdP zatím nemarnila čas a verbovala do svých řad další a další členy. Nabízely se jí nejrůznější prostředky, jimiž mohla zužitkovat svou stávající sílu – od hospodářské šikany nečlenů⁵⁴¹, přes ohlašované nejzažší termíny pro vstup do strany až po masová demonstrativní shromáždění. Na konci března takto na falknovském – stále ještě Masarykově – náměstí vyslechlo okresního vedoucího Breitschädela a poslance Schreiberu snad až 15000 lidí⁵⁴². V době „plebiscitu“ v Německu (o spojení s Rakouskem...) bylo úřady povoleno vyvěšení vlajky s hákovým křížem spolu s československým praporem – ve Falknově tak učinilo 11 lidí, jedna vlajka však byla ukradena (ovšem nikoli ta v československých barvách). Celkovou atmosféru dokreslovaly nejrůznější, převážně naprosto bizarní, pověsti, jež mezi sebou šířila lidová představitost: o otevření hrobu

⁵⁴⁰ SOkA Sokolov, fond OMŠČ Sokolov, č. knihy 5, 12.3.1938.

⁵⁴¹ Václav Němec vzpomíná na bývalého sociálního demokrata Lilla, kdysi aktivního v Rote Wehr - 2 roky marně sháněl práci, od přestupu k henleinovcům ji konečně dostal... NĚMEC, V., *Čas jeřabin*, c. d., s. 15.

⁵⁴² 27.3.1938. Kronikář města Falknova však již jméno zesnulého prezidenta nahradil - ať už podvědomě, či úmyslně - názvem Marktplatz. SOkA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Kronika, s. 377.

prezidenta Masaryka v Lánech, zhroucení Edvarda Beneše a samozřejmě i brzkém příjezdu vůdce („Hitler bude do soboty tady...“).⁵⁴³

A zatímco Hitlerovy narozeniny oslavili i ve Falknově (nejen?) říšsko němečtí občané s vyvěšenými nacistickými prapory⁵⁴⁴, připravili vůdci SdP svou vlastní programovou platformu, oněch osm karlovarských bodů, z nichž nebylo možné slevit:

1. Úplná rovnoprávnost německé národní skupiny s českým národem.
2. Uznání sudetoněmecké národní skupiny jako právnické osoby...
3. Vymezení a uznání uzavřeného sudetoněmeckého území.
4. Vybudování německé samosprávy ve všech oborech veřejného života...
5. Zákonná ochranná opatření pro ty státní příslušníky, kteří žijí mimo uzavřená území...
6. Napravení všeho bezpráví, které bylo učiněno sudetským Němcům od roku 1918, a napravení škod...
7. ... provedení zásady: v německém území, němečtí veřejní zaměstnanci.
8. Úplná svoboda přiznání ... k německému světovému názoru.⁵⁴⁵

Samotný obsah „Karlovarských požadavků“ tedy nebyl nikterak překvapující a pomineme-li pro Čechoslováky značně urážlivý bod 6 a samozřejmě i demokratickému pojetí státu se přičítící bod 8 (německý světový názor, rozuměno nacionálně socialistický...)⁵⁴⁶, jednalo se v podstatě o platformu, za níž by se mohla postavit značná část německé veřejnosti, a jež by se tedy stala výchozím podkladem SdP pro dohodu s Československou republikou.

V jakém duchu se však měla případná jednání Henleina s československou vládou odehrávat, zatím velká část československé veřejnosti netušila (ba ani sami Henleinovi němečtí spoluobčané!) – už 28. března navštívili Henlein a Frank Hitlera v Berlíně, kde získali jednoznačné instrukce: klást vždy takové podmínky,

⁵⁴³ SOkA Sokolov, fond OMŠČ Sokolov, č. knihy 5, 10.4.1938.

⁵⁴⁴ SOkA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Kronika, s. 379.

⁵⁴⁵ KÁRNÍK, Z., *České země v éře první republiky (1918 - 1938) III.*, c. d., s. 515.

⁵⁴⁶ „Tak jako Němci celého světa,... přihlašujeme se také my k nacionálně socialistickému pojetí života.“
Tamtéž.

aby je československá vláda nemohla přijmout⁵⁴⁷. Spojili svůj osud i osud těch, které zastupovali, s ďáblem (lehce bulvárně řečeno).

Z výkladu se poněkud ztratili ti Němci, kteří stále ještě pevně zůstávali věrni republice, ostatně, nic jiného jim ani nezbyvalo – SdP byla ochotna spolupracovat s kýmkoli, jen ne s organizovanými marxisty (za něž sociální demokraty beze sporu považovala). V kontextu Falknova nad Ohří se v této chvíli jednalo především o členy DSAP, která si nadále zachovala svou organizační strukturu a pod novým vedením v čele s Wenzlem Jakschem energicky vystupovala na obranu státu. V podstatně horším stavu se nacházeli místní komunisté, ale ani oni ve svých ztenčených řadách neopouštěli linii strany. Trojlístek věrných Československu doplňovala samozřejmě místní česká menšina. Ti všichni si byli dobře vědomi nyní již nedostižné převahy SdP ve veřejném prostoru, přesto nehodlali zůstat s rukama v klíně. Příležitost k poslední velké prorepublikové manifestaci jim poskytl nyní již opět předvolební⁵⁴⁸ první Máj.

Pro celé město se jednalo o vyjímečnou událost. Záplava praporů nenechávala nikoho na pochybách, na čí straně stojí sympatie veřejnosti – k vidění byly především vlajky SdP a města, československé však jen tam, kde nařizoval předpis. Malé papírové praporky Henleinovy strany se objevily snad v každém okně a vlajky ve stejných barvách visely rovněž z provazu přes ulici. Dopoledne patřilo již tradičně henleinovcům, kteří se v ohromných proudech valili přes město na shromaždiště v Tiergarten. Tamější program se již obešel bez větších překvapení – vždyť koho by nyní zarazily jásot u říšskoněmeckého praporu, zdvižené pravice a výkřiky „Sieg heil!“ či „Heil Hitler!“. Akce SdP trvala až do 13:30 a i ty nejstřízlivější odhady hovořily o 22000 účastníků – za značné podpory mládeže. Byť se objevily pověsti o nákupu komparsu, dobový český pozorovatel viděl oddané henleinovce alespoň v polovině všech přítomných... Zatímco příznivci SdP procházeli městem, řadili se na nádraží Češi z velké části okresu, na 1800 se jich pak vydalo Křížovou ulicí směrem k Hornickému domu (určitou dobu však museli čekat, než henleinovci opustí Kraslickou ulici...), kde vyslechli

⁵⁴⁷ KLIMEK, A. - HOFMAN, P., c. d., s. 525.

⁵⁴⁸ Obecní volby, původně plánované na listopad 1937 byly odloženy a realizovány, snad jako gesto dobré vůle ze strany vlády, právě až v květnu/červnu 1938, pravděpodobně za nejhorších myslitelných podmínek...

Na Falknovsku proběhly obecní volby v prosinci 1936 v Königswerthu, jejich výsledky (71 hlasů – 1 mandát pro českou volební skupinu, 232 hlasů – 5 mandátů pro DSAP a 576 hlasů – 12 mandátů pro SdP) v podstatě kopírovaly úspěch SdP v parlamentních volbách předešlého roku. Obecní volby v Königswerthu. Karlovarské listy, r. 15, č. 50, 12.12.1936, s. 5.

projevy svých předáků z Národní jednoty severočeské, Národní rady československé i z akčního výboru „českých“ politických stran na okrese. Na závěr vystoupil horník Hrodek, jenž přítomné vyzval k podpoře odpolední manifestace DSAP – s varováním, aby se nenechali vyprovokovat. Sociální demokraté svou akci uspořádali, opět věrni tradici, na náměstí a, k překvapení českých diváků, ve skutečně hojném počtu. K 7000 lidí se posléze připojil i český průvod za skandování „Zdar, zdar, zdar“⁵⁴⁹, a všichni tak mohli společně vyslechnout projevy řečníků – Wenzla Jaksche (ten ale rychle odjel na další akci v Karlových Varech), senátora Zinnera i jisté členky Labour Party (Dhonau)⁵⁵⁰. Také falknovský zastupitel a poslanec Franz Katz nezůstal ani tentokráte henleinovcům nic dlužen, „*Henlein ... nemá právo slavit 1. máj, jež ukradl socialistům. Spletl ... se v datu, měl zvolit 1. April,...*“, povzbuzoval prý přítomné svým, odpůrci tolik nenáviděným, stylem.⁵⁵¹

V ostatních městech okresu se nabízel obdobný obrázek, ať už volíme jako zdroj informací zápisy německé, či české. Do průvodu SdP ve Svatavě se zapojili také státní zaměstnanci⁵⁵² a přes zákaz i většina německých učitelů⁵⁵³. Německé obyvatelstvo již tedy bylo ochotno moci republiky odporovat všude tam, kde nehrozil bezprostřední postih – významný posun proti uplynulým měsícům.

Volby se však již nezadržitelně blížily a vývoj nabíral zvláštní dynamiku. 13. května zahájila vláda přímá jednání s SdP⁵⁵⁴, která nepřestávala posilovat řady svých stoupenců – „*tlak a teror SdP na dem. Němce se zvyšuje – nábor se daří*“⁵⁵⁵. Strana hodlala před volbami zapůsobit na váhající dalšími velkými akcemi ve veřejném prostoru – 21. května se měl její průvod ubírat ze Svatavy do

⁵⁴⁹ SOKA Sokolov, fond OMŠČ Sokolov, č. knihy 5, 1.5.1938.

⁵⁵⁰ Großkundgebung in Falkenau. Volkswille, r. 45, č. 103, 3.5.1938, s. 3.

⁵⁵¹ SOKA Sokolov, fond OMŠČ Sokolov, č. knihy 5, 1.5.1938.

Toto přirovnání užívali sociální demokraté často a s oblibou – např. o rok dříve na shromáždění v Lokti.

12000 beim Fest der Arbeit in Elbogen. Volkswille, r. 44, č. 114, 19.5.1937, s. 3.

Volkswille ovšem přítomnost Katze ve Falknově neuvádí, mluvil na obdobném shromáždění v Kraslicích. Po skončení této akce se ale mnozí krasličtí účastníci vydali do Falknova na hlavní manifestaci. Vzhledem k tomu, že se tato odehrála až odpoledne, mohl zde Katz teoreticky promluvit.

Maitag des Trotzes. Volkswille, r. 45, č. 103, 3.5.1938, s. 4.

Falknovský kronikář odhadl účast ve shromáždění SdP na (jistě nadsazených 30000) a u DSAP na 10000.

SOKA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Kronika, s. 383.

⁵⁵² SOKA Sokolov, fond obecná škola (česká), Svatava 1919-1938, Pamětní kniha, 1.5.1938.

⁵⁵³ SOKA Sokolov, fond Německá chlapecká obecná škola Svatava, Kronika, 1.5.1938.

⁵⁵⁴ KLIMEK, A. - HOFMAN, P., c. d., s. 554.

⁵⁵⁵ SOKA Sokolov, fond obecná škola (česká), Svatava 1919-1938, Pamětní kniha, 15.5.1938.

Falknova nad Ohří. Překotný vývoj – částečná mobilizace československé armády – však zaskočil nejen mezinárodní veřejnost⁵⁵⁶, ale zejména Henleinovo hnutí, jež tak důrazný krok československé vlády nečekalo. Zatímco vojáci obsazovali strategická místa okresu, zmizely v krátké době vyzývavé „bílé punčochy“ i nacistické odznaky. Ve Svatavě se sice objevily na silnici překážky z vozů, ale armáda již měla situaci plně pod kontrolou – cestu a železnici směrem ke Kraslicím střežila hlídka s kulomety a protitankovým dělem.⁵⁵⁷ Mobilizace proběhla bez větších problémů – i mezi německým obyvatelstvem – zatím jen málokdo byl ochoten nést následky vzepření se zákonům státu, jehož byl stále ještě občanem⁵⁵⁸. Za několik měsíců bude však i tato hranice překročena.

Příchod vojáků do pohraničí vлил do žil české menšiny novou energii: „*Ráno v SdP neklid – překvapení se stalo JIM!*“⁵⁵⁹ Naopak v táboře příznivců SdP zavládla deprese, ovšem ne na dlouho... hned dalšího dne (22. května) se měly v řadě obcí konat obecní volby, jejichž výsledky v očích většiny Němců zcela minimalizovaly dopady květnové mobilizace. „*Tato vojenská opatření měla obyvatelstvo zastrašit, aby v obecních volbách hlasovalo pro kandidáty vládě přátelských stran, stal se však pravý opak,*“ zapsal si se zadostiučiněním ředitel německé obecní školy ve Svatavě⁵⁶⁰. Skutečně, za týden se již vše vrátilo do starých kolejí – na ulici se opět objevily bílé punčochy, znovu zdomácněl nacistický pozdrav a čeští zákazníci marně čekali na slušné slovo nejen od německých živnostníků.⁵⁶¹ Svatavští učitelé vyjádřili vlastní vztah ke svému zaměstnavateli, československému státu, zcela jednoznačně, půjčka k dvaceti letům republiky se musela obejít bez jejich účasti⁵⁶².

Volební výsledky skutečně překonaly nejčernější očekávání. SdP na Falknovsku obdržela 28819 hlasů – tedy plných 83 %! V některých obcích již

⁵⁵⁶ Pro potřeby této práce není ani tak důležité, zda Československo stálo před bezprostřední hrozbou. Za rozhodující lze označit dopad mobilizace a s ní spojených akcí na místní obyvatelstvo obou národů.

⁵⁵⁷ SOKA Sokolov, fond OMŠČ Sokolov, č. knihy 5, 21.5.1938.

⁵⁵⁸ SOKA Sokolov, fond Četnická stanice Svatava, Kronika, 21.5.1938.

⁵⁵⁹ SOKA Sokolov, fond obecná škola (česká), Svatava 1919-1938, Pamětní kniha, 21.5.1938.

⁵⁶⁰ „Diese militärischen Maßnahmen sollten die Bevölkerung einschüchtern, daß sie bei den Gemeindevahlen die Liste regierungsfreundlicher Parteien wählen sollten. Doch das Gegenteil trat ein.“

SOKA Sokolov, fond Německá chlapecká obecná škola Svatava, Kronika, 22.5.1938.

⁵⁶¹ SOKA Sokolov, fond OMŠČ Sokolov, č. knihy 5, 28.5.1938.

Vojenské strážie opustily Svatavu až v polovině června.

SOKA Sokolov, fond obecná škola (česká), Svatava 1919-1938, Pamětní kniha, 14.6.1938.

⁵⁶² SOKA Sokolov, fond Německá chlapecká obecná škola Svatava, Kronika, 22.5.1938.

bylo Henleinovo hnutí natolik silné, že jeho odpůrci dokonce ani nesestavili alternativní kandidátku, celkem se jednalo o 7152 takto získaných hlasů v menších sídlištích. Přes mimořádně agresivní kampaň SdP – v duchu hesla „kdo nevolí SdP, není Němec“ – všudypřítomný nátlak a hektickou nacionální atmosféru (na straně SdP stály téměř všechny regionální listy)⁵⁶³ zbýval i v této chvíli početný zlomek německého obyvatelstva, který svůj osud nehodlal spojit s Konradem Henleinem. DSAP si udržela 2904 voličů (11 %), komunisté však jen 550 (1,4 %). SdP samozřejmě nepodpořili ani přítomní Češi (Čechoslováci), jejichž kandidátní listiny si připsaly celkem 1573 hlasů (4,6 %). Přepočtou-li se však tato čísla na obdržené mandáty, vypadá situace ještě jednoznačněji: 720 jich připadlo SdP (z toho 363 díky jednotným kandidátkám), 47 DSAP, 20 zástupcům české menšiny a pouhých 6 komunistům. Stejný tísnivý obrázek (z pohledu Československé republiky) se nabízel ve všech volebních dnech (tedy 22. a 29. května a 12. června).⁵⁶⁴

Trudné předvolební vyhlídky donutily jednotlivé prorepublikové strany k těsnější spolupráci, díky níž bylo možné dosáhnout příznivějšího přepočtu na mandáty. V Dasnicích se iniciativy chopili dokonce představitelé místního odboru NJŠČ, když nabídli DSAP volební spolupráci. Ta ovšem nabídku odmítla, obávajíc se, že by tak jen Čechům domohla k dalšímu mandátu⁵⁶⁵ (strana samotná nakonec v obci nezískala žádného zastupitele). Naproti tomu ve Falknově dospěli DSAP, KSČ i Češi k příslušné dohodě⁵⁶⁶.

O tom, že Němci tyto volby chápali jako referendum o Československu, svědčila symbolická forma povolebních oslav – v oknech se rozsvítily červeno-bílé svíčky...⁵⁶⁷

Napjatá atmosféra však nepolevovala ani po volbách. Už v jejich průběhu poslaly některé české rodiny své děti do vnitrozemí⁵⁶⁸ a němečtí rodičové nyní

⁵⁶³ „Hier deutsch – dort nichtdeutsch! Hier Einheit – dort Separatismus!“

Brandes, Detlef, *Die Sudetendeutschen im Krisenjahr 1938*, München, R. Oldenbourg Verlag, 2008. Veröffentlichungen des Collegium Carolinum. Band 107, s. 143.

O tom, jak zoufalý zápas vedli sociální demokraté v této iracionální nacionálně zaslepené atmosféře, svědčí i obsah předvolebních letáček: voliči si měli konečně uvědomit, že přes všechny pověsti ON (Hitler) nepřišel a ani nepřijde. Viz příloha č. 6, obr. č. 9 a 9a. Volkswille, r. 45, č. 116, 18.5.1938, s. 3.

⁵⁶⁴ SOKA Sokolov, fond OMŠČ Sokolov, č. knihy 5, 12.6.1938.

⁵⁶⁵ SOKA Sokolov, Národní jednota severočeská - místní odbor Dasnice, Kniha zápisů 1932-1938, 28.5.1938.

⁵⁶⁶ SOKA Sokolov, fond OMŠČ Sokolov, č. knihy 5, 12.6.1938.

⁵⁶⁷ Tamtéž, 22. a 12.6.1938.

usilovně hledali důvody pro odhlášení svých potomků z české školy⁵⁶⁹. Není nutné zdůrazňovat, že také oslavy narozenin prezidenta Beneše se oproti minulému roku tentokrát odehrály bez významnější německé účasti – např. z kynšperských učitelů byl na akci místního osvětového sboru (českého) přítomen jen ředitel (německé) chlapecké měšťanské školy.⁵⁷⁰

Na konci června se začali vítězové voleb ujímat funkcí. Před falknovskou radnici dorazily četné zástupy, aby mohly přivítat nového starostu Josefa Eberla „německým pozdravem“.⁵⁷¹ Vedle funkce starosty obsadila SdP i obě místa místostarostů (Hermann Becker, Fritz Picha) a také šest pozic v městské radě (Josef Brandl, Gustav Kühnel, Franz Degelmann, Wenzl Zickler jun., Karl Kramling, Anton Eisenkolb, dr. Karl Schmidt), v níž zasedli dále František Krystl (česká volební skupina) a Franz Grünes (DSAP).⁵⁷² Novým obecním zastupitelstvům nebyl dán dlouhý život, přesto se během léta několikrát sešla (konkrétně ve Falknově hned třikrát). Vládnoucí SdP hned na první řádné schůzi jasně ukázala, jakým způsobem hodlá k městským záležitostem přistupovat. Nejprve přítomné pozdravil starosta Eberl, jehož dlouhý projev zaplnily nejen obecné fráze o osudovém okamžiku a důvěře národa, ale též jasná hrozba směrem k opozici: „...,budu ale tvrdý ke každému, kdo by smýšlel či jednal neupřímně a

⁵⁶⁸ Tamtéž, 22.5.1938.

⁵⁶⁹ Tamtéž, 28.5.1938.

⁵⁷⁰ SOKA Sokolov, fond Německá chlapecká měšťanská škola Kynšperk nad Ohří, Kronika, 28.5.1938.

V Bukovanech prezidentovy narozeniny oslavili především Češi a také „demokratičtí Němci“. SOKA Sokolov, fond obecná škola (česká), Bukovany, Kronika 1919-1938 (1952), s. 190.

⁵⁷¹ 25.6.1938.

SOKA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Kronika, s. 393.

⁵⁷² Složení městských orgánů tedy bylo následující:

starosta - Josef Eberl

1. místostarosta - Dr. Becker

2. místostarosta - Fritz Picha

rada - Krystl Fr., Franz Grünes, Josef Brandl, Gustav Kühnel, Franz Degelmann, Wenzl Zickler jun., Karl Kramling, Ant. Eisenkolb, dr. Karl Schmidt

zastupitelé (se starostou, místostarosty a členy rady):

Češi (3) - Krystl František (poštovní zaměstnanec), Křest'an Martin (přednosta berní správy), Valenta Karel (vrch insp stát drah)

KSČ - 0

DSAP (4) - Zinner Josef, Renner Alois, Grünes Franz, Katz Franz

SdP (29) - Eberl Josef, Heidler Josef, Dr. Becker Hermann, Brandl Josef, Zickler Wenzl, Eisenkolb Anton, Picha Fritz, Dr. Schmidt Karl, Krämling Karl, Ziener?? Josef, Lill Roman, Leitzinger Karl, Kohl Karl, Tautermann Karl, Protz Laurentz, Theisinger Josef, Tischler Franz, Rus(?)tler Rudolf, Dr. Loib Anton, Kühnel Gustav, Klie??(ei)sen Vinzenz, Nadler Wenzl, Reinold Josef, dr. Böhm Franz, Seidl Hans, Lugert Adolf, Götzl Josef, Degelmann Franz, Baml Josef
Tamtéž, s. 389.

*házel mi klacky pod nohy.*⁵⁷³ Další řečník, místostarosta Becker, shrnul ve svém projevu ideové základy, na nichž jeho strana – SdP – stála. „*Jako nositelé mandátu hnutí Konrada Henleina se hlásíme k německému nacionálně socialistickému světovému názoru a tím k ideji celého národního společenství,*“⁵⁷⁴ zdůraznil. Za sociální demokraty pozdravil přítomné radní Grünes vyjadřující odhodlání své strany kontrolovat většinu SdP...⁵⁷⁵ Už první body programu, volba obecních orgánů, však ukázaly, že SdP rozhodně není svolna účastnit se delších diskuzí. Slabší strany byly jednoduše přehlasovány jak v otázce předčasného znovuoobsazení míst ve správě nemocnice, tak ve věci počtu členů městských komisí.⁵⁷⁶ Protože však tyto úpravy vyžadovaly změnu jednacího řádu obce (Geschäftsordnung), jak argumentoval Franz Katz, svolalo vedení města o několik dní později novou schůzi zastupitelstva, na níž si požadované znění jednoduše nechalo odhlasovat, za demonstrativní nepřítomnosti sociálních demokratů.⁵⁷⁷

Zatímco jaro odkvétalo do léta, stával se „sudetoněmecký problém“ součástí mezinárodní hry, v níž českoslovenští představitelé tahali za stále kratší nitky. V obavě z eskalace konfliktu se do řešení sporu SdP a československého státu vložila, prozatím nepřímou formou, Velká Británie. V srpnu dorazila do republiky mise lorda Waltera Runcimana – oficiálně na žádost pražské vlády, jenž měl jako nezávislý „zprostředkovatel“ (mediator) a ovšem i „vyšetřovatel“ (investigator) pomoci oběma stranám nalézt řešení⁵⁷⁸. Tím, kdo v této chvíli určoval dynamiku vývoje, však nebyl ctihodný britský gentleman, ba ani jeho ministerský předseda držící se zatím v pozadí, nýbrž muž, kterému Henlein na konci července opětovně přišel složit hold – Adolf Hitler⁵⁷⁹.

⁵⁷³ („...dass ich aber hart sein werde, wenn jemand anders denkt und handelt und mir Prügel vor die Füße wirft.“

SOkA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Schůze obecního zastupitelstva, 1936 (18.2.) – 1938 (9.9.), 29.7.1938, s. 3-4.

⁵⁷⁴ „Als Mandatsträger der Bewegung Konrad Henleins bekennen wir uns zur deutschen nationalsozialistischen Weltanschauung und damit zum Gedanken der Volksgemeinschaft.“ Tamtéž, s. 5.

⁵⁷⁵ Tamtéž, s. 7.

⁵⁷⁶ Tamtéž, s. 8-9.

⁵⁷⁷ Tamtéž, 3.8.1938, s. 1.

⁵⁷⁸ Začátkem srpna měl být parlamentu předložen tzv. „národnostní statut“, jehož prostřednictvím by byla pozitivně řešena řada národnostně citlivých otázek, jeho schválení však bylo odloženo až do skončení Runcimanovy mise. Rychlý vývoj událostí ale tento návrh odsunul do pozadí. Nach 23 Minuten vertagt. Volkswille, r. 45, č. 180, 3.8.1938, s. 1.

⁵⁷⁹ Sudetští Němci se zúčastnili sportovních slavností Deutsche Turn- und Sportfest ve Vratislavi. Na defilé před Hitlerem byla nesena ještě československá vlajka a Henlein v projevu mluvil o

Na malém českém okrese se mezitím léto neslo ve znamení napjatého klidu. Některé tradiční české oslavy jejich organizátoři raději nerealizovali (např. připomenutí mistra Jana Husa v Dasnicích)⁵⁸⁰ a nezanedbatelné úrovně dosáhla i lokální protičeskoslovenská propaganda – ve Svatavě se před školou a českými byty objevily letáčky nabádající k neposkytování darů na obranu státu⁵⁸¹ a obdobné pamflety, tentokrát zaměřené na příslušníky ozbrojených sil, našel také ředitel české školy ve Falknově. Nutno ovšem poznamenat, že se sám pozastavil nad naprostou kontraproduktivitou zmíněných veršů:

*„Útěcha vojákům!
Ani nemusíme býti na vojně tři léta!
Mnohem dříve nás zastřelí,
neboť naši generálové
usilují všemi prostředky
o válku!“⁵⁸²*

Určité události však už v této době přímo předjímaly průběh zářijových dnů. V polovině srpna došlo k explozi v areálu továrny Schmieger ve Svatavě. Původní podezření (přetopený parní kotel) bylo ale rychle vyvráceno, za výbuchem stál dynamon, stejná výbušnina, jež bude použita o necelý měsíc později ve Falknově...⁵⁸³

Zastupitelstvo okresního města se ještě jednou stačilo sejít na začátku září, aby schválilo výzvu vládě k předání policejních pravomocí zpět do rukou města (v červnu převzala kontrolu nad policejními záležitostmi státní policie). Sociální demokraté navrhli tento, stejně neprosaditelný, bod odložit, většina SdP svou

loajalitě k ČSR... ale také o oddanosti svých soukmenovců k německému národu, řeč zakončil Sieg heil „Vůdci“. 31.7.38 se potom Henlein a Frank setkali přímo s Hitlerem.

KLIMEK, A. - HOFMAN, P., c. d., s. 596.

⁵⁸⁰ SOkA Sokolov, Národní jednota severočeská - místní odbor Dasnice, Kniha zápisů 1932-1938, 24.8.1938.

⁵⁸¹ SOkA Sokolov, fond obecná škola (česká), Svatava 1919-1938, Pamětní kniha, 24.8.1938.

⁵⁸² SOkA Sokolov, fond OMŠČ Sokolov, č. knihy 5, vloženo k 27.8.1938.

⁵⁸³ SOkA Sokolov, fond Četnická stanice Svatava, Kronika, 15.8.1938.

Kolem 10. hodiny v noci na začátku září zazněla další(?) exploze. Lidé začali plnit ulice, prý v domnění, že přijíždí Adolf Hitler.

Wer sind die Täter. Volkswille, r. 45, č. 206, 2.9.1938, s. 5.

rezoluci pochopitelně bez problémů schválila, členové DSAP a čeští zastupitelé se při hlasování zdrželi.⁵⁸⁴

Právě v době, kdy falknovské zastupitelstvo naposledy zasedalo, se blížilo k rozuzlení i složité jednání československého státu, reprezentovaného nyní přímo prezidentem Benešem, s SdP. Tzv. „čtvrtý plán“⁵⁸⁵, který hlava státu předložila zástupcům Henleinova hnutí, již v podstatě naplňoval veškeré jejich požadavky⁵⁸⁶. Edvard Beneš ve svých pamětech uvádí, že se z jeho strany jednalo pouze o taktický krok, jenž měl mezinárodní veřejnosti a zejména vládám Británie a Francie ukázat nevůli k dohodě na straně SdP.⁵⁸⁷ Ať už prezident v této záležitosti postupoval upřímně, či nikoliv, každopádně se jednalo o důmyslný mediální tah – nabídku, již nebylo možné odmítnout. Východisko z této „obtížné“ situace poskytl SdP „incident“ v Moravské Ostravě. 7. září, tedy v den kdy měli delegáti Henleinova hnutí obdržet „čtvrtý plán“, došlo na demonstraci pořádané kvůli údajnému špatnému zacházení s Němci uvězněnými pro protistátní činnost k potyčce mezi poslancem SdP a policií. Přestože československá vláda okamžitě reagovala – mimo jiné i odvoláním odpovědného policejního velitele – henleinovci získali záminku k nepřijetí předložených návrhů.⁵⁸⁸ Nyní se pozornost obrátila k Norimberku, kde měl vůdce nacistické strany přednést stěžejní projev...

⁵⁸⁴ Státní policie převzala veškerý výkon policejní činnosti na základě výnosu ministra vnitra č. B-2113-18/5-38P ze dne 14.6.1938 a to na základě vládního nařízení č. 51/1936 Sb., o němž ale SdP prohlásila, že jeho platnost skončila 30.6.1937.

SOkA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Schůze obecního zastupitelstva, 1936 (18.2.) – 1938 (9.9.), 9.9.1938.

⁵⁸⁵ „Návrh o postupu jednání ohledně úpravy národnostních otázek, sjednanému mezi československou vládou a zástupci sudetoněmecké strany“

BENEŠ, Edvard, *Paměti I: Mnichovské dny*, Milan Hauner (editor), 1. vyd. Praha, Academia, 2007, s. 303.

⁵⁸⁶ Návrh sliboval proporcionalitu v obsazení úřadů i v rozdělování finančních prostředků, subvenci 700 milionů pro německé oblasti, návrat pravomocí obecní policii, plnou jazykovou rovnoprávnost (i pro Rusíny, Maďary či Poláky) a zejména širokou formu samosprávy Němci obývaného území.

Der Friedenvertrag der Regierung. Volkswille, r. 45, č. 213, 10.9.1938, s. 1.

⁵⁸⁷ „Mohlo býti jen otázkou času, než by tato území byla pro Československou republiku ideově i politicky ztracena.

Byl jsem si i této možnosti vědom, a předložil-li jsem tento plán československým hakenkreuzlerům ze Sudetendeutsche Partei, bylo to jen proto, abych přesvědčil vládu britskou a francouzskou, že nehrajeme s nimi žádnou nepoctivou hru, nýbrž i proto, že jsem – pozoruje postup Hitlera, Henleina a Franka – počítal už s téměř jistotou, že čeští pangermáni ani tohoto plánu nepřijmou. Chtěl jsem přesvědčiti francouzskou a britskou vládu, že ani největší ústupky, které by mohla československá vláda a československý národ učiniti, nezadrží pangermanismus ani berlinský, ani tzv. sudetský. A viděl jsem v tom jediný a poslední prostředek – jestli vůbec nějaký takový prostředek ještě existoval – přivést západní velmoci a celý ostatní svět na naši stranu pro případ ozbrojeného konfliktu mezi námi a Německem.“

BENEŠ, E., *Paměti I: Mnichovské dny*, c. d., s. 306.

⁵⁸⁸ KLIMEK, A. - HOFMAN, P., c. d., s. 617.

Na Falknovsku však došlo k vyhocení už tak nemálo napjaté atmosféry ještě o několik hodin dříve. Večer 11. září explodovala na dvoře hotelu Hahm nálož, jež poškodila zdi a okna a jen o několik minut později další v zahradě české školy⁵⁸⁹. Následujícího dne všichni s napětím očekávali projev Vůdce. Na své poměry přednesl Hitler relativně mírnou, velice obratnou řeč, posluchače však nenechal na pochybách: „...vyžadují, aby v Československu přestalo utiskování tří a půl milionu Němců, jde o německé soukmenovce. Nemám rovněž nikterak v úmyslu povolit tady, v srdci Německa, aby zde díky zdatnosti jiných státníků vznikla druhá Palestina. Ubozí Arabové jsou bezbranní a možná opuštění. Němci v Československu nejsou ani bezbranní, ani opuštění.“⁵⁹⁰ Když domluvil, začaly do ulic měst proudit zástupy nadšených Němců. Na falknovském náměstí přísahali přítomní věrnost říšskému kancléři a po zpěvu německé hymny se odebrali na pochod městem⁵⁹¹, na mnoha domech v tu hodinu hrdě vlály prapory s hákovým křížem⁵⁹². Vzduch se sytil nacionálním třeštěním, sklizeň jeho krvavých plodů však přinese až zítřek.

„Vzbouření sudetoněmeckého lidu“⁵⁹³. Obvodová školní rada udělila volno u příležitosti „světově historické řeči Vůdce německé říše Adolfa Hitlera 12. tohoto měsíce.“⁵⁹⁴ Skutečně, jednalo se o historický moment, Hitlerův projev totiž představoval nejen signál pro povstání, ale též poslední impuls ke zhroucení křehké stability, jež na Falknovsku (a v celém českém pohraničí) existovala téměř dvacet let. Nezanedbatelná část německého obyvatelstva nyní zcela vytěsnila ze své mysli jakýkoli, byť i jen formální, respekt k Československu či jeho zákonům, ba co hůře, mnozí byli dokonce ochotni vzít proti tomuto státu do rukou zbraň – a v případě odporu ji také použít.

⁵⁸⁹ SOKA Sokolov, fond OMŠČ Sokolov, č. knihy 5, 11.9.1938.

Podle německých sociálních demokratů vhodil do zahrady jakýsi předmět obuvník Václav Baier z Dolního Rychnova, jenž jel kolem na kole. Při následné domovní prohlídce provedené četnictvem spolu se státní policií byly nalezeny 4 bomby (dynamon, zápalná šňůra a rozbuška), 2 pušky, revolver s náboji a prapor s hákovým křížem.

SOKA Sokolov, fond Četnická stanice Svatava, Kronika, 10.9.1938.

⁵⁹⁰ Podle KÁRNÍK, Z., *České země v éře první republiky (1918 - 1938) III.*, c. d., s. 570.

⁵⁹¹ SOKA Sokolov, fond OMŠČ Sokolov, č. knihy 5, 12.9.1938.

⁵⁹² Se souhlasem okresního úřadu údajně tehdy zajišťovali pořádek příslušníci SdP. Zápis ve falknovské kronice má ale nejasnou dataci - zápis pochází z 15.9.1938, pravděpodobně psán v napjaté atmosféře.

SOKA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Kronika, s. 393.

⁵⁹³ SOKA Sokolov, fond obecná škola (česká), Svatava 1919-1938, Pamětní kniha, 13.9.1938.

⁵⁹⁴ SOKA Sokolov, fond Německá chlapecká měšťanská škola Kynšperk nad Ohří, Kronika, 13.9.1938.

Ve Svatavě už v ranních hodinách zastavili dělníci práci a děti opustily školní lavice. Ulici zcela ovládali ordneři SdP – zastavovali a šacovali Čechy i „demokratické Němce“ a také svou přítomností „chránili“ českou školu i byt jejího řídícího učitele. Téměř na všech domech visely prapory (jak jinak než s hákovým křížem). Z jakéhosi důvodu se místní představitelé SdP domnívali, že jsou ve škole ukryty zbraně – důkladná prohlídka četníků spolu se starostou a třemi dalšími občany však (jaké překvapení...) žádné zbraně nenašla. Představa zbraní schovaných ve školní budově sice na první pohled působí podivně, ale tento motiv se objevil i na dalších místech okresu (např. ve Falknově⁵⁹⁵) – také z těchto indicií lze usuzovat, že autoři příprav podobných akcí byli o existenci zbraní ve školách přesvědčeni, možná dokonce vycházeli ze stejných informací... Zbytek dne se ale ve Svatavě odehrál v relativním klidu.⁵⁹⁶

Falknov nabízel obdobný pohled: celé město oblečené v říšskoněmeckých barvách (na každém domě nejméně dva dlouhé prapory, cyklisté s vlaječkami na kolech, chodci si nasadili příslušné pásky na ruce, ba i děti mávaly papírovými praporky). Za takové atmosféry již nebylo možné ani zahájit školní výuku, práce se zastavila rovněž na dolech a v továrnách. Do města se hrnuly proudy obyvatelstva a plnou kontrolu nad ním převzali ordneři SdP – však také četníci i strážníci zmizeli z ulic. Přesto zde zůstávali jedinci, již se do podobného obrázku nehodili – tito se stali objektem otevřeného opovržení svých někdejších spoluobčanů. Ředitel české školy sugestivně vyličil svou cestu na nádraží, při níž byl poplíván a vystaven hrozbám fyzické likvidace. Nádraží již bylo přeplněno zavazadly masy Čechů i Němců hledajících zde ukrýt i možnost úniku. Až po vyhlášení staného práva se do ulic vrátili strážníci, policisté a vojáci (stále za neuctivého pokřikování mládeže), to už také došly zprávy o událostech v Gossengrünü a Habersbirku.⁵⁹⁷

13. březen začal v Habersbirku téměř stejně, jako v jiných obcích na okrese. Obyvatelstvo bylo rozjařeno po včerejším Hitlerově projevu a henleinovci

⁵⁹⁵ U starosty Falknova nad Ohří byl po zátahu nalezen plánec města s vyznačenými značkami u domů (má-li někdo zbraň) - u školy byl vyznačen kulomet.

NĚMEC, V., *Čas jeřabín*, c. d., 1988, s. 40.

⁵⁹⁶ SOKA Sokolov, fond obecná škola (česká), Svatava 1919-1938, Pamětní kniha, 13.9.1938.

⁵⁹⁷ SOKA Sokolov, fond OMŠČ Sokolov, č. knihy 5, 13.9.1938.

Stané právo bylo vyhlášeno celkem ve 13 okresech.

KÁRNÍK, Z., *České země v éře první republiky (1918 - 1938) III.*, c. d., s. 572.

chystali, se souhlasem okresního úřadu, oslavný průvod – okresní školitel SdP Schugg sliboval zachování klidu. Již v ranních hodinách se ale situace nebezpečně vyhrotila. Kolem 9:00 četníky varoval Richard Kovařík (Němec?), v obci se totiž děly podivné věci: měl být obsazen konsum sociálních demokratů, zatčen starosta Bittner a na úradě prý vlaje nacistický prapor. Skutečnost však již byla daleko horší. Velitel Koukol se ještě pokusil spojit s Falknovem⁵⁹⁸, bezvysledně. Spolu se strážmistrem Pardusem proto opustili stanici a vydali se k obecnímu úřadu, kde již na ně čekal dav.⁵⁹⁹

Mezitím došlo k dramatickému vývoji na poště. Růžena Pardusová zde vyslechla telefonický hovor ordnera Gareisse, požadoval posily... Nebyl to ten den první varovný náznak. Přítel jedné z pracovnic pošty, Němec z Dolního Rychnova, neopomněl svou vyvolenou (a zprostředkovaně vlastně i její kolegy) upozornit na blížící se nebezpečí. Vzkaz s výstrahou však již na četnickou stanici nedorazil, budovu obklíčili henleinovci a bez větších obtíží prorazili dovnitř. Klíči si otevřeli trezor, v němž našli mobilizační listiny a (především) služební zbraně s municí. Pardusovou odvedli do bytu na četnické stanici, kde se zabarikádovala spolu s matkou a malou dcerkou. Vyvázla bez úhony. Prozatím.⁶⁰⁰

Dav ordnerů před obecním úřadem vypadal nepokojně, nemělo smysl postavit se takové přesile, proto Koukol vyzval přítomné, aby se společně odebrali na stanici. Andreas Zährl se zatím cestou snažil přesvědčit četníky o nesmyslnosti odporu. Konečně dorazili ke staniční budově, spolu s vyjednávači se do ní nahrnuli četní ordneři, a vzájemné rozhovory tak už od počátku provázela napjatá atmosféra. Henleinovci nastolili jednoznačný požadavek – kapitulaci – jenž podkládali výhružkami. Bezvysledné vyjednávání se táhlo, napětí minutu od minuty rostlo – každou chvíli mohly někomu selhat nervy. Najednou zazněl výstřel a rozpoutal se prudký boj, na jehož konci ležel velitel Koukol mrtev, ordnery se však podařilo vytlačit s budovy, neodešli beze ztrát.⁶⁰¹

⁵⁹⁸ Bud' se krátce dovolal, ale z Falknova nemohli poslat posily, nebo se nedovolal – četníci ve Falknově tvrdili, že vyjeli právě kvůli odříznutí Habersbirku.

RIEDL, Václav, Henleinovské excesy : Habersbirk 13. září 1938, In: *Dějiny Karlovarska v pracích učitelů : Sborník regionálních historických studií*, Karlovy Vary, Státní okresní archiv Karlovy Vary, 2000, s. 107-142, s. 130.

⁵⁹⁹ Tamtéž.

⁶⁰⁰ Tamtéž, s. 130-131.

⁶⁰¹ Pardus uvedl ve své výpovědi, že první sáhl na zbraň ordner Plass. Situace byla ale každopádně zcela nepřehledná. Tamtéž, s. 132.

Začalo intenzivní obléhání stanice. Henleinovci nasadili všechny prostředky, jež měli k dispozici: ostřelovali budovu z okolních domů, pumpovali do ní proudy vody hasičskou stříkačkou, a dokonce donesli i výbušniny – nepoužité snad jen z obavy majitelů okolních domů. Vše marně.⁶⁰² Přibližně v té době se Růžena Pardusová pokusila opustit byt, byla však poznána, zadržena a svázaná a za neustálého bití odvedena ke stanici, ordneři jí dokonce četli rozsudek smrti. Raněný Příbek opustil budovu, ale henleinovci jej rychle přemohli a zajali, další z Četníků, Křepela se zkusil uniknout zadem – živého už ho nikdo nespátl. Poslední na stanici, strážmistr Pardus, musel sledovat týrání své ženy, až také sám vyšel ven. Zasažen davem i střelbou padl do bezvědomí, z nějž se plně probudil až v nemocnici. Henleinovci se pak na stanici zmocnili zbraní a nábojů, budovu řádně vyplenili.⁶⁰³

Z Falknova nedlouho poté dorazil do Habersbirku oddíl vedený poručíkem Benešem. Nestačili se ani zorientovat a již na ně bylo stříleno ze všech stran (padl Stanislav Roubal). Neúspěšný pokus proniknout na stanici jim však přinesl jen další ztrátu (zastřelen Vladimír Černý), a proto se opevnili v protější jednopatrové budově. Za zvuku zvonů odvrátili útok ordnerů, docházela jim však munice, jež zůstala v autě. O druhé hodině odpolední je navštívil místní farář, upozornil je na zraněného Parduse a následně musel, nikoli bez tvrdé pohružky, donést obléhaným tolik potřebnou municí.⁶⁰⁴ O dvě hodiny později dorazili příslušníci státní policie z Karlových Varů s výzbrojí spíše symbolickou. Poručík Beneš zachoval duchapřítomnost a navrhl henleinovcům jednání, došlé vyjednavče ale vzal jako rukojmí, a tak rychle ukončil nepřátelskou palbu. Konečně mohli Čechoslováci přejít do protiútoků. Krok za krokem opět ovládli obec, osvobodili zadržené, zatkli ty z funkcionářů SdP, kteří neutekli do Německa, a samozřejmě též spočítali padlé. K večeru obec obsadil vojenský oddíl.⁶⁰⁵

Události v Gossengrünü měly obdobný průběh, přesto je nutné zvláště upozornit na některé detaily. Ještě před polednem se celá obec plnila ordnery, kteří obklopili poštu a obsadili cesty i byty četníků (nad četnickou stanicí). Strážmistr Antonín Šrejl se pokusil odejít zadním vchodem, ale byl odzbrojen a odveden

⁶⁰² Četníci sice měli na stanici kulomet, ale nesměli jej použít.

Tamtéž, s. 133.

⁶⁰³ Tamtéž, s. 134.

⁶⁰⁴ Tamtéž, s. 135-136.

⁶⁰⁵ Tamtéž, s. 139.

před poštovní úřad. Mezitím strážmistr Václav Šaroch vyšel z pošty, kde konal strážní službu, ale dostalo se mu stejné pozornosti, jako jeho kolegovi. Henleinovci se chvíli přeli, co s nimi, ale nakonec je na rozkaz starosty Jakoba a dr. Förstera zavřeli v obecním vězení. Den postoupil do odpoledne a ordneři zahájili obléhání stanice. Když se přítomný praporčík Petr Hladík odmítl vzdát, následovala intenzivní střelba z okolních budov, ale i ze stropu. Hladíkovi došly náboje a, když si pro ně šel, byl zasažen z půdy do ramene. Stačil odskočit do vedlejší místnosti a opětovat palbu, ale síly mu rychle docházely – neunesl už ani pušku a dále střílel z pistole. Vyčerpán se pokusil dobelhat do bytu k manželce, ordneři mezitím do stanice pumpovali vodu – jako v Habersbirku. Na chodbě jej však dostihli ordneři a odzbrojili. Přítomný MUDr. Förster mu poskytl první pomoc a nařídil odvoz spolu s manželkou do nemocnice. Pravděpodobně mu bylo jasné, že se akce vymkla jejím organizátorům z rukou (tedy i jemu) a nehodlal riskovat další oběti, nemýlil se. Na náměstí zatím auto zastavil ordner Mörz a neviděl lepší způsob, jak prokázat službu své věci, než střelit raněného do ruky a jeho ženu do břicha. To už bylo příliš i na přítomný shluk místních občanů, Förster⁶⁰⁶ naposledy uplatnil svou autoritu a auto mohlo konečně dorazit do Falknova.

Obec však stále zůstávala v rukou henleinovců. Ve večerních hodinách se sice pokoušely československé hlídky do Gossengrünü proniknout, ale byly se ztrátami (zraněnými – nadporučík Stehlík, strážmistr Ráž, strážmistr Povolný) odrazeny. Vězněné osvobodil až následujícího dne pohotovostní oddíl z Falknova. Krvavé září si ale v Gossengrünü mělo ještě vybrat další oběti.

16. září dorazila do obce (po menších přestřelkách) motoristická cyklistická rota z Falknova (pod velením štábního kapitána Stůje) o 120 mužích, převážně německé národnosti. V noci při střídání stráží se však ozvala střelba – německý voják zastřelil četaře aspiranta a dalšího strážného vojína. Ve tmě vypukla mezi vojáky chaotická přestřelka i za podpory kulometů, která trvala několik hodin - původce střelby se nakonec sám zastřelil posledním nábojem. Na místě zůstali padlí i ranění a jednotka se ještě ten den raději rychle vrátila zpět do Falknova.⁶⁰⁷

⁶⁰⁶ Poválečný soud v Chebu to vzal v úvahu a odsoudil jej jen na dva roky ve vězení kvůli účasti na protistátním spolčení.

Brandes, D., *Die Sudetendeutschen im Krisenjahr 1938*, c. d., s. 265.

⁶⁰⁷ SOKA Sokolov, fond Četnická stanice Krajková, kronika, 13.-17.9.1938.

V předcházejícím líčení událostí ve dvou obcích Falknovska, třebaže zkratkovitým a velice stručným, je nutné vyzdvihnout některé momenty, jež (podle autora této práce) mimořádně dobře dokumentují charakter celého „vzbouření sudetoněmeckého lidu“. Obě události měly prakticky totožný průběh: přerušení spojení⁶⁰⁸, obsazení pošty, obléhání četnické stanice – v obou případech za pomoci hasičských stříkaček – tedy indicie, z nichž lze usuzovat na organizovaný plán celé akce. To je ovšem jen jedna strana mince. Přes předpokládanou (pravděpodobnou) přípravu se situace vymkla předákům SdP z rukou již po několika hodinách. Tím, že neváhali užít násilí, uvolnili prostor pro ty nejhorší živly (jak jinak lze nazvat osoby týrající bezbrannou ženu?), jež potom ani nebyli schopni účinně kontrolovat.⁶⁰⁹

Rázným ozbrojeným zásahem se Československé republice podařilo obnovit pořádek. Obyvatelstvo se jen pomalu vzpamatovávalo z prožitého šoku – ve Falknově již 14. září nevlály ony, den předtím okázale vyvěšené, prapory, někteří majitelé je také sami nosili na policii. Obnovovaly se i původní české nápisy a Růžové náměstí si na pojmenování „Hermann-Göring-Platz“ muselo ještě nějaký čas počkat... Němci opět začali zdravit své české sousedy, dokonce i ti, kteří to přes polovinu roku nečinili. Státní orgány samozřejmě přistoupily k zátahům na představitele SdP, v jejich centrále u zámku byl nalezen hotový arzenál zbraní: bedny ručních granátů, 200 pistolí s náboji, pouta i podrobný seznam Čechů a sociálních demokratů na okrese, s nejrůznějšími značkami.⁶¹⁰ Atmosféru dne dokreslovaly vlajky na půl žerdi či smuteční prapory na veřejných budovách – uplynul právě rok od odchodu prezidenta Masaryka.⁶¹¹

⁶⁰⁸ V Gossengrünü bylo přerušeno jen spojení s Falknovem, spojení s nádražím v Hartenbergu zůstalo zachováno.

⁶⁰⁹ Zraněné ženy byly převezeny do falknovské nemocnice, v níž je navštívil anglický novinář Sydney Morell. Personál nemocnice se ovšem jakýkoli kontakt snažil omezit na minimum. Pochopitelně, lékařské důvody zde hrály jen podružnou roli, k neméně těžce zraněným Němcům Morella lékař dokonce sám pozval. Angličan tak jen stačil zaznamenat několik zoufalých vět Růženy Pardusové pronesených lámanou němčinou: „Svázali nás... Vláčeli mě ulicemi... Bylo to strašné.“

MORELL, Sydney, *Viděl jsem ukřižování : Sudety 1938-39 : Svědectví anglického novináře, který byl při tom*, JOTA, Brno 1995, s. 95.

⁶¹⁰ Glaßl ve vazbě spáchal sebevraždu, okresní vedoucí Brietschädl byl však na základě nedostatku důkazů propuštěn a prchl do Německa.

SOka Sokolov, fond OMŠČ Sokolov, č. knihy 5, 14.9.1938.

⁶¹¹ SOka Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Kronika, s. 394.

Po habersbirkských událostech navštívili Falknov i členové Runcimanovy mise, zvýšená bezpečnostní opatření se nevyhnula ani jim...

Přes všechny tyto události byl premiér Milan Hodža stále ochoten jednat, dokonce i o ultimatu SdP. Henlein však v rozhovorech nemínil pokračovat.⁶¹² Runcimanově misi sdělil, že již má jen jediný požadavek, plebiscit.⁶¹³ Lipský rozhlas posléze vysílal provolání představitelů SdP o neúnosné situaci nastolené Čechy v pohraničí (vraždění, loupení, stovky mrtvých a raněných...) a sám Henlein, prostřednictvím německé ústřední zpravodajské kanceláře, označil spolužití Čechů a Němců v jednom státě za nemožné, vinou české strany: „*Chceme domů do Říše!*“ 16. září pak následoval oficiální zákaz činnosti SdP a jejích organizací, straničtí předáci prchli do Německa.⁶¹⁴ Zatímco z vnitropolitického (československého) hlediska se jednalo o úspěch – vedení SdP bylo paralyzováno a útek jeho vůdců podstatně oslabil autoritu strany u německého obyvatelstva, z pohledu mezinárodní politiky zvítězil v tomto kole složité hry o Československo Adolf Hitler. Nebylo totiž vůbec důležité, co si myslela československá veřejnost, ba ani jaké poměry skutečně panovaly v Němci obývaných oblastech, rozhodující hledisko představoval pohled mezinárodního veřejného mínění – především však lidí vládnoucích v Paříži a Londýně⁶¹⁵. Arthur Neville Chamberlain, stárnoucí britský ministerský předseda, odletěl do Německa, aby se osobně setkal s německým kancléřem a zabránil konfliktu. Záříjová krize vstoupila do další fáze.

Ve dnech následujících po 13. září již napětí nepolevilo. Doly i továrny zůstaly zavřené, ani v německých školách se neučilo. Z pohraničí proudily stále

„Když vjížděli na most přes řeku, zastavil je jeden náš voják, Slovák, a chtěl na nich doklady. Řidič se vyklonil a řekl: 'Vezu členy Runcimanovy mise.' 'To by mohl říct každý,' trval voják na svém. 'Runciman nerunciman chci vidět papíry.' Museli je vybalit. Slušně jim zaslutoval a teprve potom je pustil.“

NĚMEC, V., *Čas jeřabin*, c. d., s. 42.

⁶¹² KÁRNÍK, Z., *České země v éře první republiky (1918 - 1938) III.*, c. d., s. 572.

⁶¹³ Tamtéž, s. 573.

⁶¹⁴ KLIMEK, A. - HOFMAN, P., c. d., s. 623.

⁶¹⁵ 21.9.1938 poslal lord Runciman na adresy premiéra Chamberlaina a prezidenta Beneše dopis, v němž vylíčil činnost své mise v ČSR a předložil návrh na řešení sudetoněmecké otázky. Na jedné straně sice pokládal za viníka rozbití jednání SdP: „Odpovědnost za konečné rozbití jednání padá podle mého názoru na pana Henleina a pana Franka a na ony z jejich přívrženců uvnitř i mimo hranice státu, kteří na ně doléhali, aby zahájili výstřednickou a neústavní činnost.“ Na straně druhé ovšem navrhoval neutralizaci Československa, odstoupení části pohraničního území na zbytku uskutečnění „čtvrtého plánu“.

KVAČEK, Robert, *Osudná mise*, Praha, Naše vojsko – SPB, 1958, s. 203-205.

Tento zdánlivě nesmyslný rozpor měl ale vlastní pevnou vnitřní logiku. Runciman svou misi fakticky realizoval zahraniční politiku britské vlády. Protože se Británie v tuto chvíli chtěla vyhnout válce, představovalo odstoupení území z jejího pohledu logické řešení.

sílící zástupy uprchlíků, někdy jen s nejnutnějšími věcmi⁶¹⁶. Kdo měl vůz, odvážel majetek do vnitrozemí⁶¹⁷. V ulicích nadále procházely ozbrojené hlídky (vojáci, policisté, četníci)⁶¹⁸ a úřady prováděly – bez větších obtíží – povinné odzbrojování německého obyvatelstva⁶¹⁹. Ve Falknově se zatím připravovala poslední pocta vojákům a četníkům, padlým (především) v Habersbirku a Gossengrünü. V tělocvičně české školy vyzdobené bustami obou československých prezidentů leželo osm rakví a desítky věnců (od prezidenta, ministra vnitra, Sokola, NJSČ ve Falknově, ale i ATUSu). Po církevním obřadu následovaly smuteční projevy, symbolicky v přítomnosti všech, kteří zůstali republice věrní – zástupců armády, úřadů, Sokola a samozřejmě také německých sociálních demokratů. Nakonec zazněla hymna, na tomto místě pravděpodobně na dlouhé roky naposledy.⁶²⁰

Týden po Hitlerově projevu vykazoval okres všechny znaky očekávání blížícího se konfliktu. Na úřadech se balily spisy, krajem projížděly silné vojenské útvary a obyvatelstvo zase otevřeně dávalo najevo nenávisť, v naději na brzký příchod svého Vůdce⁶²¹, jako by se útrapy nadcházející války týkaly jen Čechů: „Protože zde byla obava, že se naše vlast stane dějištěm války, prchalo Čechům přátelské obyvatelstvo do nitra Čech.“⁶²² Zbylí Češi se scházeli na nádražích⁶²³, kde napjatě očekávali zprávy z rozhlasu, nebyly příznivé. 21. září ve večerních hodinách posluchači vyslechli vysílání, jež otřáslo celou zemí. Československá vláda přijala tzv. anglo-francouzský plán, tedy odstoupení pohraničního území Německu. Zavládlo hrobové ticho (jistě nejen ve falknovské nádražní restauraci).⁶²⁴ Zatímco henleinovci slavili – od Rychnova přijelo auto plné mladíků s velkým nacistickým praporem – a policejní hlídky si ani netroufaly přejít náměstí, přepadla zbývající příslušníky české menšiny naprostá rezignace. Přespávali již na nádražích, policii, okresním úřadě nebo u četníků či na poště,

⁶¹⁶ SOkA Sokolov, fond obecná škola (česká), Svatava 1919-1938, Pamětní kniha, 16.9.1938.

⁶¹⁷ SOkA Sokolov, fond OMŠČ Sokolov, č. knihy 5, 19.9.1938.

⁶¹⁸ Tamtéž, 18.9.1938.

⁶¹⁹ Do 18.9.1938.

SOkA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Kronika, s. 395.

⁶²⁰ SOkA Sokolov, fond OMŠČ Sokolov, č. knihy 5, 17.9.1938.

⁶²¹ Tamtéž, 19. a 20.9.1938.

⁶²² „Da man befürchtete, daß bei einem militärischen Konflikt unsere Heimat zum Kriegsschauplatz wird, flüchtete tschechen-freundliche Bevölkerung ins Innern Böhmens.“

SOkA Sokolov, fond Německá chlapecká obecná škola Svatava, Kronika, září 1938.

⁶²³ SOkA Sokolov, fond OMŠČ Sokolov, č. knihy 5, 19.9.1938.

⁶²⁴ Tamtéž, 21.9.1938.

mnozí čekající na půlnoční vlak, který měl odvézt do bezpečí je i četné německé sociální demokraty prchající před očekávanou odplatou za věrnost republice.⁶²⁵

Avšak, tak jako si za starých časů Tyché pohrávala s osudy smrtelníků, také tentokráte vlila do myslí opuštěných a bezmocných Čechoslováků novou naději, aby ji opět zklamala. Vláda, jež kapitulovala, padla a na její místo nastoupil úřednický kabinet vedený Janem Syrovým, generálem, jenž jako by symbolizoval odhodlání k odporu. Ambice německého kancléře nyní válčily proti němu samotnému. V Godesbergu, kam přiletěl dojednat podrobnosti předání území premiér Chamberlain, ohromil Hitler svého hosta dalšími požadavky... ten, přestože již podruhé v tomto měsíci vážil cestu do Německa, nemohl za nových podmínek pokračovat v jednání. Druhé, právě probíhající, československé mobilizaci tedy nestálo nic v cestě.

Na Falknovsku k obraně republiky nastoupila jen malá část (formálně) československých občanů německé národnosti, mnozí utekli do Německa.⁶²⁶ Protože četní starostové (z SdP) šli těmto svým krajanům příkladem, fungovala v mnohých obcích jen provizorní správa. Řada takovýchto „náhradních starostů“ – jako např. sedmdesátitříletý Scherbaum ve Svatavě – se snažila (ostatně jim ani nic jiného nezbyvalo) spolupracovat s armádou a dalšími ozbrojenými složkami a společně tak minimalizovat konfliktní potenciál.⁶²⁷ Aby se předešlo působení nepřátelské propagandy, museli Němci odevzdat své rozhlasové přijímače úřadům, obyvatelstvo reagovalo disciplinovaně – na radnici, kde byly přijímače skladovány, se linula dlouhá fronta.⁶²⁸

25. září odmítlo Československo Hitlerovy godesberské požadavky. O den později pronesl Hitler svou „druhou historickou řeč“⁶²⁹, v níž tentokráte již otevřeně vyhrožoval Československu a obzvláště prezidentu Benešovi, propuknutí války se zdálo být již jen otázkou hodin. Neville Chamberlain však stále zoufale hledal cestu k míru, míru, jehož následky nyní nevěstily Československu nic dobrého. S velkou úlevou přijal zprávu o ochotě německého kancléře zúčastnit se

⁶²⁵ Přijel přeplněn s hodinovým zpožděním.

Tamtéž, 22.9.1938.

⁶²⁶ SOKA Sokolov, fond Četnická stanice Svatava, Kronika, 22.9.1938.

⁶²⁷ SOKA Sokolov, fond Německá chlapecká obecná škola Svatava, Kronika, září 1938.

⁶²⁸ 26.9.1938. Za sedm dní se rozhlasové přijímače majitelům opět vrátily...

SOKA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Kronika, s. 395.

⁶²⁹ „2. historische Rede des Führers“.

SOKA Sokolov, fond Německá chlapecká měšťanská škola Kynšperk nad Ohří, Kronika.

mezinárodní konference k řešení krize a potřetí, naposledy ve svém životě, letěl osobně jednat do Německa. V Mnichově se sešli představitelé čtyř velmocí, jejichž rozhodnutí mělo zajistit mír v Evropě. Neville Chamberlain, Édouard Daladier, Benito Mussolini a samozřejmě Adolf Hitler tak učinili na úkor v jednacím sále nepřítomného Československa. Verdikt to byl tvrdý, naplňoval prakticky všechny Hitlerovy požadavky a Československu nabízel jen malé úlevy – obsazení odtrženého území se mělo odehrát postupně během 10 dnů – a vágní vyhlídku na garanci nových hranic. Proti tomuto „rozsudku“ nebylo odvolání a československá vláda se mu podřídila. „První republika“, ani ne 20 let po svém založení, skončila.

Hodnocení „Mnichova“ představuje pro českého autora stále citlivou záležitost. Jedna ze základních otázek, zda byl Hitler již v tuto chvíli připraven vést válku či jen blufoval, nenachází dodnes jednoznačnou odpověď. „*Významný americký historik G. L. Weinberg, obdobně jako další dějepisci, snesl řadu dokladů, že Hitler nebyl mnichovským vyústěním zdaleka nadšen. On totiž neblufoval, chtěl násilné řešení, válku, a stal se obětí vlastní taktiky, když požadavky, které veřejně předložil, byly přes svou nehoráznost přijaty,*“ soudí Antonín Klimek⁶³⁰. Naproti tomu Zdeněk Kárník zastává stanovisko jednoznačně opačné: „*Již 27. září bylo zřejmé, že Hitler svými výhružkami o zahájení německo-československé války, kterými zvláště Velkou Británii a Francii úspěšně zastrašil, blufoval.*“⁶³¹ Máme-li srovnat jen dvě nejznámější syntézy dějin meziválečného Československa. Skutečné Hitlerovy záměry ale již navždy zůstanou ukryty v temnotě jeho mysli.

Falknovské obyvatelstvo, ve své drtivé většině, „Mnichovskou dohodu“ přivítalo s neskrývaným nadšením (a se stejným nadšením přivítá v následující kapitole také svého „Vůdce“). Odmyslí-li si autor vlastní předsudky ve věci nedobrovolné změny hranic, musí uznat, že si tito lidé skutečně přáli, aby se jejich vlast (tedy to, co nazývali „Heimat“) stala součástí Německa – a to mnozí už od roku 1918 (i dříve...). Válka kvůli několika milionům Němců, kteří jen toužili žít v jiném státě, skutečně nevypadala jako spravedlivá myšlenka. Sudetští Němci si ovšem tehdy nechtěli (a ve svém nacionálním zaslepení snad ani nemohli) uvědomit, že se svým „osvobozením“ dostávají do područí jednoho z nejstrašnějších režimů tehdejší Evropy, pro nějž představovali pouze prostředek k

⁶³⁰ KLIMEK, A. - HOFMAN, P., c. d., s. 666.

⁶³¹ KÁRNÍK, Z., *České země v éře první republiky (1918 - 1938) III.*, c. d., s. 614.

realizaci vlastních ambiciózních plánů. V konečném důsledku právě kvůli těmto plánům – po jejich zhroucení v apokalypse světové války – svou původní vlast definitivně ztratili.

S domovem se však v této chvíli musely rozloučit tisíce Čechů žijících dosud v nyní odtržených oblastech (a samozřejmě, dočasně, i zástupy Němců oprávněně spatřujících v nacistickém režimu ohrožení vlastní existence). V jaké atmosféře tito lidé opouštěli místa, s nimiž spojili značnou část svého dosavadního života, dobře postihl poslední zápis v kronice české školy ve Falknově:

„Před odjezdem prohlédl ředitel celou školu v předtuše, že už ji řídit nebude. V třídách obvyklý pořádek, chodby umyté, v jedné šatně zapomenutá čepice a v jedné cvičky. Dusivé ticho. Na zahradě v posledních paprscích svítily ohromné slunečnice, ..., slaměnky, žlutí „afrikánci“, listy vinné révy s mimořádně bohatými hroznými, poupata růží a jiriny. Houpačka pro děti mateřské školy visela zplihle nad jednou plochou trávniku. V besídce u boudy na nářadí, o prázdninách vybudované bylo na stole jablko a dětská lopatka ředitelova⁶³² synka. Rovněž ostříhaný plot svítil sytou zelení. Růže před školou zářily bíle a červeně.“⁶³³

Pro Falknov už Československo neexistovalo.

Epilog

1. října bylo rozkazem okresního četnického velitele nařízeno předání agendy stanice a staniční zařízení do rukou starostů obcí (či jejich zástupců), ve Svatavě tak učinil vrchní strážmistr Karel Šásek do rukou náměstka starosty lékárníka Antona Scherbauma a obchodníka Franze Riedla. Mužstvo SOS se připravilo k odchodu do Falknova. 3. října po 9:00 opustily vojenské posily Svatavu, vrchní strážmistr odevzdal klíče majiteli domu, panu Löwovi, a ohlásil se u okresního četnického velitele. Kolem desáté hodiny již na falknovské náměstí dorazily první německé jednotky. Všechny orgány bezpečnostní služby mohly s veškerou výzbrojí a výstrojí opustit nákladními auty Falknov, velitel praporu SOS major Helvín se dal jako rukojmí za jejich vrácení.⁶³⁴ Za městem ovšem četníci vystoupili a dále pochodovali pěšky⁶³⁵. Z kasáren a obydlí důstojníků bylo

⁶³² Myšleno pravděpodobně „ředitelova“. Rukopis je obtížně čitelný.

⁶³³ SOKA Sokolov, fond OMŠČ Sokolov, č. knihy 5, 28.9.1938.

⁶³⁴ Podle SOKA Sokolov, fond Četnická stanice Svatava, Kronika, 1.-3.10.1938.

⁶³⁵ SOKA Sokolov, fond Četnická stanice Krajková, kronika, 3.10.1938.

odvezeno vše až na pevně zabudované části, jen málokteré okno zůstalo nerozbito. Poslední dny Čechoslováků na Falknovsku komentoval kronikář s lakonickou stručností: „*České rodiny prchly do nitra Čech.*“⁶³⁶ Však také hodlal budoucím generacím zanechat záznam o mnohem důležitější události, příjezdu samotného Adolfa Hitlera.

Po odchodu československé posádky zaplnily ulice davy jásajících lidí, snad na všech domech se objevily prapory s hákovým křížem a slavící občané začali vítat první vojáky na motorkách voláním „*Heil Hitler!*“. Také další vojáci byli zdraveni a zasypáni květinami. Večer obyvatelstvo slavnostně osvětleného města vyslechlo projevy svých představitelů – starosty Eberla a jeho zástupce Beckera⁶³⁷, aby se tak náležitě připravilo na zítřejší slavnost, v očích mnohých snad největší ve falknovských dějinách... Ještě však musela být vyřízena drobná formální záležitost – přejmenování Masarykova náměstí na Adolf-Hitler-Platz⁶³⁸, snad aby se očekávaný host cítil jako doma.

Nazítří, 4. října, konečně nastal vysněný okamžik. Ulice se opět zaplnily davy a ve 13:00, za zvuku zvonů, přijel Führer silnicí od Kraslic. Zvedly se tisíce rukou se slovy: „*Děkujeme našemu Vůdci!*“⁶³⁹. To už ale ON za všeobecného jásotu pomalu projížděl městem. Před zraněnými (Němci) z Habersbirku a Kraslic se na chvíli zastavil a povystoupil z auta, aby jim mohl podat ruku a sdělit příhodná slova, lidé v tu chvíli plakali radostí... Vůdce německého národa a „osvoboditel Sudet“ pak odjel směrem do Lokte.

„*Kdo by mohl zapomenout tyto dojemné minuty, tuto lidské pocity tolik probouzející scénu?*“

„*Všude byly vidět jen šťastné obličeje v naději na mír, štěstí, práci a chléb.*“⁶⁴⁰

⁶³⁶ „Tschechische Familien flüchteten ins Innern Böhmens.“

SOkA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Kronika, s. 396.

Až mnohem později se zjistilo, že jistý okresní soudce stačil také odvézt veškeré peníze z berního úřadu i pošty do Prahy...

Tamtéž, s. 401.

⁶³⁷ Tamtéž, s. 399.

⁶³⁸ Zápis změny názvu v kronice ovšem následuje až po příjezdu Vůdce. Autor této práce věří, že se jednalo jen o opomenutí a nikoli o antedatci...

Tamtéž, s. 403.

⁶³⁹ „Wir danken unserem Führer!“

⁶⁴⁰ „Wer könnte die ergreifenden Minuten, diese, das Menschengefühl aufwühlende Scene vergessen?“

„Man sah allseits nur fröhliche Gesichter in der Hoffnung auf Frieden, Glück, Arbeit und Brot.“
Tamtéž, s. 400.

Ještě před závěrem – lokální elity, jejich struktura a personální kontinuita

Na samý konec této práce se její autor rozhodl zařadit ještě stručné pojednání o oněch osobách, jež po dvacet let Československé republiky přímo či nepřímo ovlivňovaly události na Falknovsku (nebo si to alespoň o sobě myslely). Tato podkapitola získala své místo v předkládaném textu hned ze dvou důvodů. Práce vycházela ve své významné části z pramenů samosprávných orgánů, a vývoj na okrese tak byl sledován mnohdy právě jejich pohledem. Lidé stojící v čele radnic i zastupitelstev představovali v lokálním prostředí osobnosti s nezanedbatelným vlivem i společenskou prestiží, rozhodovali o finančních prostředcích z daní a dávek občanů, ale také místní komunity reprezentovali na venek, jak ve své veřejné funkci, tak aktivním členstvím v národních i podpůrných spolcích. Krátké shrnutí, jež bude následovat v dalších odstavcích, by se mělo pokusit ukázat, z jakého prostředí tito lidé přicházeli i nakolik byly rozhodující posty v samosprávných orgánech otevřeny novým osobám. Druhé hledisko sledovalo spíše než vědecké cíle snahu o určitou formální strukturu výkladu, autor této práce si jednoduše nepřál, aby v ní poslední slovo měl člověk, jehož nesmyslné ambice zničily Československo i jeho vlastní stát.

Sledování profesního zařazení představitelů jednotlivých politických skupin ukazuje na relativně zajímavou skutečnost: občanské povolání často korespondovalo s politickým zaměřením. V čele Gewerbepartei tak (prakticky bez výjimky) stáli místní obchodníci (např. dlouholetý místostarosta Adam Thoma, tiskař ve Falknově), DNP zastupovali advokáti (Karl Friedl, Hermann Becker) a BdL zemědělci (např. Josef Stoidner či Josef Heinz – oba v okresním zastupitelstvu). Předáci sociálních demokratů se obvykle plně soustředili na stranickou práci, ať už přímo v DSAP (Franz Katz), či v hornických odborech (Josef Zinner), na kandidátních listinách ovšem figurovali vždy také dělníci (např. Josef Bäuml v okresním zastupitelstvu). Dělnickou profesi často uváděli rovněž komunisté (Johann Langfellner, sklářský dělník v Dolním Rychnově). Zástupci české menšiny většinou pracovali jako státní úředníci (pošty), železničáři či učitelé a k politicky aktivním lokálním elitám lze zařadit i některé mimořádnější příklady jako např. arciděkana Hoppa či velitele falknovské vojenské posádky (oba v okresním zastupitelstvu).

V průběhu dvaceti let, jemuž je věnována tato práce, došlo hned několikrát k významnému narušení personální kontinuity v oblasti samosprávy. Poprvé se tak stalo již na přelomu let 1918/1919, kdy do zastupitelstev vstoupili a v roce 1919 pak vládu v obcích převzali sociální demokraté. Další zlom znamenal konec činnosti DNSAP a DNP spojený s vyloučením představitelů těchto stran ze samosprávných orgánů. Konečně vzestup SdP vnesl do řízení veřejných záležitostí nové osoby, byť i zde v určitých případech existovala personální provázanost s obdobím před rokem 1934 (Hermann Becker ve Falknově atd.). Vezmeme-li si jako modelový podklad např. falknovské městské zastupitelstvo, zjistíme, že si nejsilnější personální kontinuitu zachovávala frakce sociálních demokratů (DSAP): mezi 11 zastupiteli této strany zvolenými v roce 1923 jich 9 zasedalo již v předchozím zastupitelstvu, v roce 1927 6 z 10 a 1931 5 z 9. Po odvolání zastupitelů za DNSAP a DNP posílili v roce 1934 sociální demokraty v zastupitelstvu další tři lidé, kteří již dříve v městských orgánech zasedali (Konrad Glassl, Franz Katz a Karl Bartl). Konečně, ze 4 zastupitelů zvolených za DSAP v roce 1938 dva působili také v předchozím zastupitelstvu (Franz Katz, Josef Zinner). Obdobnou kontinuitu lze sledovat rovněž u freisociálů (1927: 7 zastupitelů, 4 zvoleni již v roce 1923; 1931: 4 zastupitelé, dva zasedali také v předchozím volebním období), Simon Starck byl jmenován do městského zastupitelstva již v roce 1919 a zvolen v letech 1919, 1923, 1927 (1929 odešel do okresního zastupitelstva) i 1931, jeho kolega Martin Treitl zasedal v zastupitelstvech zvolených v letech 1923, 1927 a 1931. Rovněž část zastupitelů DNSAP a DNP se v městských orgánech udržela po několik volebních období, zatímco v případě křesťanských sociálů i Gewerbepartei se jednalo jen o výjimky. Své zastoupení získala v roce 1923 i česká komunita: Antonín Chaloupka uspěl ve obecních volbách jak v roce 1923 (celkem 1 mandát pro českou volební skupinu), tak v letech 1927 (celkem 2 mandáty) a 1931 (3 mandáty), František Krystl pak v letech 1931 i 1938 (3 mandáty).

Činnost v místní samosprávě mohla také otevřít cestu k politické kariéře na celostátní úrovni. Ukázkový příklad zde může představovat Franz Katz. Tento stranický sekretář vstoupil již v roce 1919 do falknovského zastupitelstva a působil zde až do roku 1924 (mimo jiné i ve funkci zástupce starosty), kdy odešel do čela okresního zastupitelstva (okresní správní komise). O dvě léta později posléze završil svůj vzestup získáním mandátu v poslanecké sněmovně (po zesnutí

předchozího poslance). Po faktické likvidaci DNP a DNSAP náležel mezi nově jmenované falknovské zastupitele, mandát poslance si ale podržel. Nutno dodat, že Franz Katz patřil v letech druhé světové války k blízkým spolupracovníkům Wenzla Jaksche, do vlasti se tedy již nevrátil.

Závěr

Předkládaná práce sledovala osudy jednoho okresu a jeho obyvatel v průběhu prvního dvacetiletí Československé republiky. Byť se jednalo o relativně krátké období, byl tento čas nabit událostmi, jejichž dopadu na Falknovsko dodávaly celostátní i širší vlivy zvláštní dynamiku. V rychlém sledu zažili místní lidé radost z konce války i snění o vlastní provincii – Deutschböhmen – rázně přerušené upevněním československé státní moci. Museli se vypořádat s poválečným nedostatkem i následnou hospodářskou krizí dopadající zle právě na falknovský (nejen) hnědouhelný průmysl. Za změněných podmínek nového státu se ve dvacátých letech ustalovala politická, sociální, kulturní i hospodářská tvář okresu. Některé staré prvky postupně ustupovaly do pozadí (freisociální hnutí), aby se v dalším desetiletí rozplynuly docela, jiné – komunisté a nacisté – se naopak prudce draly do popředí. Přestože sociální situace horníků – nejpočetnější profesní skupiny na okrese – se zlepšovala jen pozvolna, dopadly i na falknovský okres odlesky prosperity a modernizace toho času: vznikly nové kolonie domků, budovala se obecní infrastruktura, a některá sídliště dokonce získala pravidelný přísun elektrické energie. Pozitivní směrem se ubíralo také soužití – vzdá-li se pro tuto chvíli autor práce slova spolupráce – obou hospodářsky a politicky nejvýznamnějších národů okresu i státu, Čechů a Němců. Nesl-li počátek vzájemného spolužití v jednotné republice krvavou pečeť událostí z března 1919, vzpomenu-li o deset let později veřejně na „Märzgefallene“ již jen nemnozí. Ostatně, v polovině decenia opustila podstatná část německé politické reprezentace původní zcela negativistické stanovisko a vstoupila do vládní koalice. Tuto stabilitu, snad jen křehkou a zdánlivou, rozrušila svým dílem hospodářská krize 30. let.

Krize zasáhla okres rychle a nemilosrdně, doly snižovaly těžbu, továrny propouštěly a rostoucí zastupy nezaměstnaných vytvářely stále silnější tlak na opory sociálního systému. Jak dokumentoval úspěch DNSAP v obecních volbách roku 1931, posílila sociální nejistota právě onu stranu chlubicí se radikálním negativismem ve vztahu k samotné myšlence Československa. Četné snahy o zlepšení situace ze strany státních a samosprávných orgánů (podpory, veřejné stavby) však přinesly jen omezené výsledky – nezaměstnanost začala pomalu

klesat až na samý závěr sledovaného období utvářejíc tak pozadí pro vzestup nové politické síly – SHF/SdP.

Institucionální rámec pro příběh Falknovska vytvořila Československá republika, stát bezesporu demokratický, byť snad až příliš centralizovaný. Práce se snažila ukázat, jakým způsobem přijímali místní občané – často ústy svých volených zástupců – opatření nového státu, ať už se jednalo o účast na státní půjčce, jazykovou problematiku, správní reformu, či otázky školství. Stranické hledisko v takových případech často ustupovalo do pozadí: na „obranu“ německých škol se tak v jeden šik stavěli němečtí sociální demokraté, freisociálové, nacisté i občanské strany, opozice proti zákonu o organizaci politické správy nalézala ohlas rovněž i u reprezentantů německých vládních stran. Československý stát svou přítomnost na okrese demonstroval nejen činností úřadů (okresní správy, soudu, pošt, četnických stanic atd.), ale i umístěním vojenské posádky.

Jednu z nepominutelných otázek, kterou by si měla klást každá práce věnovaná sledovanému tématu, představuje vývoj vzájemných vztahů Čechů a Němců i postoje většinového obyvatelstva k československému státu. Autor práce se snažil nastínit tento vývoj na základě manifestací ve veřejném prostoru u příležitosti významných svátků a výročí. Zatímco se do začátku 30. let odehrávaly veřejné akce jednotlivých národních komunit zcela paralelně, došlo hned v prvních krizových letech k nepřehlédnutelnému posunu: masivní účasti i organizační spolupráci na oslavách státu (28. říjen) i jeho představitelů (7. březen). Svou úlohu zde sehrály události v Německu, kam nikdy nepřestala směřovat pozornost podstatné části německého obyvatelstva – mnozí totalitní moc NSDAP sledovali s obavami a odporem, Československo se tak pro ně stalo poslední oporou, útočištěm pro demokraticky smýšlející Němce. V říši nacistů však někteří nepřestali hledat inspiraci, ať už skrytě, či otevřeně. Když se stát pokusil neutralizovat hlavní německé negativistické strany – DNSAP a DNP – vyrostl mu rychle nový nebezpečný oponent (SHF/SdP), jemuž neskrývaná demagogie i dovedná taktika vůči státním orgánům přinášely stále silnější podporu u zástupců československých občanů německé národnosti. Po oslnivém vítězství této strany ve volbách roku 1935 se veřejný prostor změnil v kolbiště Henleinova hnutí a německých sociálních demokratů posilovaných pevnější spoluprací s českou menšinou. SdP sice neustále sílila, ale ke konečnému úspěchu ve veřejném

prostoru dospěla až po obsazení Rakouska německými vojsky, teprve tehdy drtivou většinu falknovských občanů zcela zaslepila nacionální euforie vrcholící v krvavých událostech září 1938.

Svou roli v tomto příběhu hrála samozřejmě též nepříliš početná, ale dobře viditelná česká menšina. Žila spolkovým životem, účastnila se veřejného dění v samosprávných orgánech, budovala a opečovávala své školy, to vše ne bez nádechu českého nacionalismu. Ve třicátých letech při vědomí společného ohrožení však (nejen) její reprezentanti našli cestu ke spolupráci s demokraticky smýšlejícími Němci. Republika se stala jejich společným zájmem, demokracie programem, který přestupoval hranice národností.

Československo přijali obyvatelé Falknovska jako nechtěný stát, se kterým se museli smířit, opouštěli jej ve své většině s neskrývanou radostí. Takový pohled by však zůstal ve své zkratkovitosti neúplný. Dvacet let soužití Čechů a Němců ve společné republice přineslo řadu zvratů, sporů i vzájemných prožitků. Položí-li si autor otázku, zda se někdy Falknovští upřímně cítili součástí Československa, nachází (překvapivě!) kladnou odpověď. Jistě, nebylo to v roce 1918, ani o deset let později, pravděpodobně však květnu 1934 při symbolické oslavě volby prezidenta Masaryka – ten prchavý okamžik naplnil ideál československého státu. Pro všechny zúčastněné žel na krátko.

Prameny a literatura

Prameny archivní

Státní okresní archiv Sokolov

fond AM Kynšperk nad Ohří, Kronika.

fond AM Kynšperk nad Ohří, Kronika, přílohy ke kronice.

fond AM Sokolov, nezpracováno, Kronika.

fond AM Sokolov, nezpracováno, Schůze obecního výboru, 1916 (29.12.) - 1920 (26.10.).

fond AM Sokolov, nezpracováno, Schůze obecního výboru (zastupitelstva), 1920 (2.12.) – 1924 (29.8.).

fond AM Sokolov, nezpracováno, Schůze obecního zastupitelstva, 1924 (7.11.) – 1927 (20.9.).

fond AM Sokolov, nezpracováno, Schůze obecního zastupitelstva, 1927 (28.11.) – 1929 (26.11.).

fond AM Sokolov, nezpracováno, Schůze obecního zastupitelstva, 1929 (30.12.) – 1932 (8.2.).

fond AM Sokolov, nezpracováno, Schůze obecního zastupitelstva, 1932 (7.3.) – 1934 (30.1.).

fond AM Sokolov, nezpracováno, Schůze obecního zastupitelstva, 1934 (20.2.) – 1935 (20.12.).

fond AM Sokolov, nezpracováno, Schůze obecního zastupitelstva, 1936 (18.2.) – 1938 (9.9.).

fond Četnická stanice Krajková, kronika.

fond Četnická stanice Svatava, Kronika.

Národní jednota severočeská - místní odbor Dasnice, Kronika 1926-1938.

Národní jednota severočeská - místní odbor Dasnice, Kniha zápisů 1926-1930.

Národní jednota severočeská - místní odbor Dasnice, Kniha zápisů 1932-1938.

fond Německá dívčí obecná škola Svatava, Kronika.

fond Německá chlapecká obecná škola Svatava, Kronika.

fond Německá obecná škola Habartov, Kronika německé obecné školy.

fond Německá chlapecká měšťanská škola Kynšperk nad Ohří, Kronika.

fond Okresní úřad Sokolov, Presidiální spisy.

fond Okresní zastupitelstvo Sokolov, nezpracováno, č. knihy 1,
Bezirksausschuss Sitzungsprotokolle 1915-1919.

fond Okresní zastupitelstvo Sokolov, nezpracováno, č. knihy 3,
Sitzungsprotokolle 1925-1928.

fond Okresní zastupitelstvo Sokolov, nezpracováno, č. knihy 4, Protokol
okresního výboru za léta 1929-1932.

fond Okresní zastupitelstvo Sokolov, nezpracováno, č. knihy 5, Protokol
okresního výboru za rok 1935.

fond Okresní zastupitelstvo Sokolov, nezpracováno, č. knihy 6, Protokoly,
Okresní výbor 1936.

fond Okresní zastupitelstvo Sokolov, nezpracováno, č. knihy 2?, Protokol
okresního zastupitelstva za léta 1933-1935.

fond obecná škola (česká), Svatava 1919-1938, Pamětní kniha.

fond obecná škola (česká), Bukovany, Kronika 1919-1938 (1952).

fond obecná škola (česká), Kynšperk n. O., Kronika české obecné školy
1922-1938.

fond OMŠČ Sokolov, č. knihy 4, 5.

Prameny vydané

- BENEŠ, Edvard, *Paměti I : Mnichovské dny*, Milan Hauner (editor), 1. vyd. Praha, Academia, 2007.
- BENEŠ, Edvard, *Paměti : Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství*, Praha, Orbis, 1947.
- Československá statistika – svazek 14, Řada II. (Školství, sešit 6), Školy v Republice Československé ve školním roce 1922/23. Díl II., Národní školy v Republice Československé podle stavu 31. prosince 1922*, Praha, Státní úřad statistický, 1925.
- Československá statistika – svazek 20, Řada VI. (Sčítání lidu, sešit 2.), Sčítání lidu v Republice Československé ze dne 15. února 1921 (II. Díl, 1. část Čechy)*, Praha, Státní úřad statistický, 1925.
- Československá statistika – svazek 24?, Řada II. (Školství, sešit 5), Školy v Republice Československé ve školním roce 1922/23. Díl I. Vysoké, střední*

- a odborné školy v Republice Československé ve školním roce 1922/23*, Praha, Státní úřad statistický, 1925.
- Československá statistika – svazek 31, Řada I. (Volby, sešit 2.), Volby do poslanecké sněmovny v listopadu 1925*, Praha, Státní úřad statistický, 1926.
- Československá statistika – svazek 57, Řada II. (Školství, sešit 11), Školy v Republice Československé ve školním roce 1927/28*, Státní úřad statistický, Praha, 1929.
- Československá statistika – svazek 60, Řada I. (Volby, sešit 3.), Volby do zemských zastupitelstev roku 1928*, Praha, Státní úřad statistický, 1929.
- Československá statistika – svazek 70, Řada I. (Volby, sešit 4.), Volby do poslanecké sněmovny v říjnu 1929*, Praha, Státní úřad statistický, 1930.
- JUNG, Rudolf, *Aus dem Ersten ins Dritte Reich : Deutsches Ringen um den böhmischen Raum*, Berlin, Vatererländischer Verlag C. A. Weller, 1939.
- JUNG, Rudolf, *Der nationale Sozialismus : Seine Grundlagen, Sein Werdegang und Seine Ziele*, 2. Auflage München, 1922 (?).
- KOPECKÝ, Václav, *ČSR a KSČ : Pamětní výpisy k historii Československé republiky a k boji KSČ za socialistické Československo*, Praha Státní nakladatelství politické literatury, 1960.
- MASARYK, Tomáš Garrigue, *Nová Evropa : stanovisko slovanské*, Praha, Gustav Dubský, 1920.
- Retrospektivní lexikon obcí ČSSR 1850 - 1970. (Počet obyvatel a domů podle obcí a částí obcí podle správního členění k 1. lednu 1972 a abecední přehled obcí a část obcí v letech 1850 - 1970)*, Praha, FÚS, 1978, s. 486 – 499.
- Sokolovský revír v číslech, Hnědouhelné doly a briketárny, koncern, Sokolov*, Sokolov, 1986.
- Souhrnná hlášení presidia pražského místodržitelství o protistátní, protirakouské a protiválečné činnosti v Čechách 1915-1918 : Prameny k ohlasu Velké říjnové socialistické revoluce a vzniku ČSR*, K vydání připravila Libuše Otáhalová, Praha, Nakladatelství Československé akademie věd, 1957.
- Souhrnná týdenní hlášení presidia zemské správy politické v Praze o situaci v Čechách 1919-1920 : Prameny k ohlasu velké říjnové socialistické revoluce a vzniku ČSR*, K vydání připravil Alois Kocman, Praha, Nakladatelství Československé akademie věd, 1959.

Statistisches Jahrbuch der Čechoslowakischen Republik, Prag, Statistischer
Staatsamt, 1934.

Statistická ročenka Republiky Československé, Praha, Státní úřad statistický, 1935.

Statistická ročenka Republiky Československé, Praha, Státní úřad statistický, 1936.

Statistická ročenka Republiky Československé, Praha, Státní úřad statistický, 1937.

Statistisches Jahrbuch der Čechoslowakischen Republik, Prag, Statistischer
Staatsamt, 1938.

Statistický lexikon obcí České republiky 2005, Ottovo nakladatelství, Praha, 2005.

Statistický lexikon obcí v Republice Československé, 2. nezměněné vydání Praha,
Ministerstvo vnitra a Státní úřad statistický, 1924.

Statistický lexikon obcí v Republice Československé, Praha, Ministerstvo vnitra a
Státní ústav statistický, Orbis, 1934.

*Trpký úděl : výbor dokumentu k dějinám nemecké sociální demokracie v CSR v
letech 1937-1948*, Hana Mejdrová (editorka), Praha, Ústav mezinárodních
vztahů, 1997.

*Týdenní hlášení presidia zemské správy politické v Praze, zemské správy politické
v Brně a zemské vlády slezské v Opavě o politických a hospodářských bojích
dělnictva českých zemí v roce založení Komunistické strany Československa
1921, I. svazek : Edice dokumentů z fondů Státního ústředního archivu
v Praze*, Zpracovali: V. Helešicová, I. Malá, F. Štěpán, Praha, 1971.

*Týdenní hlášení presidia zemské správy politické v Praze, zemské správy politické
v Brně a zemské vlády slezské v Opavě o politických a hospodářských bojích
dělnictva českých zemí v roce 1922 : Edice dokumentů z fondů Státního
ústředního archivu v Praze*, Zpracovali: V. Helešicová, I. Malá, F. Štěpán,
Praha, 1973.

Noviny a časopisy

Bote aus dem Egertal 1920, 1923, 1927, 1929, 1934, 1935, 1937

Der deutsche Freisoziale 1931, 1932

Elbogener Zeitung 1924

Falkenauer Tagblatt 1918-1922

Falkenauer Wochenblatt 1931, 1937

Karlovarské listy 1936

Severozápad 1923

Volkswille 1925, 1936, 1937, 1938

Výspa 1931/1932

Prameny elektronické

Biography of Herbert Hoover. URL:

<<http://www.whitehouse.gov/about/presidents/HerbertHoover/>> [citováno 2. června 2009].

POZOROVÁNÍ ATMOSFÉRICKÝCH JEVŮ 1935 – 2004. URL:

<<http://www.vubhb.cz/meteo/m.asp>> [citováno 12. května 2009].

Literatura

BERAN, Petr, Rekultivační práce v sokolovském revíru před rokem 1945,

Západočeský sborník historický 6, 2000, (státní oblastní archiv v Plzni), s. 299-310.

BRANDES, Detlef, Die Politik der Sudetendeutschen Partei und die Stimmung der Deutschen der böhmischen Länder nach dem Anschluss Österreichs. In: *Mnichovská dohoda. Cesta k destrukci demokracie v Evropě. = Munich agreement. The way to destruction of democracy in Europe*, Praha, Karolinum, 2004, s. 214-221.

BRANDES, Detlef, *Die Sudetendeutschen im Krisenjahr 1938*, München, R. Oldenbourg Verlag, 2008. Veröffentlichungen des Collegium Carolinum. Band 107.

BROKLOVÁ, Eva, *Politická kultura německých aktivistických stran v Československu 1918-1938*, Praha, Karolinum, 1999.

DOBIÁŠ, Kazimír, Sociální politika československé republiky v prvním desetiletí jejího trvání, In: *Slovník národohospodářského, sociálního a politický, I.*, Praha, Otakar Janáček, 1929, s. 518-540.

DOHNAL, Pavel, *Dosidlování Sokolovska 1945-1948*, Fornica, Sokolov, 2007.

FALTYS, Antonín, *Z dějin dělnického hnutí na Karlovarsku*, Karlovy Vary, KNV, 1955.

FOUSTKA, Dr. R. N., *Konrád Henlein : Neoficiální historie jeho strany*, Praha, nakladatelství Volné myšlenky, 1937.

FRANZEL, Emil, *Sudetendeutsche Geschichte*, 9. Auflage Würzburg, Adam Kraft Verlag, 1990.

- GALANDAUER, Jan, *Karel I. Poslední český král*, Ladislav Horáček – Paseka, 2. vyd. Praha – Litomyšl, 2004.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan – DOBEŠ, Jan, *Dějiny správy v českých zemích : Od počátku státu po současnost*, 2. vyd. Praha, Lidové noviny, 2005.
- HOFFMAN, Gustav, První pozemková reforma v západních Čechách, *Minulosti Západočeského kraje*, 1984, XX, s. 35-44.
- HOŘEJŠ, Miloš, *Národní jednota severočeská*, Ústav hospodářských a sociálních dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, diplomová práce, 2001.
- JAKSCH, Wenzel, *Cesta Evropy do Postupimi*, Praha, Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 2000.
- JAKŠ, Alfred, *Karlovarsko na předělu dvou epoch 1917-1921*, Plzeň, Krajské nakladatelství, 1962.
- JISKRA, Jaroslav, *Z historie uhelného hornictví na Sokolovsku, Chebsku a Karlovarsku*, 1993.
- JISKRA, Jaroslav, *Z historie hornictví v obci Dolní a Horní Rychnov*, Dolní Rychnov 2000.
- KÁRNÍK, Zdeněk, *České země v éře první republiky (1918 - 1938) I. : Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918 - 1929)*, Praha, Libri, 2000.
- KÁRNÍK, Zdeněk, *České země v éře první republiky (1918 - 1938) II. : Československo a České země v krizi a v ohrožení (1930–1936)*, Praha, Libri, 2002.
- KÁRNÍK, Zdeněk, *České země v éře první republiky (1918 - 1938) III. : O přežití a o život*, Praha, Libri, 2003.
- KASPER, Tomáš, Der völkische Diskurs im Deutschen Turnverband in der Tschechoslowakei, In: *Hundert Jahre sudetendeutsche Geschichte : Eine völkische Bewegung in drei Staaten*, Frankfurt am Main, Peter Lang 2007, s. 173-192.
- KLIMEK, Antonín, *Velké dějiny zemí Koruny české XIII.*, Praha, Paseka, 2000.
- KLIMEK, Antonín - Hofman, Petr, *Velké dějiny zemí Koruny české XIV. 1929 - 1938*, Praha, Paseka, 2002.
- KŘEN, Jan, *Konfliktní společenství : Češi a Němci 1780-1918*, Praha, Academia, 1990.

- KUČERA, Jaroslav, Mezi Wilhelmstraße a Thunovskou : Finanční podpora německé říše Sudetoněmecké straně v letech 1935-1938, *Český časopis historický*, 1997, 95, č. 2, s. 387-410.
- KVAČEK, Robert, *Osudná mise*, Praha, Naše vojsko – SPB, 1958.
- LACINA, Vlastislav – PÁTEK, Jaroslav, *Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do současnosti, sv. 3., Období první Československé republiky a německé okupace 1918-1945*, Praha, Karolinum, 1995.
- LÁŠEK, Radan, *Jednotka určení SOS*, Codyprint, Praha, 2006.
- MALÍŘ, Jiří - MAREK, Pavel a kolektiv, *Politické strany : Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004, I. díl: období 1861-1938*, Brno, Doplněk, 2005.
- MATĚJČEK, Jiří, Boje mezinárodního odborového svazu za získání sokolovských horníků ve druhé polovině 20. let, *Minulostí Západočeského kraje*, 1980, XVI, s. 93-112.
- MATĚJČEK, Jiří, K dějinám freisociální strany Simona Starcka : K vývoji hornického hnutí na Sokolovsku a k dějinám sociálně demokratických frakcí 1891-1938, *Minulostí Západočeského kraje*, 1972, IX, s. 57-77.
- MATĚJČEK, Jiří, *Odborové organizace a třídní boje falknovských horníků v letech 1918-1929*, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, diplomová práce, 1962.
- MATĚJČEK, Jiří, O životě horníků na Sokolovsku před a po první světové válce, *Český lid*, 1978, r. 65, s. 40-41.
- MATĚJČEK, Jiří, Třídní boje sokolovských horníků v letech 1918-1923 a diferenciací v jejich odborových organizacích, *Minulostí Západočeského kraje*, 1975, XII, s. 51-68.
- MORELL, Sydney, *Viděl jsem ukřižování : Sudety 1938-39 : Svědectví anglického novináře, který byl při tom*, JOTA, Brno 1995.
- NĚMEC, Václav, *Čas jeřabin*, Praha, Naše vojsko - Český svaz protifašistických bojovníků, 1988.
- NĚMEC, Václav, *Glosy k historii dělnického a protifašistického hnutí na Sokolovsku*, Sokolov, OV ČSPB v Sokolově a ONV v Sokolově, 1984.
- NĚMEC, Václav, Němečtí antifašisté : Příspěvek k dějinám KSČ na Sokolovsku, *Minulostí Západočeského kraje*, 1981, XVII, s. 49-68.

- NĚMEC, Václav, *Sklářská bouře : Kapitoly z historie stávky sklářského dělnictva na Sokolovsku v roce 1930*, Dolní Rychnov, Západočeské sklárny, n. p., 1960.
- OLIVOVÁ, Věra, *Manipulace s dějinami první republiky*, Praha, Společnost Edvarda Beneše, 1998.
- PEROUTKA, Ferdinand, *Budování státu, I.*, 3. vydání Praha, Lidové noviny, 1991.
- PEROUTKA, Ferdinand, *Budování státu, II.*, 3. vydání Praha, Lidové noviny, 1991.
- PITHART, Petr - PŘÍHODA, Petr - OTÁHAL, Milan, *Podiven : Češi v dějinách nové doby*, Praha, Rozmluvy, 1991.
- PRINZ, Friedrich, Wenzel Jaksch a Edvard Beneš v londýnském exilu, *Střední Evropa – Revue pro středoevropskou kulturu a politiku*, 1993, r. 8, č. 27, s. 38-56.
- PROKOP, Vladimír, *I tudy kráčely dějiny... Z historie zaniklých a těžbou uhlí vážně poškozených míst Sokolovského revíru*, Sokolov, Sokolovská uhelná, a. s., 2001.
- PROKOP, Vladimír, *Sokolov – z dějin města a jeho škol*, Sokolov, Město Sokolov, 1994.
- PRŮCHA, Václav a kolektiv, *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918 - 1992, I. díl : Období 1918 - 1945*, Brno, Doplněk, 2004.
- RIEDL, Václav, Henleinovské excesy - Habersbirk 13. září 1938, In: *Dějiny Karlovarska v pracích učitelů : Sborník regionálních historických studií*, Karlovy Vary, Státní okresní archiv Karlovy Vary, 2000, s. 107-142.
- SEKANINA, Milan, *Kdy nám bylo nejhůře? Hospodářská krize 30. let 20. století v Československu a některá její východiska*, Praha, Libri, 2004.
- SPURNÝ, Matěj, V zájmu národa a jeho dětí : z bojů o české menšinové školství mezi dvěma světovými válkami, *Časopis Národního muzea*, 2004, r. 173, č. 3-4, s. 191-211.
- SPURNÝ, Matej, *V zájmu národa : vztah české společnosti k otázce národa a nacionalismu na příkladu ideologie a praxe Ústřední matice školské*, FF UK, diplomová práce, 2004.
- STOČES, Bohuslav, *Základy hornictví*, Praha, Nakladatelství Československé akademie věd, 1954.

- STRAUSS, Emil, *Die Entstehung der Tschechoslowakischen Republik*, Zweite unveränderte Auflage Praha, Orbis, 1935.
- ŠTĚPÁNEK, Ladislav, Horníci a dělníci ve Svatavě na Sokolovsku, *Český lid*, 1971, r. 58, č. 2, s. 76-89.
- TEICHOVÁ, Alice, *An economic background to Munich : International business and Czechoslovakia 1918-1938*, Cambridge, Cambridge University Press, 2008.
- VALENTA, Jaroslav, Nezdařený pokus o jednání mezi Čechy a Němci na přelomu let 1918-1919, *Moderní dějiny* 3, 1995, s. 229-240.
- VLASÁKOVÁ, Eva, Četnictvo mezi dvěma světovými válkami v archiváliích SOkA Sokolov, *Ročenka Státního oblastního archivu v Plzni*, 2005 [vyd. 2006], s. 81-86.

Abstrakt

Práce se věnuje okresu Falknov nad Ohří v letech 1918-1938. Sleduje jeho politický, hospodářský i sociální vývoj se zřetelem na vzájemné vztahy mezi zdejším multietnickým obyvatelstvem i státní menšinovou politikou. Snaží se zachytit posuny postoje německé majority k československému státu – od pádu monarchie, přes hospodářskou krizi 30. let, postupný růst podpory SHF/SdP až po obsazení okresu nacistickým Německem v roce 1938. Důraz je v tomto ohledu kladen na prezentaci jednotlivých národnostních i politických skupin ve veřejném prostoru. Podstatná část pramenné základny vychází z materiálů místních samospráv, práce se proto snaží také ukázat jejich postavení v Československé republice.

Abstract

This work is focused on Falknov county in the years 1918-1938. There is described its political, economical and social development in regard to mutual relations among the multiethnic population and to state's minority policy therein. The aim of this work is to depict the evolution of attitude of German majority to the Czechoslovakia – from the fall of monarchy, through economy setback during the Great depression and the gradual popularity growth of SHF/SdP to the occupation of Falknov county by Nazi Germany. In this regard are emphasised the manifestations of respective political and national entities in public space. Essential sources of this work are records of municipal authorities. Therefore this work also aims to point out their role in the Czechoslovak Republic.

Přílohy

**Příloha č. 1 Okres Falknov nad Ohří v roce 1930 na základě
statistických údajů⁶⁴¹**

Obec, osada	Domy	Obyvatelstvo celkem	ČS ⁶⁴²	N ⁶⁴³	Jiná ⁶⁴⁴	Cizí ⁶⁴⁵
s. o. Falknov n. O.⁶⁴⁶	7512	61629	3690	56858	57+35	989
Arnoltov/Arnitzgrün	63	398	2	396		
Birndorf	58	348		348		
Březová/Prösau	37	213	1	208		4
Březová/Prösau	19	127	1	123		3
Horní Rychnov/Ober- Reichenau	18	86		85		1
Bukovany/Bukwa	171	1612	177	1429		6
Bokovany/Bukwa	86	993	116	872		5
Dvory/Meierhöfen	57	439	37	401		1
Kytlice/Kitlitzdorf	28	180	24	156		
Citice/Zieditz	153	1785	293	1478		24
Dasnice/Daßnitz	72	473	62	407		4
Dasnice/Daßnitz	68	428	54	372		2
Perglas	4	45	8	35		2
Ebmeth	74	348		348		
Falknov nad Ohří/ Falkenau an der Eger	1149	11381	1228	9825	80 ⁶⁴⁷	248
GossenGrün	285	1626	11	1603		12
Grasset	114	958	20	911		27
Dolní Nový Grün/ Unter-Neugrün	89	505	3	500		2
Horní Nový Grün/ Ober-Neugrün	51	242		241		1
Habersbirk	425	3595	220	3326		49
Leopoldovy Hamry/ Leopoldshammer	55	300	1	306		1
Bernov/Bernau	31	166		166		
Leopoldovy Hamry/ Leopoldshammer	24	142	1	140		1

⁶⁴¹ Podle *Statistický lexikon obcí v Republice Československé*, Praha, Ministerstvo vnitra a Státní ústav statistický, Orbis, 1934.

⁶⁴² Českoslovenští státní příslušníci československé národnosti.

⁶⁴³ Českoslovenští státní příslušníci německé národnosti.

⁶⁴⁴ Českoslovenští státní příslušníci jiné národnosti. V prvním řádku udává číslo 57 osoby židovské národnosti a číslo 35 osoby jiné národnosti (celkem na okrese). V případě jednotlivých obcí je počet obyvatel židovské národnosti rozveden v poznámce.

⁶⁴⁵ Cizí státní příslušníci.

⁶⁴⁶ Celý řádek podle s. XIX.

⁶⁴⁷ Z toho 49 osob židovské národnosti.

Haselbach	75	933	139	779	1	14
Hory/Horn	111	1018	104	807		107
Hrádek/Pürgles	69	376		375		1
Hrádek/Pürgles	49	290		289		1
Anenská Ves/ Annadorf	20	86		86		
Chlum Svaté Maří/ Maria Kulm	221	1543	35	1504		4
Chlum Svaté Maří/ Maria Kulm	218	1505	35	1466		4
Reißengrün	3	38		38		
Chotíkov/Kotigau	20	132	16	116		
Kaceřov/Katzengrün	119	781	49	722		10
Kagerava/Kogerau	93	1250	15	1213		22
Kirchenbirk	55	347	5	338	2 ⁶⁴⁸	2
Kloben	51	352	20	328		4
Kohling	20	76		76		
Königswerth	154	1446	104	1302		40
Kynšperk nad Ohří/ Königsberg an der Eger	696	5117	79	4956	5 ⁶⁴⁹	77
Libava/Liebau	36	204		204		
Krainhof	18	115		115		
Libava	18	89		89		
Libnov/Liebenau	81	450		449		1
Krásná Lípa/ Schönlind	124	660		657		3
Krásná Lípa/ Schönlind	99	517		514		3
Tiefengrün	25	143		143		
Ves Litrbachy/ Lauterbach Dorf	64	535	41	493		1
Littengrün	72	607	18	574		15
Lobzy/Lobs	73	362		362		
Grün	22	96		96		
Lobzy/Lobs	39	193		193		
Schwand	12	73		73		
Loch	38	192	6	186		
Lomnice/Lanz	237	2099	28	2058		13
Lomnice/lanz	228	1980	23	1948		9
Löwenhof	9	119	5	110		4
Markvarec/ Marklesgrün	33	185		185		
Mülln	40	193		193		
Oloví/Bleistadt	245	1752	60	1610		82
Pichelberg	119	637	6	625		6

⁶⁴⁸ Židovské národnosti.

⁶⁴⁹ Z toho 4 osoby židovské národnosti.

Nové Domy/ Neuhäuser	17	98	5	93		
Pichelberg	102	539	1	532		6
Plumberg	40	187		187		
Pochlovice/ Pochlowitz	99	948	41	903	1	3
Liboc/Leibitsch	32	199	13	185	1	
Pochlovice/ Pochlowitz	67	749	28	718		3
Radvanov/ Robesgrün	60	327	4	323		
Reichenbach	32	160		157		3
Rudolec/Ruditzgrün	45	268	9	259		
Dolní Rychnov/ Unter-Reichenau	297	3800	278	3424	3 ⁶⁵⁰	95
Ovčárna/Schäfferei	36	257	1	256		
Dolní Rychnov/ Unter-Reichenau	261	3543	277	3168	3	95
Schönbrun	43	233		233		
Steinhof	83	467	4	463		
Ebersfeld	29	189		189		
Golddorf	37	196	4	192		
Steinhof	17	82		82		
Studenec/Prünles	132	788	16	767		5
Svatava/Zwodau	332	4411	525	3816		70
Šabina/Schaben	100	633		632		1
Štampach/Steinbach	64	376		376		
Těšovice/Teschwitz	54	538	6	525		7
Tisová/Theißau	79	1052	35	1010		7
Týn/Thein	102	569		564		5
Lesík/Waldl	16	79		79		
Týn/Thein	86	490		485		5
Verda/Wöhr	48	246	1	244		1
Vítkov/Wudingrün	82	565	6	552		7
Vranov/Frohnau	68	327		326		1
Werth	110	685	22	659		4
Hartenberg	30	251	4	243		4
Josefov/Josefsdorf	29	162		162		
Werth	51	272	18	254		

⁶⁵⁰ Z toho 2 osoby židovské národnosti.

Příloha č. 1A Povolání obyvatelstva okresu Falknov nad Ohří v roce 1921⁶⁵¹

Vysvětlivky k tabulce (použity kategorie zdrojového dokumentu):

Úhrn v povolání činných – i s pomáhajícími členy rodiny

Úhrn k povolání příslušných – počítaje v to i příslušníky bez vlastního povolání a domácí služebnictvo

A I zemědělství, zahradnictví a chov zvířat

A II lesnictví, myslivost a rybářství

B III hornictví a hutnictví

B IV zpracování kovů

B V průmysl strojů nástrojů a přístrojů

B VI průmysl kamene a zemin

B VII průmysl sklářský

B VIII průmysl chemický

B IX plynárny, vodárny, elektrárny atd.

B X průmysl dřevařský

B XI průmysl papírnický

B XII průmysl polygrafický a umělecký

B XIII průmysl textilní

B XIV průmysl kožní

B XV průmysl oděvní

B XVI živnosti úpravnické

B XVII průmysl potravin a poživatin

BXVIII živnosti stavební

B XIX průmysl bez bližšího označení

C XX obchod se zbožím

C XXI živnost hostinská a výčepnická

C XXII pomocné živnosti obchodní

C XXIII peněžnictví

C XXIV pošta, telegraf, telefon

C XXV železnice a jiné dráhy

C XXVI ostatní doprava a pomocné živnosti dopravní

D XXVII státní a jiná veřejná správa

D XXVIII školství a výchova

D XXIX ostatní veřejná služba a volná povolání

D XXX vojsko

E XXXI samostatně vykonávané domácí služby a námezdné práce střídavého druhu

E XXXII (1) osoby žijící z rent a podpor (osoby bez povolání – druh 1. a 6.)

E XXXII (2) osoby žijící z rent a podpor (pensisté a výměníci – druh 2.-4.)

E XXXII (3) osoby žijící z rent a podpor (almužníci – druh 5.)

E XXXIII chovanci ústavů (pokud nemají vlastního povolání) a žáci připravující se ke svému povolání (žijící u osoby cizí)

E XXXIV ostatní povolání a bez údaje povolání

⁶⁵¹ *Československá statistika – svazek 20, Řada VI. (Sčítání lidu, sešit 2.), Sčítání lidu v Republice Československé ze dne 15. února 1921 (II. Díl, 1. část Čechy), Praha, Státní úřad statistický, 1925, s. 188-205.*

	Samostatní a nájemci	Úředníci	Dělníci, učedníci a nádeníci	Úhrn v povolání činných	Úhrn k povolání příslušných
A I	1293	19	923	3042	6400
A II		26	97	123	324
B III		226	6219	6448	16841
B IV	81	6	801	895	1795
B V	45	26	570	646	1527
B VI	14	1	97	112	278
B VII	11	71	1328	1410	2831
B VIII	3	85	626	714	1237
B IX		1	14	15	41
B X	116	9	458	587	1363
B XI	6		9	16	31
B XII	7	2	27	36	55
B XIII	49	64	2267	2384	3482
B XIV	22		25	47	93
B XV	377	4	587	974	1570
B XVI	45		52	97	184
B XVII	234	16	359	622	1418
B XVIII	70	34	1490	1597	3668
B XIX			12	12	17
C XX	410	61	309	804	1645
C XXI	204	1	145	370	929
C XXII	4		11	15	29
C XXIII		52	4	56	133
C XXIV		54	62	116	265
C XXV		204	805	1009	2943
C XXVI	46	12	90	151	388
D XXVII		97	102	199	519
D XXVIII		272	19	291	622
D XXIX	78	74	28	180	320
D XXX		4	75	79	89
E XXXI	155		38	194	317
E XXXII (1)	1171			1171	2158
E XXXII (2)	1214			1214	2135
E XXXII (3)	81			81	100
E XXXIII	149			149	152
E XXXIV	38	2	30	75	270

Příloha č. 2 Jména obcí – srovnání 1930 a 1948/1950

Obce (případně osady) jsou seřazeny podle svého jména z roku 1930. Změna většiny původních názvů byla potvrzena vyhláškou ministra vnitra z 16. ledna 1948 (č. 7/1948Sb.). Další změny pak potvrdily vyhlášky ministra vnitra z 25. ledna 1949 (č. 22/1949Sb.: Reichenbach, Štampach, Verda) a 18. ledna 1950 (č. 3/1950Sb.: obec Kloben přejmenována na Hlavno).

Arnoltov/Arnitzgrün - Arnoltov
Birndorf - Hrušková
Březová/Prösau - Březová
 Březová/Prösau - Březová
 Horní Rychnov/Ober-Reichenau – Horní Rychnov
Bukovany/Bukwa - Bukovany
 Bokovany/Bukwa - Bukovany
 Dvory/Meierhöfen - Dvory
 Kytlice/Kitlitzdorf - Kytlice
Citice/Zieditz - Citice
Dasnice/Daßnitz - Dasnice
 Dasnice/Daßnitz - Dasnice
 Perglas - Chlumek
Ebmeth - Rovná
Falknov nad Ohří/Falkenau an der Eger – Sokolov (od 8. 3. 1948)
Gossengrün - Krajková
Grasset - Jehličná
Dolní Nový Grün/Unter-Neugrün – Dolní Nivy
Horní Nový Grün/Ober-Neugrün – Horní Nivy
Habesbirk - Habartov
Leopoldovy Hamry/ Leopoldshammer – Leopoldovy Hamry
 Bernov/Bernau - ?
 Leopoldovy Hamry/ Leopoldshammer – Leopoldovy Hamry
Haselbach - Lísková
Hory/Horn - Hory
Hrádek/Pürgles - Hrádek
 Hrádek/Pürgles - Hrádek
 Anenská Ves/Annadorf – Anenská Ves
Chlum Svaté Maří/Maria Kulm - Chlum Svaté Maří
 Chlum Svaté Maří/Maria Kulm - Chlum Svaté Maří
 Reißengrün - Rusov
Chotíkov/Kotigau - Chotíkov
Kaceřov/Katzengrün - Kaceřov
Kagerava/Kogerau - Kolová
Kirchenbirk – Kostelní Bříza
Kloben - Hlavno
Kohling - Milíře
Königswarth – Královské Poříčí
Kynšperk nad Ohří/Königsberg an der Eger – Kynšperk nad Ohří
Libava/Liebau - Libava
 Krainhof - Dvorečky

Libava - Libava
 Libnov/Liebenau - Libnov
 Krásná Lípa/Schönlind – Krásná Lípa
 Krásná Lípa/Schönlind – Krásná Lípa
 Tiefengrün - Týmov
 Ves Litrbachy/Lauterbach Dorf - Čistá
 Littengrün - Lítov
 Lobzy/Lobs - Lobzy
 Grün - Novina
 Lobzy/Lobs - Lobzy
 Schwand - Paseka
 Loch - Rovina
 Lomnice/Lanz - Lomnice
 Lomnice/Lanz - Lomnice
 Löwenhof - Lvov
 Markvarec/Marklesgrün - Markvarec
 Mülln - Štědrá
 Oloví/Bleistadt - Oloví
 Pichelberg - Boučí
 Nové Domy/Neuhäuser – Nové Domy
 Pichelberg - Boučí
 Plumberg - Květná
 Pochlovice/Pochlowitz - Pochlovice
 Liboc/Leibitsch - Liboc
 Pochlovice/Pochlowitz - Pochlovice
 Radvanov/Robesgrün - Radvanov
 Reichenbach - Bystřina
 Rudolec/Ruditzgrün - Rudolec
 Dolní Rychnov/Unter-Reichenau – Dolní Rychnov
 Ovčárna/Schäferei - Ovčárna
 Dolní Rychnov/Unter-Reichenau – Dolní Rychnov
 Schönbrun - Studánka
 Steinhof – Kamenný Dvůr
 Ebersfeld - Podlesí
 Golddorf - Zlatá
 Steinhof – Kamenný Dvůr
 Studenec/Prünles - Studenec
 Svatava/Swodau - Svatava
 Šabina/Schaben Šabina
 Štampach/Steinbach - Kamenice
 Těšovice/Teschwitz - Těšovice
 Tisová/Theißen - Tisová
 Týn/Thein - Týn
 Lesík/Waldl - Lesík
 Týn/Thein - Týn
 Verda/Wöhr - Ostrov
 Vítkov/Wudingrů - Vítkov
 Vranov/Frohnau - Vranov
 Werth – Luh nad Svatavou
 Hartenberg - Hřebeny

Josefov/Josefsdorf - Josefov
Werth - Luh nad Svatavou

Příloha č. 3 Vybrané volební výsledky z let 1919-1938

Následující tabulky nabízejí základní přehled vývoje volebních výsledků DSAP, freisociálů a německých negativistických stran.

Vývoj volebních výsledků DSDAP a DNSAP/DNP/SdP v letech 1918-1938 ve Falknově nad Ohří

	DSAP	Německé negativistické strany ⁶⁵²	DFSP	KSČ	Ostatní ⁶⁵³
1919 ⁶⁵⁴	2267		776		1382 ⁶⁵⁵
1920					
1923 ⁶⁵⁶	1550	1026	1072	97	1520
1925 ⁶⁵⁷	1236	1099	1549	201	1200
1927					
1928 ⁶⁵⁸	1362	1131	735	568	1275
1929 ⁶⁵⁹	1962	1539		658	1839
1931					
1935 ⁶⁶⁰	1162	4788	-	99	850
1938 ⁶⁶¹	678	5768	-	70	596

Vývoj volebních výsledků DSAP a DNSAP/DNP/SdP v letech 1918-1938 v Kynšperku nad Ohří

	DSAP	Německé negativistické strany ⁶⁶²	KSČ	Ostatní ⁶⁶³
1919 ⁶⁶⁴	1347?	379	-	680
1920				
1923 ⁶⁶⁵	964	394	211	1100
1925				
1927 ⁶⁶⁶	1237	537	332	792
1928				
1929 ⁶⁶⁷	1451	592	160	710

⁶⁵² V to počítaje DNP, DNSAP, SHF a SdP.

⁶⁵³ V to počítaje německé občanské strany (BdL, Gewerbepartei, DCVP atd.) a strany zastupující českou menšinu. Součet je jen přibližný

⁶⁵⁴ Vergleichszahlen zu den Gemeindewahlen. Bote aus dem Egertal, r. 20, č. 109, 19.9.23, s. 2.

⁶⁵⁵ Deutsche Volkspartei (koalice německých radikálů, křesťanských sociálů a dalších stran).

⁶⁵⁶ Die Gemeinde Wahlen. Bote aus dem Egertal, r. 20, č. 108, 21.9.23, s. 1.

⁶⁵⁷ Československá statistika – svazek 31, Řada I. (Volby, sešit 2.), c. d., s. 20-21 a 42-43.

⁶⁵⁸ SOKA Sokolov, fond OMŠČ Sokolov, č. knihy 4, s. 87.

⁶⁵⁹ Československá statistika – svazek 70, Řada I. (Volby, sešit 4.), c. d., s. 40-41.

⁶⁶⁰ SOKA Sokolov, fond OMŠČ Sokolov, č. knihy 5, 19.9.1935.

⁶⁶¹ SOKA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Kronika, s. 385.

⁶⁶² V to počítaje DNP, DNSAP, SHF a SdP.

⁶⁶³ V to počítaje německé občanské strany (BdL, Gewerbepartei, DCVP atd.) a strany zastupující českou menšinu. Součet je jen přibližný

⁶⁶⁴ DNP na společné kandidátce s BdL.

SOKA Sokolov, fond AM Kynšperk nad Ohří, Kronika, s. 48.

⁶⁶⁵ Tamtéž.

⁶⁶⁶ Tamtéž.

1931 ⁶⁶⁸	1158	819	169	878
1935 ⁶⁶⁹	813	1944	231	280
	679	1927	249	230
1938 ⁶⁷⁰	538	2754	146	-

Vývoj volebních výsledků DSDAP a DNSAP/DNP/SdP v letech 1918-1938 v celém okrese

	DSAP	Německé negativistické strany ⁶⁷¹	DFSP	KSČ	Ostatní ⁶⁷²
1919					
1920					
1923					
1925 ⁶⁷³	7256	3261	8350	2148	8500
1927					
1928 ⁶⁷⁴	7829	3676	3894	4676	8000
1929 ⁶⁷⁵	11337	4670*		6015	8500
1931					
1935 ⁶⁷⁶	5702	22206		1323	4168
1938 ⁶⁷⁷	2904	28819		550	1573

Výsledky voleb v politickém okrese Falknov nad Ohří 1938⁶⁷⁸

Obec	Den voleb	Češi hlasy/mandáty	KSČ hlasy/mandáty	DSAP hlasy/mandáty	SdP hlasy/mandáty
Arnoltov/Arnitzgrün	29.5.?				Jk ⁶⁷⁹
Birndorf	22.5.				Jk
Březová/Prösau	22.5.				Jk
Bukovany/Bukwa	12.6.	83/2 ⁶⁸⁰	35/1	38/1	709/20
Citice/Zieditz	12.6.	181/4		65/1	846/19

⁶⁶⁷ SOKA Sokolov, fond obecná škola (česká), Kynšperk n. O., Kronika české obecné školy 1922-1938, s. 18.

⁶⁶⁸ SOKA Sokolov, fond AM Kynšperk nad Ohří, Kronika, s. 48.

⁶⁶⁹ V prvním řádku volby do poslanecké sněmovny, ve druhém volby do okresního zastupitelstva. SOKA Sokolov, fond obecná škola (česká), Kynšperk n. O., Kronika české obecné školy 1922-1938, s. 37-38.

⁶⁷⁰ Tamtéž, s. 56.

⁶⁷¹ V to počítaje DNP, DNSAP, SHF a SdP.

⁶⁷² V to počítaje německé občanské strany (BdL, Gewerbepartei, DCVP atd.) a strany zastupující českou menšinu. Součet je jen přibližný

⁶⁷³ Československá statistika – svazek 31, Řada I. (Volby, sešit 2.), c. d., s. 20-21.

⁶⁷⁴ SOKA Sokolov, fond OMŠČ Sokolov, č. knihy 4, s. 87.

⁶⁷⁵ Československá statistika – svazek 70, Řada I. (Volby, sešit 4.), c. d., s. 20-21.

⁶⁷⁶ Volby do okresního zastupitelstva. Wahlergebnisse. Bote aus dem Egertal, r. 32, č. 62, 29.5.1935, s. 2.

⁶⁷⁷ SOKA Sokolov, fond OMŠČ Sokolov, č. knihy 5, 12.6.1938.

⁶⁷⁸ Podle SOKA Sokolov, fond OMŠČ Sokolov, č. knihy 5, 12.6.1938.

⁶⁷⁹ Jednotná kandidátka, tedy SdP.

⁶⁸⁰ Hlasů/mandátů.

Dasnice/Daßnitz	12.6.	27/1		17/0	219/11
Ebmeth	22.5.				Jk
Falknov nad Ohří/ Falkenau an der Eger	12.6.	596/3	70/0	678/4	5767/29
GossenGrün	29.5.				Jk
Grasset	12.6.			80/2	475/13
Dolní Nový Grün/ Unter-Neugrün	29.5.		25/1	68/3	239/11
Horní Nový Grün/ Ober-Neugrün	29.5.				Jk
Habesbirk	12.6.	87/1	96/1	120/2	1855/26
Leopoldovy Hamry/ Leopoldshammer	29.5.				Jk
Haselbach	1934				
Hory/Horn	12.6.	60/2		19/0	478/16
Hrádek/Pürgles	22.5.				Jk
Chlum Svaté Maří/ Maria Kulm	12.6			73/2	815/22
Chotíkov/Kotigau	1937				
Kaceřov/Katzengrün	1933				
Kagerava/Kogerau	29.5.			326/8	430/10
Kirchenbirk	29.5.				Jk
Kloben	12.6.			16/1	185/11
Kohling	1932				
Königswarth	1937				
Kynšperk nad Ohří/ Königsberg an der Eger	12.6.		146/1	538/6	2757/29
Libava/Liebau					Jk
Libnov/Liebenau					Jk
Krásná Lípa/ Schönlind					Jk
Ves Litrbachy/ Lauterbach Dorf					Jk
Littengrün	1933				
Lobzy/Lobs	1932				
Loch	29.5.				Jk
Lomnice/Lanz	1932				
Markvarec/ Marklesgrün	29.5.				Jk
Mülln	22.5.				Jk
Pichelberg	29.5.				Jk
Oloví/Bleistadt	12.6.	54/1			1032/23
Plumberg	22.5.				Jk
Pochlovice/ Pochlowitz	12.6.			128/2	523/13
Radvanov/ Robesgrün	29.5				Jk

Reichenbach	22.5				Jk
Rudolec/Ruditzgrün	22.5.				Jk
Dolní Rychnov/ Unter-Reichenau	12.6.	165/2	64/1	232/3	1799/24
Schönbrun	29.5.				Jk
Steinhof	29.5.				Jk
Studenec/Prünles	29.5.				Jk
Svatava/Swodau	22.5.	320/4	114/1	200/2	2127/23
Šabina/Schaben	29.5.			134/5	281/10
Štampach/Steinbach	29.5.				Jk
Těšovice/Teschwitz	29.5.				Jk
Tisová/Theißau	12.6.			115/3?	459/15
Týn/Thein	29.5.		37/1 (i s DSAP?)		350/14
Verda/Wöhr	29.5.				Jk
Vítkov/Wudingrün	12.6.			30/1	350/14
Vranov/Frohnau	29.5.				Jk
Werth	29.5.				Jk

Na jednotných kandidátkách SdP 7152 hlasů a 357 mandátů.
Kde se volilo, SdP 21667 hlasů a 357 mandátů.

Celkem:

SdP 28819 hlasů a 720 mandátů ... 83 %

DSAP 2904 hlasů a 47 mandátů ... 11 %

Češi 1573 hlasů a 20 mandátů ... 4,6 %

KSČ 550 hlasů a 6 mandátů ... 1,4 %

Příloha č. 4 Národní školy na sklonku 20. let⁶⁸¹

	Škol	Tříd / z toho postupných	Učitelů (z toho žen)	Žáků (z toho dívek)	Národnost ⁶⁸²
Měšťanské ČS – menš ⁶⁸³	1	5 / 4	6 (2)	120 (54)	ČS 73, N 47
Měšťanské N ⁶⁸⁴	8	33 / 25	41 (7)	1342 (607)	ČS 3, N 1339
Obecné ČS – menš ⁶⁸⁵	9	16 / 16	16 (5)	441 (210)	ČS 342, N 97, ž 2
Obecné N ⁶⁸⁶	57	157 / 146	157 (44)	6567 (3362)	ČS 7, N 6556, polské 2, ž 2

⁶⁸¹ Československá statistika – svazek 57, Řada II. (Školství, sešit 11), c. d., s. 177.

⁶⁸² Národnost: ČS – československá, N – německá, ž – židovská.

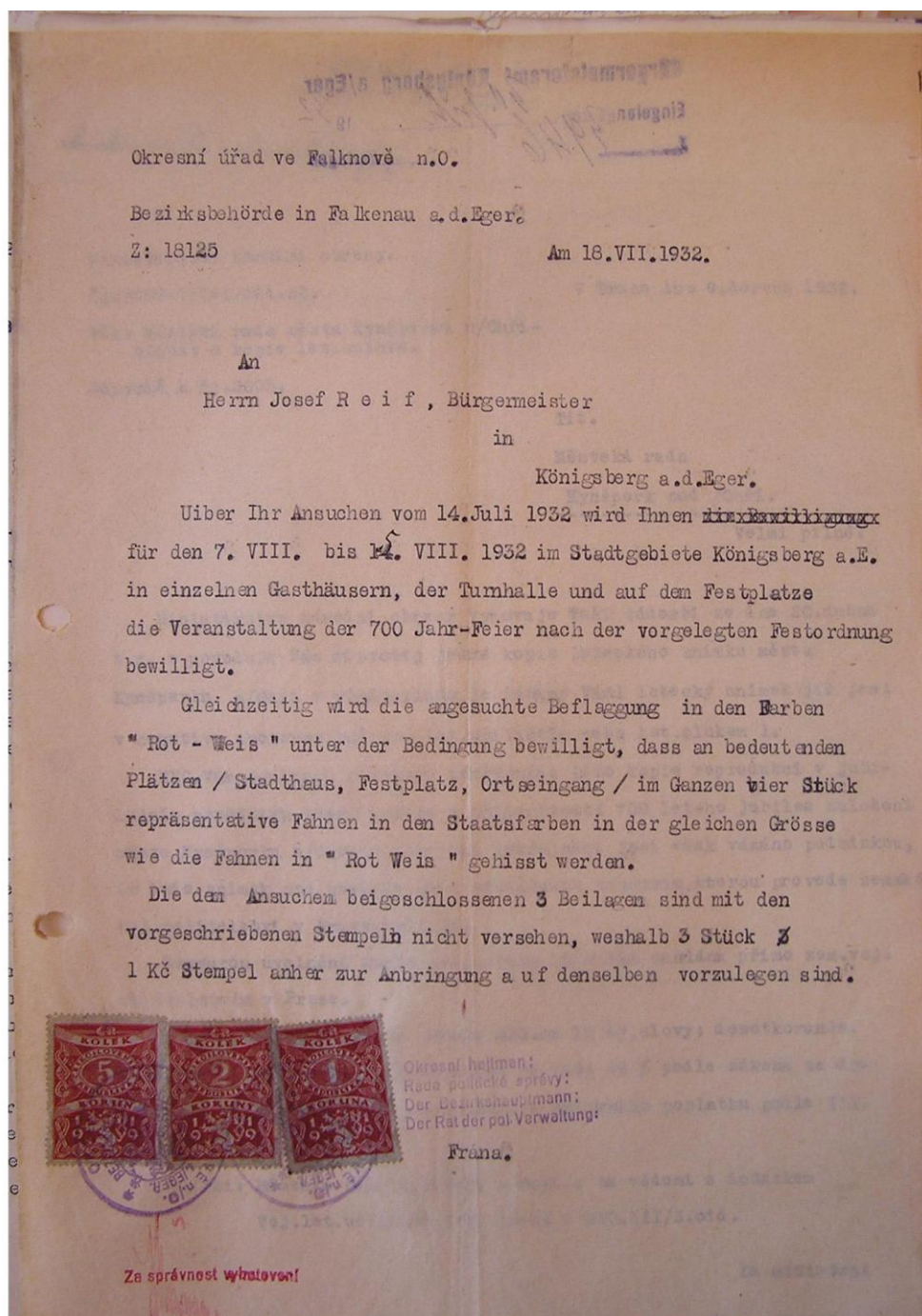
⁶⁸³ Menšinová škola, československý vyučovací jazyk.

⁶⁸⁴ Vyučovací jazyk německý.

⁶⁸⁵ Menšinová škola, československý vyučovací jazyk.

⁶⁸⁶ Vyučovací jazyk německý.

**Příloha č. 5 Oslavy 700 let od založení Kynšperku nad Ohří,
povolení od okresního úřadu – dopis přednosty okresního úřadu
starostovi Kynšperku nad Ohří z 18. července 1932⁶⁸⁷**

⁶⁸⁷ SOKA Sokolov, fond AM Kynšperk nad Ohří, Kronika, přílohy ke kronice.

Příloha č. 6. Obrazová příloha

Seznam ilustrací

- Obr. č. 1 - Ukázka potravinových lístků z let 1916-1921. SOkA Sokolov, fond AM Kynšperk nad Ohří, Kronika, s. 38
- Obr. č. 2 a 2a - Pohled na Butterscheibe, již neexistující čtvrť ve Falknově. SOkA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Kronika, s. 194.
- Obr. č. 3 - Slavnostní otevření budovy české školy ve Falknově 19.9.1926. SOkA Sokolov, fond OMŠČ Sokolov, č. knihy 4, s. 40-44.
- Obr. č. 4 - Völkischer Tag v srpnu 1930 ve Falknově. Pohledem zleva doprava poslanci Jung, Krebs a Knirsch (DNSAP). Jung, Rudolf, *Aus dem Ersten ins Dritte Reich : Deutsches Ringen um den böhmischen Raum*, Berlin, Vatererländischer Verlag C. A. Weller, 1939, s. 173.
- Obr. č. 5 - Slavnost Eghlanda Gmoi v srpnu 1931 ve Falknově. SOkA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Kronika, s. 195-196.
- Obr. č. 6 - Program oslav narozenin prezidenta Masaryka v březnu 1936. SOkA Sokolov, fond AM Sokolov, nezpracováno, Kronika, s. 336.
- Obr. č. 7 - Několik pohledů na sokolskou slavnost a veřejnou oslavu narozenin prezidenta Beneše v květnu 1937 (Masarykovo náměstí ve Falknově). SOkA Sokolov, fond OMŠČ Sokolov, č. knihy 5, 30.5.1937.
- Obr. č. 8 a 8a. Masarykovo náměstí ve Falknově zaplněné německými sociálními demokraty 1. května 1938, poslední velká prorepubliková manifestace. Volkswille, r. 45, č. 103, 3.5.1938, s. 1.
- Obr. č. 9 a 9a - Volební agitace DSAP v květnu 1938.

Obr. č. 1. Ukázka potravinových lístků z let 1916-1921.

Obr. č. 2 a 2a. Pohled na Butterscheibe, již neexistující čtvrť ve Falknově.

Obr. č. 3. Slavnostní otevření budovy české školy ve Falknově 19.9.1926.

Obr. č. 4. Völkischer Tag v srpnu 1930 ve Falknově. Pohledem zleva doprava poslanci Jung, Krebs a Knirsch (DNSAP).

Obr. č. 5. Slavnost Eghlanda Gmoi v srpnu 1931 ve Falknově.

8. III. 1936

T.G. Masarykovy oslavy
o 10. hod. dopol. ve velkém
sále Hornického domu

T. G. Masaryk - Feiern
um 10 Uhr vorm. im großen
Saale des Bergarbeiterheimes

P O Ř A D

PROGRAMM

1. Zahájení — Eröffnung.
2. Slavnostní řeč přednese p. Stanislav Jelínek, ředitel měst. školy a odb. uč. Jos. Felber z Kynšperku n. O.
Feierliche Ansprachen, vorgetragen von den Herren Stanislav Jelínek, Bürgerschuldirektor und Fachlehrer Josef Felber, Königsberg a. d. E.
3. Státní hymna — Staatshymne.
4. Ant. Dvořák: **Adagio z koncertu H-moll pro čelo a klavír**, virtuosa na čelo Frant. Polster, u klavíru konc. řed. Bruno Pleier.
Adagio aus dem Konzert in H-moll für Violoncello und Klavier: Cello Franz Polster, beim Klavier Konzert-Direktor Bruno Pleier.
5. Ant. Dvořák: **Arie vodníka z opery „Rusalka“**, zpívá J. Váňa, baryton.
Arie des Wassermanns aus der Oper „Rusalka“, gesungen von J. Váňa, Bariton.
B. Smetana: z cyklu „**Večerní písně**“, zpívá J. Váňa, baryton, u klavíru Bruno Pleier.
Aus dem Zyklus „**Abendlieder**“, gesungen von J. Váňa, Bariton, beim Klavier Bruno Pleier.
6. Emanuel Maršák: **Menuetto**, solo pro čelo a klavír, Fr. Polster a Br. Pleier.
Solo für Cello u. Klavier, Fr. Polster u. Br. Pleier.
Eduard Lalo: **Chants russes**.
7. Čajkowski: „**Jen kdo zná touhy tíž**“, zpívá J. Váňa, u klavíru Br. Pleier.
„**Nur wer die Sehnsucht kennt**“, gesungen von J. Váňa, beim Klavier Bruno Pleier.
8. Josef Křička: **Nocturno**
Josef Holý: **Lyrické písně**
Lyrische Lieder } Solo na harfu pí. Pleier-Stangerová.
Harfen-Solo Frau
9. B. Smetana: **Trio G-moll op. 15** pro klavír, housle a čelo, pí. Pleier-Stangerová, Bruno Pleier a Frant. Polster.
Trio G-moll Op. 15 für Klavier, Violine und Violoncello, Frau Pleier-Stanger, Bruno Pleier und Franz Polster.

Tisk: Adam Thoma, Falkenau

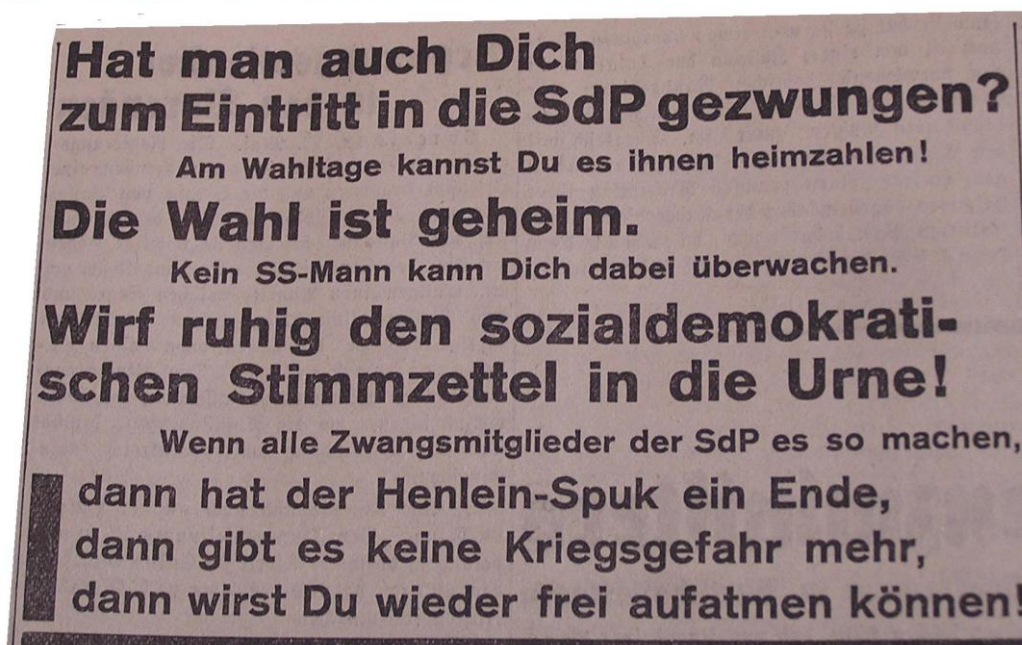
Obr. č. 6. Program oslav narozenin prezidenta Masaryka v březnu 1936.

Obr. č. 7. Několik pohledů na sokolskou slavnost a veřejnou oslavu narozenin prezidenta Beneše v květnu 1937 (Masarykovo náměstí ve Falknově).

Obr. č. 8 a 8a. Masarykovo náměstí ve Falknově zaplněné německými sociálními demokraty 1. května 1938, poslední velká prorepubliková manifestace.

Obr. č. 9 a 9a. Volební agitace DSAP v květnu 1938. Obrázky dobře dokumentují dva důležité prvky, které tehdy přiměly podstatnou část obyvatelstva k podpoře SdP – iracionální nacionální zaslepení a nátlak na nečleny Henleinova hnutí.